

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

MARTINA IVAS

STANOVNIŠTVO ŽUPE BALE U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

**Analiza matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih župe Bale od 1815. do
1834. godine**

Diplomski rad

Pula, svibanj 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

MARTINA IVAS

STANOVNIŠTVO ŽUPE BALE U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

**Analiza matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih župe Bale od 1815. do
1834. godine**

Diplomski rad

JMBAG: 0115037241, redovna studentica

Studijski smjer: Diplomski sveučilišni studij povijesti

Predmet: Povijesna demografija

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska povijest ranog novog vijeka

Mentor: dr. sc. Ivan Jurković, dr. sc. Danijela Doblanović

Pula, svibanj 2016.

Sadržaj

I	Uvod	3
II	O povijesti Bala	5
III	Stanovništvo Bala	10
IV	Izvori i metodologija	16
IV.1.	Izvori	16
IV.1.1.	Matične knjige krštenih župe Bale	17
IV.1.2.	Matične knjige vjenčanih župe Bale	18
IV.1.3.	Matične knjige umrlih župe Bale	19
IV.2.	Metodologija	21
V	Natalitet i mortalitet	22
VI	Sezonska kretanja demografskih pokazatelja u župi Bale	25
VI.1.	Sezonska kretanja krštenja/rođenja	25
VI.2	Sezonska kretanja broja vjenčanja	28
VI.3	Sezonsko kretanje broja umrlih	33
VII	Krštenje/rođenje	36
VII.1	Broj krštenja po godinama	37
VII.2	Tempo rađanja	39
VII.3	<i>Illegittimi</i> – nezakonita, napuštena i naknadno ozakonjena djeca	42
VII.3.1.	Nezakonita djeca	43
VII.3.2	Napuštena djeca	45
VII.3.3	Naknadno ozakonjena djeca	46
VII.4	Blizanci	47
VII.5.	Imena djece	48
VII.6	Babice	56
VII.7	Kumovi	60
VIII.	Vjenčanje	62
VIII.1.	Broj brakova po godinama	62
VIII.2	Dob mladenaca prilikom sklapanja braka	63
VIII.3	Brakovi udovaca i udovica	71
VIII.4	Dobna razlika među supružnicima	72
VIII.5	Brak među srodnicima	74

VIII.6.	Provenijenca mladenaca	75
VIII.7.	Kumovi	76
VIII.8.	Dan vjenčanja	77
IX	Smrt	79
IX.1	Broj umrlih po godinama	79
IX.2	Dob umrlih	83
IX.3	Smrtnost djece	88
IX.4	Uzroci smrti	89
X	Zaključak	96
XI	Literatura	98
XII	Sažetak	103
XIII	Summary	104

I. Uvod

Ovaj diplomski rad posvećen je istraživanju demografskih kretanja u župi Bale u razdoblju od 1815. do 1834. godine. Osnovni izvori na kojima se promatralo kretanje stanovništva jesu matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih župe Bale koje se čuvaju u Državnom arhivu u Pazinu.¹

Na samom početku potrebno je objasniti koji su razlozi odabira upravo ovog vremenskog razdoblja. Naime, prije početka rada bilo je potrebno provjeriti očuvanost upisa u matične knjige. Zbog starosti i često neodgovarajućih uvjeta čuvanja, česta su oštećenja na matičnim knjigama zbog kojih je iščitavanje upisa otežano ili onemogućeno. Nedostatak podataka svakako bi utjecao na konačne rezultate analize te stoga oni ne bi bili vjerodostojni. Letimičnim pregledom kroz upise ustanovljeno je kako su upisi iz početka 19. stoljeća dosta dobro očuvani, a od 1815. godine počeli su se voditi i tabelarni upisi. Početna godina ovog istraživanja značajna je i iz nekoliko drugih razloga. Naime, to je godina početka velike krize gladi koja je poharala značajan dio Europe, pa tako i Istru, i koja je kulminirala 1817. godine. Zanimljivo je bilo istražiti u kolikoj mjeri je ta kriza utjecala na stanovnike župe Bale, te usporediti podatke s ostalim istarskim mjestima. Kriza gladi i mortaliteta nije naglo prestala nakon 1817. godine. Revitalizacija oslabljenog stanovništva i gospodarstva zahtijevala je niz godina „rehabilitacije“, a kao krizna granica letaliteta spominje se 1830. godina.² Upravo iz tog razloga analiza je napravljena do 1834. godine (ukupno dvadeset godina) kako bi se vidjelo jesu li se stanovnici župe Bale do tada potpuno oporavili od posljedica krize iz drugog desetljeća 19. stoljeća. Analizirajući upise odrađeno je niz istraživanja vezanih uz rođenje, vjenčanje i smrt stanovništva koji mogu dati odgovor na to pitanje.

Nakon uvodnog dijela rada slijedi poglavlje u kojem je iznesena u kratkim crtama povijest kaštela Bale i okolnih sela do Napoleonova sloma. Prije nego što se započelo s iznošenjem podataka sintetiziranih iz upisa u matičnim knjigama, valjalo je proučiti povijest župe kako bi se dobiveni podaci mogli smjestiti u određeni kontekst. Naime, zbog svojeg položaja, kaštel je kroz povijest bio meta raznih

¹ Matičnim knjigama pristupljeno je s portala: www.familysearch.com

² Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb, Antibarbarus, 2002., str. 93.

pretendenata na vlast što je uvelike otežavalo život lokalnom stanovništvu koje je naviklo na stalne promjene i nesigurnosti. Netom prije 1815. dogodila se konačna promjena vlasti u 19. stoljeću, odnosno završena je borba za vlast koja je započela nakon završetka dugogodišnje mletačke vlasti. Stavimo li povijesne podatke u kontekst analize, možemo stvoriti potpuniju sliku života onovremenih ljudi.

Nakon uvodnog dijela o povijesti župe, ukratko se osvrćem na same stanovnike župe, odnosno glavne protagoniste analize iz ovog rada. U tom djelu teksta, među ostalim spominje se i broj stanovnika mjesta Bale prema analizama austrijskih (1803., 1806.) i francuskih analitičara (1811.), zatim najčešća zanimanja stanovnika, provenijencija doseljenika u župu, najčešća prezimena i nadimci. Slijedi dio u kojemu su imenovani svi korišteni izvori te su pružene kratke informacije o njima, ali i o metodologiji rada.

Kratko poglavlje o natalitetu i mortalitetu u promatranom razdoblju daje nam svojevrsan uvod u sljedeća poglavlja u kojima će se u detalje razraditi ti demografski segmenti. U posebnom poglavlju obrađena je sezonalnost svakog od tri životna događaja zabilježena u matičnim knjigama, a krajnji rezultati uspoređeni su s istraživanjima drugih istraživača koji su vršili analize istog ili bliskog vremenskog razdoblja u drugim župama.

Središnji i glavni dio rada posvećen je detaljnoj analizi rođenja/krštenja, vjenčanja i smrti u župi od 1815. do 1834. U svakom od tri poglavlja napravljene su analize svih podataka dostupnih u matičnim knjigama koji su naknadno stavljeni u povijesni kontekst i uspoređeni s podacima za druge hrvatske župe. Tako je primjerice istražen broj rođenih, vjenčanih i umrlih u odnosu na promatrane godine, tempo rađanja, odnos broja rođenih djevojčica i dječaka, fenomen nezakonite djece, broj blizanaca, odabir kumova, istražena je dob vjenčanih i umrlih, provenijencija mladenaca, brak udovaca, najčešći uzroci smrti, učestalost smrti djece, i još mnogo toga.

U završnom dijelu teksta slijedi zaključak i sažetak, a na samom kraju stavljen je popis korištene literature.

II. O povijesti Bala

Burna povijest malog istarskog kaštela Bale i njegove okolice seže daleko u prošlost. Dosadašnja istraživanja arheologa i povjesničara utvrdila su da su se Bale nalazile u području starog puljskog municipalnog agera čija se sjeverna granica protezala od Raše do Limske drage.³ U njegovoj neposrednoj blizini prolazila je vrlo značajna stara rimska cesta Via Flavija koja je vodila od Trsta prema Dragonji i Mirni gdje je preko Ponte Portona premošćivala ovu rijeku pa uz Dvigrad nastavljala prema Limskom kanalu, Balama, Vodnjanu i Puli.⁴

Barbarske provale u 5. stoljeću uvjetovale su izgradnju južnoistarskog obrambenog sustava u koji su bila uključena naselja Bale, Dvigrad i Stari Gočan, kastrum Mons Parentinus te kule Klenovac i Straža.⁵ Budući da se kaštel nalazio na strateški važnom području na kojemu su se križali putevi iz južne u srednju i zapadnu Istru, kroz povijest je bio poprištem aspiracije mnogih moćnika. Prije no što je Mletačka Republika uspjela uspostaviti vlast nad kaštelom i okolicom, mjesto je bilo meta raznih feudalnih pretendenata koji su djelovali kako diplomatskim putevima, tako i ratnim okršajima. Posebno teška vremena za stanovnike kaštela Bale i današnje općine započinju od 14. stoljeća, kada je kaštel postao meta sukoba akvilejskog patrijarha, grofova Goričkih, Mlečana i feudalne obitelji Sergi (kasnije Castropola). Tijekom tih sukoba vlast se u Balama nekoliko puta mijenjala, a danak izmjene vlasti su na svojoj koži osjetili stanovnici općine koji su bili podvrgnuti gospodarskom oslabljivanju u vidu uništavanja i pljački osnovnih privrednih dobara. Isprava o priznavanju mletačke vlasti nad Balama datira iz 22. rujna 1332., a u njoj se navodi kako je skupština grada Bale imenovala dva predstavnika da u ime Bala predaju svoj grad Mlečanima.⁶ Dužd Francesco Dandolo je naravno prihvatio ponudu (16. studenog) i utvrdio uvjete pod kojima će Mlečani vladati tim gradom, odnosno odredio je da će dužd svake dvije godine u Bale slati svog predstavnika koji će upravljati gradom zajedno s dva suca imenovana među baljanskim građanima.⁷ Stanovnici Bala morali su također u venecijansku riznicu davati 500 malih libara. Mještani nisu bili zadovoljni uvjetima vladanja njihovim mjestom čemu svjedoče dva

³ Miroslav Bertoša, „Politička povijest kaštela Bale do početka 17. stoljeća“, *Istarski mozaik, Časopis za kulturu, kulturana i društvena pitanja Istre*, godina XI, br. 1, Pula, siječanj-veljača 1973., str. 39.

⁴ Darko Dukovski, *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*, Pula, Istarski ogranak društva hrvatskih književnika, 2004., str. 37

⁵ M. Bertoša, „Politička povijest kaštela Bale“, str. 39.

⁶ Lujo Margetić, *Statut grada Bala*, Rijeka, Adamić, 2007., str. 46.

⁷ Isto.

posjeta Veneciji baljanskih predstavnika koji su htjeli ishodovati bolje uvjete za svoj grad. U svojim namjerama nisu uspjeli a jedan od razloga je i taj što su se sukobi na istarskom poluotoku s akvilejskim patrijarhom nastavili tako da su Mlečani imali preča posla od zadovoljavanja baljanskih zahtjeva. Kako su ovi sukobi imali snažan negativan utjecaj na općinu pokazuje i primjer iz razdoblja sukoba akvilejskog patrijarha i mletačke vojske 1335. godine tijekom kojeg je glavni zapovjednik mletačke vojske u Istri dobio naređenja da pri prolasku preko baljanskog područja napadne i nanese što veću štetu žiteljima kaštela, „njihovim dobrima, vinogradima i ostalom“.⁸

Mlečani su u konačnici izvojevali pobjedu i učvrstili svoju vlast u zapadnom djelu Istre. Teritorij zapadne Istre za Mlečane je bio veoma značajan jer su tako mogli osigurati nesmetani prolaz brodova do istočnog Jadrana, a i mogli su lakše kontrolirati krijumčare koji su ugrožavali njihovu trgovinu. Slobodni i prohodni morski putevi bili su od strateškog značaja za razvoj mletačke trgovine. Osim što su zauzevši općinu mogli lakše patrolirati obalom i kontrolirati djelatnosti u lukama koje su pripadale Balama, sam kaštel im je nastavio biti važan čimbenik u obrani protiv novih neprijatelja koji su dolazili iz drugog djela Istre koja je bila pod upravom Habsburgovaca.

Pomalo zapušteni obrambeni zidovi baljanskog kaštela počeli su se obnavljati početkom 17. stoljeća kako bi se stanovništvo uspjelo obraniti od napada „Kraljevaca“ i uskoka koji su u pljačkaške pohode pristizali iz austrijskog dijela Istre. Napadi su uzrokovali velike gospodarske štete, a posljedice je najviše osjećalo lokalno stanovništvo. Pohodi su trajali do 1617. godine kada je potpisan Madridski mir. Nakon potpisivanja mira i uklanjanja uskočke opasnosti, započinje postupno propadanje niza utvrđenja u mletačkom dijelu Istre, a gospodarske i demografske prilike zahtijevale su hitnu intervenciju i angažiranje znatnih financijskih sredstava za njihovu sanaciju.⁹

⁸ M. Bertoša, „Politička povijest kaštela Bale“, str. 43. Razlog napada bio je taj što je kaštel okupirala patrijarhova plaćenička vojska i učinila ga je središtem iz kojeg su napadali ostala područja i nanosili velike štete mletačkim posjedima. Upravo zbog velikog značaja kojeg je kaštel imao za patrijarhovu vojsku, na njemu su radi bolje obrane načinjeni dodatni fortifikacijski zahvati. Mletački je senat pokušao sukob najprije riješiti mirnim diplomatskim putem, no kako su njihovi napori završili neuspjehom odlučili su se na napad vojskom.

⁹ Isto, str. 46.

Sučeljavanja interesa vodećih europskih sila krajem 18. stoljeća dovela su do velikih političko-teritorijalno-administrativnih promjena, posebice na području jugoistočne Europe. Godine 1797. Mletačka je Republika izgubila svoj utjecaj unutar jadranskog bazena, a novi pretendent na dominaciju nad Jadranom postala je Austrija kojoj je pošlo za rukom zagospodariti bivšim mletačkim posjedima na istočnoj obali Jadrana, uključujući i Istru, ali i Francuska, predvođena osvajački raspoloženim Napoleonom.¹⁰

Austrija uspijeva 1797. godina dobiti mletačke posjede u istočnom djelu Jadrana, ali uspijeva ih zadržati samo do 1805. godine kada ih je tijekom Požunskog mira morala predati Francuskoj. Već 1806. godine ulazi u sastav Kraljevine Italije sa statusom departmana.¹¹

Istra je tijekom Francuske uprave doživjela mnoge promjene, posebice one administrativne, pravne i porezne. Izrazito burno razdoblje bile su prve dvije godine od preuzimanja vlasti tijekom kojeg su nestali stoljetni običaji i ustanove, mijenjala se vlast u općinama u kojima su sada upravljali gradonačelnici, a sve što je podsjećalo na feudalizam ukinuto je.¹² Francusku su vladavinu sveukupno gledajući obilježile brojne zapljene (crkvenih redova), porezno pooštavanje (npr. porez na sol), novačenja i uništavanje pomorskog prometa koji je do 1805. bio najprofitabilnija privredna grana, ali je s druge strane nova situacija i novosti na upravnom i administrativnom planu omogućile društveni i politički prodor novonastajućeg građanskog sloja.¹³

Nezadovoljstvo francuskom vlasti, pogotovo u ruralnim sredinama u kojima stanovnici nisu bili zadovoljni uvođenjem promjena, potaknulo je austrijsku vojsku da upadne u francuski dio i zauzme glavne gradove. Francuzi su ubrzo opet zauzeli svoje teritorije koje su sada preustrojili organizirajući Ilirske provincije. U tom se razdoblju Istra pokušavala još više modernizirati; grade se prohodni putovi, popisuje stanovništvo, razvija dalje osnovno školstvo, potiču inženjerske vještine, razvijaju građanski matični uredi.¹⁴ Međutim, vremena za provedbu nije bilo dovoljno, jer već 1814. godine mirovnim ugovorom u Parizu Habsburška Monarhija dobiva istarski

¹⁰ Nevio Šetić, *Napoleon u Istri*, Pula, Istarska književna kolonija Grozd, 1989., str. 19.

¹¹ Egidio Ivetić, *Istra kroz vrijeme, Pregled povijesti Istre s osvrtom na grad Rijeku*, Rovinj, Centro di ricerche storiche, 2009., str. 431.

¹² Isto, str. 432.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto, str. 433.

poluotok koji po prvi puta postaje ujedinjen pod samo jednim vladarem. Iako je bivša mletačka Istra sada bila spojena s nekad suparničkom habsburškom Istrom pod istim vladarem, one su upravno spojene tek 1825., a do tada je nekadašnji mletački dio bio zasebna cjelina s deset kotara (bez Labinštine): Kopar, Piran, Buje, Poreč, Rovinj, Vodnjan, Pula, Motovun, Buzet, Sočerb.¹⁵ Zanimljivo je kako u matičnim knjigama, iako su Bale kao dio nekadašnje mletačke Istre postale dio Habsburškog carstva, znalo pisati želeći istaknuti porijeklo određenih osoba kako one dolaze iz *stato austriaco*. Na takve upise nailazimo godine 1815., 1816. i 1817. Njima su vjerojatno htjeli istaknuti kako osobe dolaze iz područja koji nije bio dio nekadašnjeg venecijanskog kulturnog zaleđa.

Devetnaesto stoljeće donijelo je niz promjena kako na malim lokalnim razinama kao što je područje Istre tako i u širem europskom kontekstu. Posebno burno razdoblje za Istru bio je početak stoljeća, najprije pod Napoleonom, a kasnije i pod Habsburgovcima ponajviše zbog učestalih promjena, kako onih administrativnih i pravnih, tako i onih društvenih. Osim promjena na političkoj sferi, Istru je tijekom početka stoljeća, kao uostalom i druge dijelove zemlje i Europe pogodila oštra zima koja je prouzrokovala propadanje uroda i nestašicu hrane, a nisu zakazale pojaviti se i razne epidemije koje su dodatno oslabile već ionako oslabljeno stanovništvo. Na području župe Bale su se također osjetili ti negativni utjecaji.

Pregledom matičnih knjiga prve polovice 19. stoljeća, a posebno knjige krštenih u kojoj se nalaze podaci o zanimanju očeva i kumova, možemo zaključiti kako se glavnina stanovništva bavila poljoprivredom (*agricole*). Stanovnici su u nešto manjem broju zarađivali i uzgojem stoke, sječom šuma, iznajmljivanjem pašnjaka, obavljanjem raznih zanatskih i drugih poslova. Radili su samostalno ili kako *coloni* kod bogatijih posjednika. Vremenske neprilike i gospodarski destabilizatori imali su dakle veliki utjecaj na kvalitetu života stanovništva čije je preživljavanje ovisilo o urodu i mogućnosti prodaje svojim poljoprivrednih proizvoda.

U današnjoj općini Bale čije se područje od 81,65 kilometara četvornih proteže na teritoriju između Rovinja, Vodnjana, Kanfanara i Savičente, obitava 1.127 stanovnika.¹⁶ I 200 godina nakon vremenskog razdoblja promatranog ovom analizom, kaštel sa svojom okolicom ne prestaje biti meta interesa velikog broja ljudi.

¹⁵ Isto, str. 436.

¹⁶ Statistički podatak iz popisa stanovništva iz 2011. godine

U ovom slučaju to više nisu razni pretendenti na vlast, već brojni znatiželjni turisti koje u općinu Bale privlače prirodni resursi ali i bogato kulturno i povijesno nasljeđe. Upravo iz tih razloga se sve više stanovnika tog područja okreće s poljoprivrede koja je bila dominantna privredna grana kroz povijest ka lakšoj zaradi u tercijarnoj gospodarskoj djelatnosti.

III. Stanovništvo Bala

Godine 1803. je prema austrijskom popisu stanovništva u četiri istarske župe (koparska, novigradska, porečka i pulska) živjelo 96.532 stanovnika.¹⁷ Prema austrijskom popisu stanovnika iz 1805. godine, na području Istre je živjelo ukupno 89.116 stanovnika, a prema francuskom popisu iz 1806. godine bilo je 88.961.¹⁸ Prema popisu stanovništva iz 1811. napravljenom za potrebe francuskog poreznog sustava, u Istri je na području bivše mletačke vlasti živjelo 95.443 stanovnika.¹⁹ Kada se tim podacima o broju stanovnika nekadašnje mletačke Istre pridodaju podaci nekadašnjeg austrijskog dijela Istre (Pazinske grofovije), koje tada brojala oko 23.000 stanovnika, izlazi da je cijela Istra, bez liburnijskog dijela, imala oko 118.500 stanovnika.²⁰ Prag od 100.000 stanovnika u dijelu nekadašnje mletačke Istre prijeđen je tek nakon 1830. godine.²¹

Posebno teško razdoblje za život u drugom desetljeću 19. stoljeća prouzrokovano hladnoćom, nestašicom hrane i pojavom epidemija, odnijelo je brojne živote. Broj stanovništva u bivšoj mletačkoj Istri počeo je opadati već 1812., a podaci iz 1814. ukazuju kako je tada bilo manje stanovnika nego 1811., da bi oko 1817. godine dosegao donji limit od 90.000 stanovnika.²² Godine 1818. zabilježen je postupni porast broja stanovnika, a 1821. godine broj stanovnika dosegao je razinu iz 1811. (95.423).²³

Kako se Istra polako oporavljala od kriznog razdoblja, tako je polako rastao i broj stanovnika. U razdoblju između 1828. i 1848. godine broj stanovnika se povećao za 17% (34.102) te je iznosio 232.000 stanovnika.²⁴ Usporedimo li podatke iz 1811. s onima iz 1853. samo za nekadašnji mletački dio Istre, ispada kako je broj stanovnika

¹⁷ Ivan Erceg, „Kretanje stanovništva u bivšoj mletačkoj Istri za vrijeme austrijskog i francuskog vladanja (1803.-1811.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU / Zbornik Historijskog zavoda JA / Zbornik Historijskog instituta JA*, Vol. 13 srpanj 1984., str.5.

¹⁸ Isto, str. 20.

¹⁹ Isto, str. 48.

²⁰ Nevio Šetić, *Napoleon u Istri*, str. 73.

²¹ E. Ivetić, *Istra kroz vrijeme*, str. 442.

²² Isti, *La popolazione dell'Istria nell'età moderna: lineamenti evolutivi*, Trst-Rovinj, Centro ricerche storiche-Rovigno, 1997., str. 158.

²³ Isto.

²⁴ Dean Krmac, „Alcune essenziali considerazioni sul movimento demografico in Istria nella fase centrale del primo periodo statistico (1828-1848)“, u: *Bertošin zbornik II*, ur. I. Jurković, Pula-Pazin, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli - Državni arhiv u Pazinu, 2013., str. 567.

porastao s 95.443 na 127.772 stanovnika.²⁵ Gledajući po spolovima, do 1828. godine brojčano je (iako ne mnogo) prevladavao muški spol, a dvadeset godina kasnije prevladava ženski spol kod kojeg se bilježi linearniji rast od muškog.²⁶ Prema procjenama Jakova Gele u Istri je tijekom 1800. godine bilo 88.500 stanovnika, a dvadeset godina kasnije njih 100.800, 1830. godine 113.100, a 1840. godine 125.400 stanovnika.²⁷

U Balama je kao i u ostatku Istre tijekom 20-tih godina 19. stoljeća postojao trend rasta broja stanovnika. Međutim, u razdoblju od 1811. do 1821. broj stanovnika se nije smanjio već povećao, dok je nagli pad broja stanovnika zabilježen u razdoblju prije 1811. godine, odnosno u periodu između 1806. i 1811. godine.

Godine 1803. je prema popisu porečke biskupije u Balama živjelo 948 stanovnika, od čega je bilo 453 muškaraca (145 dječaka, 299 odraslih i 9 staraca) i 495 žena (138 djevojčica i 357 odraslih žena).²⁸ Prema austrijskom popisu iz 1805. godine i francuskom iz 1806., u Balama je tada živjelo 1.020 stanovnika.²⁹

U popisu iz 1811. stoji kako je u Balama tada bilo 961 stanovnika. Prema istom popisu u Krmedu je stanovnika bilo 111, u Golašu 23 i Čubanima 11.³⁰ Bale i Krmed su tada označeni kao sela, a Golaš i Čubani kao zaseoci.

Tablica 1. Prikaz broja stanovnika mjesta Bale krajem 18. i u prvoj polovini 19. stoljeća.³¹

Grad Bale	1790.	1803.	1806.	1811.	1821.	1853.
Broj stanovnika	841	948	1.020	961	960	1.294

²⁵ E. Ivetić, *La popolazione dell'Istria nell'età moderna*, str. 160.

²⁶ D. Krmac, „Alcune essenziali considerazioni sul movimento demografico in Istria nella fase centrale del primo periodo statistico (1828-1848)“, str. 567.

²⁷ Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Zagreb, Globus, 1987., str. 95.

²⁸ I. Erceg, „Kretanje stanovništva u bivšoj mletačkoj Istri za vrijeme austrijskog i francuskog vladanja (1803.-1811.)“, str. 9.

²⁹ Isto, str. 19.

³⁰ Isti, str. 28.

³¹ E. Ivetić, *La popolazione dell'Istria nell'età moderna*, str. 341.

Krajem 18. stoljeća oko 84,8 % stanovnika Istre obrađivalo je zemlju. Ivetić navodi kako bi trebalo ipak napraviti razliku između poljoprivrednika posjednika koji žive u *castellima* kao što su Bale, Pazin ili Vodnjan i onih koji žive na isključivo seoskim područjima kao što je Krmed, Filipana ili bilo koje drugo seosko mjesto, iz razloga što oni nemaju iste običaje i tradiciju.³²

Grad Bale je često prilikom upisivanja u matične knjige označen kao *castello*. Prema administrativno teritorijalnom pogledu municipalni centri na mletačkom dijelu Istre imali su status grada (*citta*), *terre* i *castella*, od čega je kaštel predstavljao manje poluurbano utvrđeno naselje koje je pod svojom jurisdikcijom redovito imao *ville* (veća ili manje seoska naselja koja su također mogla biti utvrđena ili pak grupa manjih sela koji su činili seosku zajednicu).³³ Pored upisa o mjestu rođenja osoba koje sudjeluju u ceremonijama krštenja i vjenčanja, ili pak o mjestu rođenja umrle osobe, često stoji upis *villa Moncalbo*, *villa Carmedo* i *villa Chiubani*.

Kao i u većem dijelu Istre, tako se i na području župe Bale većina stanovnika bavila poljoprivredom. Socijalne prilike na početku 19. stoljeća bile su izuzetno nepovoljne, a agar kao vladajuća privredna djelatnost na području čitave današnje Hrvatske upotrebljavao je istovrsna sredstva rada na početku 19. stoljeća kojima se zemlja obrađivala u 15. ili 17. stoljeću (drvene ili željezne ralice, stočna vuča i goloruki ljudski rad) što je uvelike otežavalo rad i mogućnost veće i kvalitetnije proizvodnje.³⁴ Sve veća potražnja za hranom potaknula je promjene u istarskoj poljoprivrednoj proizvodnji u dvadesetim godinama 19. stoljeća u vidu preobrazbe u uzgoju određenih vrsta bilja, te je poseban naglasak stavljen na uzgoj krumpira koji je zbog dobrih uroda nadmašio količinu uzgojene žitarice (uporaba krumpira u prehrambene svrhe pridonijela je demografskom rastu u drugoj polovici stoljeća).³⁵

Nakon 1815. godine ojačala je sklonost, prisutna već u drugoj polovici 18. stoljeća, stvaranju velikih zemljišnih posjeda (u istarskim okvirima) spajanjem posjeda malih poljoprivrednika koji više nisu mogli plaćati dugove ili poreze te je to dovelo do porasta broja veleposjednika starog i novog staleža koji su živjeli u

³² Isto, str. 247.

³³ Milorad Pavić, „Mletačka Istra u geografsko-statističkim opisima druge polovice 18. stoljeća“, u: *Bertošin zbornik II*, ur. Jurković Ivan, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Državni arhiv u Pazinu, 2013., 431.-452., str. 437.

³⁴ J. Gelo, „Demografske promjene u Hrvatskoj“, str. 66.

³⁵ E. Ivetić, *Istra kroz vrijeme*, str. 443.

gradovima i gradićima.³⁶ Prema upisima u matičnim knjigama u promatranom razdoblju i u župi Bale postoji razdioba na poljoprivrednike (*agricoltori*), posjednike-poljoprivrednike (*possidente agricoltore*) i posjednika (*possidente*). Na većim posjedima radili su unajmljeni radnici. Radnici su često porijeklom bili iz mjesta koja se ne nalaze u župi. Isčitavajući upise saznajemo kako su *colone*, *serve*, *rustice* ili unajmljene pastire (često označeni i kao *servi*) imali Damijan Fiori (*civilis, negotiator*), Antonio Volpi (*dottor, advocatus, podesta, cvilis, possidens*), Petar Barbieri, Julijan Barbieri, Matej Godina (*possidens*), Juraj Zupić, Jakob Bembo (*civil*), Ivan Cerlon (*possidens*), Matej Biba i Modrušan (nepoznatog imena, ali u maticama kod svih osoba istog prezimena stoji kako su *agricole*). Kao najamni radnici na poljoprivrednim imanjima radili su ljudi porijeklom iz Labina, Pićna, Motovuna, Rovinja i Lipe (naselje u općini Matulji u Primorsko-goranskoj županiji). U matičnoj knjizi umrlih nalazimo podatak kako je Ivana Nančinović otišla s područja župe Bale raditi kod Ivana Damijanisa u Vodnjan kao *serva*. Servi su najamni radnici u ruralnim područjima koji kao naknadu za svoj rad dobivaju određenu novčanu naknadu, hranu i smještaj kod obitelji kod koje rade.³⁷ Imati serve na raspolaganju značilo je bili imućniji od većine stanovnika (ili su imali više novčanih sredstava nego što je potrebno obiteljskom nukleusu pa su si mogli priuštiti ili su imali višak zemlje).³⁸

Uz zanimanja kao što su kovači, stolari, postolari, zidari, krojači, ljekarnici, odvjetnici, doktori i trgovci, imamo upise i o ne tako čestim zanimanjima kao što je profesionalni konjanik u carevoj konjici, upravitelj šuma i vojnik u 5. komapaniji istarskog korpusa lovaca (*fu soldato della quinta compagnia di cacciatori del corpo istriano*).

Već krajem 14. stoljeća u Istru se počinju doseljavati stanovnici iz drugih područja Mletačke Republike i šire, što putem državnih mjera naseljavanja opustošenih mjesta, što samostalno bježeći pred turskom opasnošću i nadajući se boljoj egzistenciji. U Bale i okolicu su se najviše naseljavali stanovnici iz Bosne, Dalmacije, dalmatinskih i kvarnerskih otoka te nešto manje s područja Crne Gore, Albanije i venecijanskih posjeda na Levantu. U baljansko područje su se također doseljavali stanovnici i iz drugih istarskih mjesta, posebno iz Pazina, Buja ili s

³⁶ Isto, str. 449.

³⁷ Egidio Ivetić, „Aspetti della struttura familiare nell' Istria rurale del primo ottocento. Le parrocchie di Canfanaro e Dignano nel 1822.“, *Quaderni Giuliani di storia*, XVI, 2, Trieste, 1995., 7.-31., str. 13.

³⁸ Isto, str. 20.

Ćićarije.³⁹ Tendencija naseljavanja iz drugih istarskih župa nastavlja se i tijekom prve polovice 19. stoljeća o čemu svjedoče upisi u matičnim knjigama (posebno je vidljivo u matičnim knjigama vjenčanih). Prema podacima, tijekom dvadestogodišnjeg perioda, u Bale su se doseljavali ponajprije stanovnici iz okolnih župa, ali bilo je i primjera doseljavanja iz područja Italije, Austrije i iz Dalmacije. Neka od spomenutih naselja u maticama su: Rovinj, Savičenta, Pazin, Pićan, Labin, Žminj, Kanfanar, Barban, Šišan, Vodnjan, Kanfanar i dr.

Novi doseljenici su ili gradili svoja nova staništa ili su se naseljavali u napuštenim ili polunapuštenim selima baljanskog teritorija (Krmed, Čubani, Fumada, Golaš...), te su se s vremenom, što ženidbenim i rodbinskim što ekonomskim vezama nastanjivali i u urbaniziranim mjestima gdje su učvrstili veze s autohtonim stanovništvom.⁴⁰

U 17. i 18. stoljeću na baljanskom su području, odnosno crkvenoj jurisdikciji baljanskog kaptola, postojala sela: Krmed (*Carmedo ili Villa San Pietro*), Golaš (*Moncalvo*), Čubani (*Chiubani ili Villa della Madonna Alta*) i Fumada (*Fumetti*), nastanjena pretežno hrvatskim (i uopće južnoslavenskim) etničkim elementom.⁴¹

Promjene u strukturi stanovništva najbolje su uočljive proučavanjem prezimena, pa tako u matičnim knjigama baljanske župe u razdoblju između 1815. i 1834. godine nailazimo na prezimena talijanskog i hrvatskog porijekla. Analizom prezimena matične knjige nam mogu služiti kao izvor za istaživanje povijesti migracija. Među stanovnicima kaštela početkom 17. stoljeća još uvijek prevladavaju talijanska prezimena, premda je proces infiltracije hrvatskih i južnoslavenskih došljaka dosizao sve veće razmjere tako da je do konca mletačke vladavine u Balama bio podjednak broj talijanskih i hrvatskih prezimena, premda su mnogi Hrvati, asimilirani i talijanizirani, izmijenili svoje prezime i dali mu talijanski oblik.⁴²

Neka prezimena hrvatskog porijekla: Basanić (Basanich), Božušković (Bosuscovich), Brajković (Braicovich), Buršić (Bursich), Cerbić (Cerbich), Černja (Cergna), Doblanović (Doblanovich), Drandić (Drandich), Franković (Francovich), Grabar, Grubić (Grubich), Hrelja (Creglia), Jadrešić (Jadressich), Jareb, Žilović

³⁹ Miroslav Bertoša, „Valle d' Istria durante la dominazione Veneziana con speciale riguardo alla struttura economica ed etnica del Castello e del suo territorio“, *Atti*, Vol. III, 1972., str., 81.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isti, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula, Zavičajna naklada „Žakan Juri“, 1995., str. 658.

⁴² Isto, str. 702.

(Xillovich), Modrušan (Madrusan), Motika (Mottica), Paštrović (Pastrovichio), Pekica (Pecchiza), Perković (Percovich), Sbičić (Sbicich), Šetić (Settich), Zambronić (Zambronich), Zepić (Zepich).

Neka od prezimena koja koja upućuju na talijansko porijeklo: Andrizza, Barbieri, Bembo, Berne, Capitelli, Cerlon, Cesarello, Cherzan, Civitico, Comar, Cozza, CreCuccurin, Dalena, Dandrucci, Davanzo, Dellabernardina, Fabris, Fioretti, Fiori, Fiorido, Giovanelli, Maraspin, Mitton, Odogaso, Pallaziol (i Pallaziol Godina), Pelosa, Piverin, Preden, Prencis, Rotta, Salambat, Tuffolin, Vidotto, Vozzilla, Zanfordro.

Osim osobnih imena i prezimena, za identifikaciju osoba koristili su se i nadimci. Neki od nadimaka su: Vidach i Chinchella za Doblanoviće, Toman, Camerotto, Ivanel i Belaz za Drandiće, Follo za Žiloviće, Ladić za Perkoviće, Volpin za Brajkoviće, Jareb, Jerus/Jeus, Sore, Calderin, Morle, Piritti, Juraga, Suevich i Boldon. Nadimci ljudi unutar iste obiteljske zajednice imali su identifikacijsku ulogu jer su se zbog brojnosti članova međusobno prepoznavali po njima. Vidljivo je i kako su neki nadimci dobiveni prema nazivima životinja kao npr. Volpin (lisica) i Jareb (ptica).

IV. Izvori i metodologija

IV. 1 Izvori

Želimo li istražiti povijest stanovništva određenog mjesta, posebice prije službenog popisa stanovništva 1857. godine, koristiti ćemo matične knjige kao prvorazredne izvore za takav oblik istraživačkog rada. One nisu samo puki popisi vjenčanih, krštenih/rođenih i umrlih osoba pojedinog mjesta već njihova pažljiva analiza može dati predodžbu o uvjetima i načinu života u prošlosti, jer sadrže niz podataka o natalitetu, mortalitetu, migracijskim kretnjama, imovinskoj, socijalnoj i konfesionalnoj strukturi pučanstva, kao i podatke o prosječnom životnom vijeku, smrtnosti novorođenčadi, etničkom sastavu pučanstva, bolestima, epidemijama i slično.⁴³ Matične knjige i drugi izvori sadrže informacije koje mogu poslužiti za psihosocijalna istraživanja psihičkog stanja gladnih kao i promjene u njihovom ponašanju prouzrokovane što bolestima što negativnim promjenama koje mijenjaju životnu strukturu i ravnotežu, zbog čega dolazi do promjena u ponašanju kojeg u normalnim okolnostima ne bi bilo u tolikoj mjeri, a to su posebice napuštanje djece, bolesnih i staraca.⁴⁴

Matične knjige korištene kao izvor za ovo istraživanje su:

1. Matična knjiga /krštenih (1814. – 1829.)
2. Matična knjiga krštenih (1815. – 1880.)
3. Matična knjiga vjenčanih (1789. – 1834.)
4. Matična knjiga vjenčanih (1815. – 1882.)
5. Matična knjiga umrlih (1606. – 1831.)
6. Matična knjiga umrlih (1815. – 1880.)

Iz popisa korištenih matičnih knjiga vidljivo je kako su za svaki od tri važna životna događaja koja su se upisivala u matične knjige sačuvane po dvije knjige. Riječ je o dva različita načina upisivanja, odnosno o starijem narativnom načinu vođenja knjiga i novijem načinu ispunjavanjem standardiziranog tabelarnog predloška koji se u praksi počeo primjenjivati tijekom 1815. godine. Crkvene matice na području tzv.

⁴³ Stjepan Krivošić, „Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige“, *Arhivski vjesnik*, 31/1988 sv. 32., str. 16.

⁴⁴ Miroslav Bertoša, „Aspetti demografici della carestia e della pestilenza nell'Istria del primo Ottocento“, *Proposte e ricerche, Economia e società nella storia dell'Italia centrale*, N. 27., str. 239.

mletačke Istre vode se po obrascima prema Rimskom obredniku u narativnoj formi u pravilu do 1815/1816. godine kada se i tu počinje uvoditi tabelarni sustav, iako su u praksi pojedini župnici nastavljaju uz tabelarni upis paralelno voditi i narativni.⁴⁵

Izuzevši formu upisa i jezik (talijanski kod narativnog i latinski kod tabelarnog upisa) koji se koristio, knjige nemaju velike razlike glede podataka koje možemo iz njih iščitati. Međutim, potrebno je pažljivo usporediti upise iz obije knjige jer su se ponekad događale pogreške prilikom upisivanja što je rezultiralo nepodudarnošću podataka te je stoga te upise bilo potrebno izostaviti iz analiza kako bi dobiveni rezultati bili što vjerodostojniji.

IV. 1. 1. Matične knjige krštenih

Podaci iz dvije matične knjige u većini slučajeva se poklapaju, no ima i ponekih nepodudarnosti i to ponajviše glede datuma rođenja i krštenja. Uočeno je 8 slučajeva nepodudarnosti datuma krštenja i 18 slučajeva datuma rođenja djece. Riječ je uglavnom o razlikama od dan ili dva, a samo u dva slučaja glede datuma krštenja stoji nepodudarnost od 10 dana i 1 od 5 dana, dok kod datuma rođenja imamo dvije nepodudarnosti od 10 dana i jednu od 8. Budući su razlike relativno male i budući da takvih upisa nema mnogo, možemo zaključiti kako ti podaci neće u konačnici bitno utjecati na rezultate istraživanja.

Uspoređujući upise dviju knjiga možemo steći potpuniju sliku o obiteljima sudionicima svečanosti krštenja jer ponekad jedna matična knjiga donosi više informacija od druge ili jednostavno druge informacije. Ponajviše je tu riječ o mjestu prebivanja roditelja, njihovom porijeklu, imenu babice koja je sudjelovala na porodu i krštenju djeteta i slično. Primjerice, posebna rubrika u tabelarnom upisu u kojoj su se upisivala imena babica dodana je tek od 21.10.1827. godine, dok su se imena babica u narativnom upisu znala i prije upisivati (posebno u 1816. godini u kojoj je kod gotovo svakog upisa stajalo ime babice koja je asistirala na porodu, te ponešto u 1817. i 1818. godini).

Podaci dobiveni iz matičnih knjiga otkrivaju datum krštenja djeteta, kućni broj na kojem je obitelj obitavala, ime svećenika koji je vodio ceremoniju krštenja, zatim

⁴⁵ Dražen Vlahov, Jakov Jelinić, Danijela Doblanović, „Uvod“, *Vjesnik istarskog arhiva*, Svezak 11-13, Pazin 2004-2006., 11-28., str. 20.

ime djeteta, datum i sat rođenja, vjersku pripadnost, spol, je li zakonito ili nezakonito dijete, ime oca (uglavnom i ime djeda, zanimanje oca i mjesto rođenja ako nije porijeklom iz župe ili je rođen u župi Bale, ali nije iz grada Bala pa se želi posebno naglasiti), ime majke (ponekad stoji i ime djeda i mjesto rođenja), imena kumova i njihovo zanimanje. Dakle podaci o rođenima se uzimaju iz matičnih knjiga krštenih, pa iako u matičnim knjigama baljanske župe imamo jedan upis mrtvorođenog i jedan upis kod kojeg piše da nisu sigurni je li dijete rođeno živo ili je bilo mrtvorodenče, postoji mogućnost da nisu obuhvaćena sva mrtvorodena djeca, a nije sigurno da su upisana sva djeca koja su umrla odmah po rođenju (iako imamo dosta upisa *statim ac natus*).⁴⁶

IV.1. 2. Matične knjige vjenčanih

Obje matične knjige vjenčanih za promatrano razdoblje sadrže najosnovnije podatke o mladencima: imena i dob, imena njihovih roditelja, mjesto rođenja i stanovanja, je li im to prvi put da stupaju u brak ili su udovci (ako da s kim su prije bili u braku), datum održavanja *trine denunciazioni* i mjesto njihovog održavanja, ime svećenika kod kojeg su svojom slobodnom voljom izrazili da žele stupiti u brak, te imena svjedoka koji su prisustvovali sklapanju braka.

Upisi u tabelarnoj matičnoj knjizi započinju s datumom 18.10.1815. godine. Podatke o brakovima sklopljenima 1815., ali prije listopada daje narativno vođena matična knjiga. Međutim, podaci za prvih deset upisa nisu potpuni jer sadrže samo osnovne podatke o datumu sklapanja braka, imenima mladenaca i njihovih očeva, te imenima kumova. Nedostaju podaci o dobi mladenaca, eventualnim prijašnjim brakovima, zanimanju i mjestu stanovanja te stoga ti upisi nisu mogli biti korišteni prilikom stvaranja niza analiza kao što je npr. analiza dobi mladenaca ili udio ponovno sklopljenih brakova.

U narativnom upisu uvijek stoji jesu li mladenci najavili zaruke i jesu li ih najavili u obje župe ukoliko jedan od njih dolazi iz druge župe. U tabelarnom upisu se također od 1819. počinje uvoditi zapis u kojemu se navode dani objave zaruka (tri datuma). Takve objave je nužno učiniti, kako je već ranije navedeno, da bi svećenik imao vremena provjeriti postoji li određena zapreka prilikom sklapanja braka ili kako

⁴⁶ Stjepan Krivošić, „Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige“, str. 16.

bi se provjerila sva potrebna dokumentacija kod osoba koje nisu iz župe u kojoj sklapaju brak. Zabilježeno je nekoliko brakova između srodnika pa u upisima stoji kako je par dobio dispenciju radi sklapanja braka. Tako u promatranom razdoblju u baljanskoj knjizi vjenčanih nailazimo na provjeru slobodnog statusa došljaka, odnosno provjeru da nisu slučajno već u braku (*visto il mandato dello stato libero dello sposo emesso della curia vescovile di Udine, visto il decreto del comisariato di Albona che abilita il sposo a domiciliarsi in questo distretto*). Dozvole za sklapanje braka maloljetnika daju njihovi roditelji, skrbnici ili sud, ukoliko nemaju nikoga od navedenog (*accesso accordato dal giudizio di Rovigno al minorene*). Maloljetnim osobama kojima je prilikom sklapanja braka bila potrebna suglasnost roditelja ili nadležnog suda, smatrane su osobe do 24. godine života. Tako je primjerice dvadesetogodišnji Dominik Fioretti (*Domenico Fioretti figlio di vivente Antonio Fioretti di anni 23*) mogao sklopiti brak tek nakon što je otac dao svoju suglasnost (*sentito l'assenzo del padre dell minorene*), Suglasnost nadležnog suda za sklapanje braka (*dispensato dell eta il minore sposo*) morao je dobiti i Grgur Creglia jer u trenutku sklapanja braka još nije navršio 24 godine (*Gregorio Creglia di anni 24 non compiuti*). Zanimljiv je podatak kako je za jednog mladoženju od 16. godina prije sklapanja braka zatražen i rodni list kako bi se provjerila vjerodostojnost njegove dobi.

IV. 1. 3 Matične knjige umrlih

Zapisi upisivani u narativnoj matičnoj knjizi umrlih nisu uvijek vođeni ujednačeno. Nepotpuni upisi posebno su česti tijekom 1815. godine, kada su izostavljeni upisi kućanskih brojeva, vrijeme smrti, uzroci smrti, pa i godine pokojnika. Poneki upisi sadrže i mjesto obitavanja pokojnika, kao i podatak o tome jesu li izvršene sve vjerske ceremonije koje su trebale ispratiti vjernika u drugi život. Kod tabelarnog načina vođenja matičnih knjiga predviđene rubrike umanjuju mogućnosti izostanka podataka. Upisi u ovoj matičnoj knjizi ne započinju početkom 1815. godine već od 23. rujna, a i nakon tog datuma nisu zabilježeni svi smrtni slučajevi jer je uveden još samo jedan datum, dok je u narativnoj matičnoj knjizi vidljivo kako je u tom razdoblju zabilježeno još jedanaest drugih slučajeva. Iz svega ovoga proizlazi kako za prvu godinu istraživanja nemamo potpune podatke, te će to dakako utjecati na krajnje rezultate, posebice zbog pomanjkanja upisa o godinama umrlih i uzrocima

smrti.⁴⁷ Upisi su već od sljedeće godine uglavnom potpuni. Podaci zapisani unutar dvije matične knjige se u pojedinim dijelovima nadopunjuju dajući tako potpuniju sliku.

Opisni upisi u matičnim knjigama ne sadrže uvijek jednake podatke jer, iako je postojalo pravilo koji se podaci zapisuju u matične knjige, to pravilo nije bilo strogo kao kod tabelarnog upisa kod kojeg osoba koja je upisivala nije imala puno izbora nego popuniti sva prazna polja ukoliko su podaci bili poznati. Kod opisnih upisa postoje dugački zapisi u kojima se u detalje sve zapisalo, ali i upisi koji nisu sadržavali više podataka od imena roditelja i datuma i sata smrti. U pojedinim dijelovima knjige dovoljno je i samo letimično pogledati upise kako bi se vidjelo da su neki dijelovi pisani na brzinu. Često su takvi, na brzinu pisani zapisi teže čitljivi, pogotovo u dijelovima koji sadrže zapise o prezimenima (obiteljsko i ponekad djevojačko prezime majke).

Tabelarni upisi redom sadrže ove podatke: vrijeme smrti, kućni broj umrlog, ime i prezime pokojnika, religija, spol, godine i uzrok smrti. Godine 1819. počinje se redovito uz datum smrti zapisivati i sat smrti.⁴⁸

U tabelarnim upisima rjeđe nego u onim opisnim zapisivalo se o sakramentima, odnosno o oprostu grijeha i posljednjem pomazanju. Upisivanje tih podataka vjerojatno je ovisilo o dobroj volji osobe koja je vršila upise i vremenu koje je imala za ispuniti svoju obavezu. Ti podaci koji se naoko čine manje važnima od ostalih, olakšavaju u konačnici stvoriti sliku života ljudi u toj općini. Posebno značajni su oni zapisi u kojima se objašnjava zašto netko nije primio posljednje sakramente. Neki od zapisanih razloga su: *per essere quassi muto, per non aver stato chiamato il sacerdote confessore* (najčešći razlog), *perche manco di vitta quassi all improvviso, per la sorpresa del male non li viene amministrato alcun sacramento, colpo appopletico levo li tosto la parola a che non permise l'amministrazione di sacramenti, absqu sacramentis obita incuria domesticorum*. Ovi podaci mogu poslužiti za popunjavanje slagalice koja će pravilno posložena otkriti sliku života u prošlosti. Naime, podaci o iznenadnoj smrti uslijed koje umrla osoba nije stigla primiti

⁴⁷ Od ukupno 47 upisa u matičnim knjigama umrlih u 1815. godini njih 6 ne sadrži upis o godinama pokojnika. U prilog istraživanju ide jedino činjenica da 3 od 6 upisa sadrže opisne podatke koji govore da se radilo o maloj djeci (*bambino appena nato, putella*). Od tih 47 upisa jedino 8 upisa sadrži podatke o uzrocima smrti.

⁴⁸ Iako treba napomenuti da se i dalje mogu naći upisi i u narednim godinama bez napisanog sata smrti.

posljednje pomazanje mogu, uz podatke o razlogu smrti pomoći prilikom istraživanja povijesti medicine (brzina razvitka bolesti i njihove učestalosti, epidemije i slično).

IV.II. Metodologija

Korištenjem suvremene kompjuterske tehnologije napravljena je kvantitativna statistička analiza podataka zapisanih u proučenim matičnim knjigama. Dobiveni podaci vezani uz različite aspekte ljudskog života i djelovanja stavljeni su potom u povijesni i društveni kontekst te su uspoređeni s podacima drugih istraživača koji su na jednak način proučavali povijest stanovništva drugih hrvatskih mjesta u istom ili bliskom vremenskom okviru. Interpretacijom naizgled šturih statističkih podataka stvara se postupno slika o životu ljudi u prošlosti, a sumarni podaci najednom postaju glasnici prošlosti koji otkrivaju niz zanimljivosti o ljudskom životu.

Zbog više pojedinaca istog imena i prezimena kod analiza je korištena i genealoška metoda, odnosno uspoređena su imena očeva i majki kako bi se ustvrdilo o kojim se osobama doista radi (kod analize vjenčanja, ustvrđivanja točnog identiteta umrlog, i slično).

Napravljene su i analize strukture stanovništva prema zanimanju i istraženo je postoje li razlike u ponašanju među pripadnicima različitih zanimanja (tko ulazi prije u brak, postoji li povezanost između zanimanja i odabira kumova prilikom krštenja i slično). Antroponimijskom analizom istražena su najčešća imena (analiza odabira imena za djecu), prezimena i nadimci. Nadalje istražena je sezonalnost pojedinih događaja, tempo rađanja, dobne strukture, nezakonita djeca, značaj babica, sklapanje ponovljenih vjenčanja, provenijencija osoba i slično.

Dobiveni rezultati za svaki pojedini životni događaj stavljeni su u konačnici u korelaciju kako bi se ustvrdilo postoji li uzročno posljedična veza između njih te između njih i ostalih utjecaja (socijalnih i zdravstvenih).

V. Natalitet i mortalitet

Usporedbom podataka dobivenih iz matičnih knjiga krštenih i umrlih, proizlazi kako je u promatranom dvadesetogodišnjem razdoblju bilo gotovo petina (18,1%) više rođenih nego umrlih (900 : 737). Broj krštenih i umrlih u promatranom razdoblju varira od godine do godine. Najveća promjena u broju rođene djece u odnosu na prethodno razdoblje zabilježena je 1819. kada je kršteno/rođeno gotovo duplo više djece nego 1818. godine, a kod umrlih tijekom kriznih godina, odnosno 1816. i 1817., te nakon 1832. godine. Krivulja broja smrtnih slučajeva kroz cijelo promatrano razdoblje izgleda poput vala koji se konstantno uzdiže i pada, ali su se ipak po naglom povećanju smrtnosti ističe godina 1817., a po naglom padu godina 1818. i 1833. Samo su 1815., 1817. i 1832. zabilježene kao godine s većim brojem umrlih nego rođenih. Treba napomenuti kako je 1818. zabilježen i gotovo podjednak broj rođenih i umrlih. To je jedna od godina s najmanjim brojem umrlih, najmanjim brojem rođenih te u konačnici i s najmanjim brojem vjenčanih osoba. Detaljnija analiza smrtnosti u odnosu na promatrane godine biti će analizirana dalje u tekstu.

U promatranom razdoblju je, prema podacima iz narativne i tabelarne matične knjige krštenih, na području župe Bale kršteno 900 djece.⁴⁹ Od toga 467 (51,8 %) dječaka i 433 (48,1 %) djevojčica. Više djevojčica krstilo se samo godine 1816., 1818., 1819., 1820. i 1822., dok je 1828. kršten podjednak broj dječaka i djevojčica. Najveća razlika između broja krštenih među spolovima dogodila se 1829. godine kada su krštena 32 dječaka i samo 17 djevojčica.

U matičnim knjigama u razdoblju između 1815. i 1834. godine zabilježeno je ukupno 737 smrtnih slučajeva. Prosječno je godišnje umrlo 36,8 osoba, a dvije najkritičnije godine u kojima je smrtnost bila znatno izraženija od nego ostalih godina su bile 1817. s 52 i 1832. s 55 smrtnih slučajeva. Godine 1815. također je smrtnost

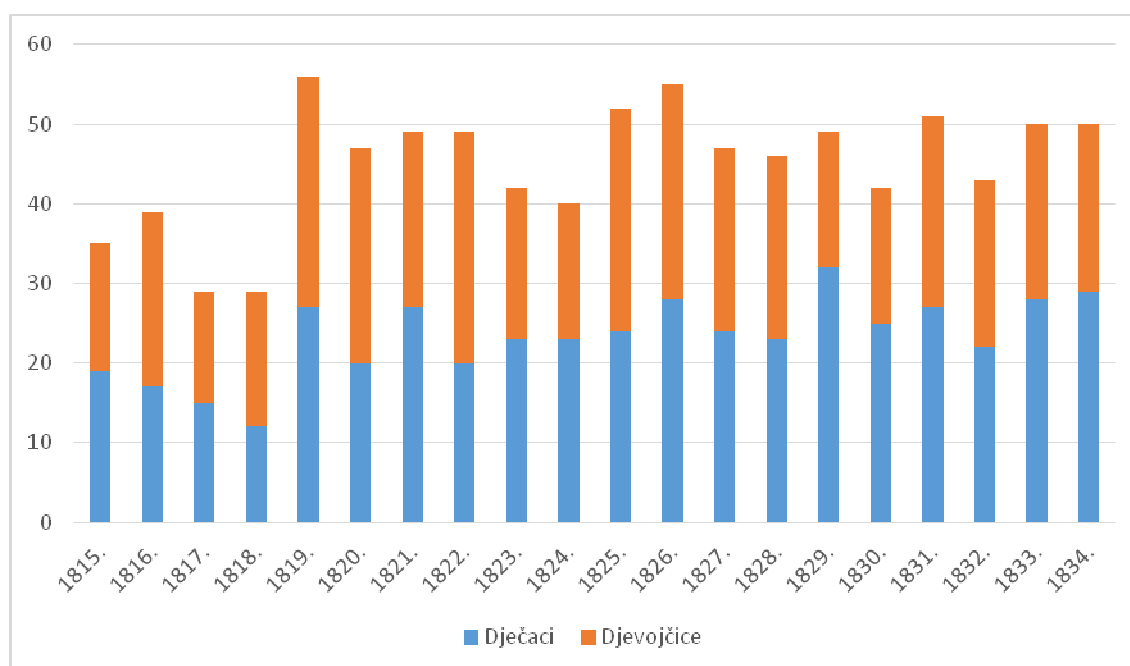
⁴⁹ Budući se podaci iz dvaju matičnih knjiga ponekad ne poklapaju, bilo je potrebno obratiti posebnu pozornost na zapisane podatke i provjeriti upise. Provjerom upisa uočeno je kako je u sedam slučajeva zabilježen dupli upis s različitim datumom krštenja i rođenja djevojčice i dječaka, te nas takav podatak može navesti na pogrešan zaključak kako je te godine bilo više krštenja nego što ih je doista obavljeno. Za uočavanje pogreške bili su presudni podaci koji navode imena roditelja i kumova. Pet zapisa se odnose na 1816. godinu, jedan na 1817. godinu i jedan na 1819., odnosno 1820. godinu. Greške su najčešće u rasponu od nekoliko dana do mjesec dana. Razlike u zapisanim datumima u dvjema matičnim knjigama nisu rijetke, i ima ih u matičnim knjigama krštenih, vjenčanih i umrlih. Kod zabilješke datuma krštenja ima još 8 slučajeva nepodudarnosti a kod zabilješke datuma rođenja još njih 18. Međutim, ove pogreške nije bilo teško primjetiti budući su upisi u obje knjige pratili isti redoslijed, dok su se upisi u gore navedenim primjerima nalazili udaljeni jedni od drugih, odnosno između njih je bilo i drugih upisa.

bila iznadprosječno visoka (47 upisa). Najčešće broj umrlih varira između 30 i 45 slučajeva. Najmanje smrtnih slučajeva bilo je 1834. godine (24), te 1816. i 1822. s 26 slučajeva i 1833. s 27 upisa.

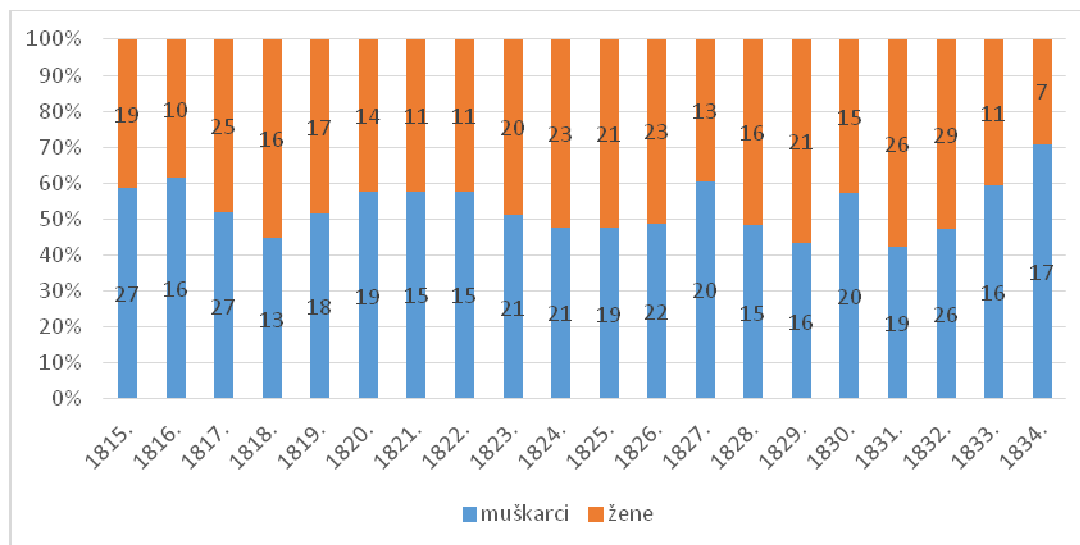
Iako je uzroka smrti bilo mnogo, najčešće su stanovnike pogađale razne groznice i kronične upale. Problem je što prema shvaćanju današnje medicine su to simptomi određene bolesti, a ne sama bolest te stoga ne znamo koji je točno uzrok smrti. Najveća smrtnost je bila među djecom i to ponajprije među onom tek rođenom. Nažalost, svećenik je iz neznanja često pisao kako je dijete umrlo od dječje bolesti. O stvarnom uzroku smrti možemo samo nagađati (preuranjeni porod, nedostatak majčinog mlijeka, grčevi, prehlada, itd.).

Smrt je u jednakoj mjeri pogađala i mušku i žensku populaciju. Razlika je u samo 3% u korist muške populacije. Osjetljivije razdoblje za žensku populaciju u vidu većeg broja smrtnih slučajeva bilo je u u prvoj godini života kada se bilježi veći broj umrlih djevojčica u odnosu na dječake (75 slučaj smrti djevojčica i 51 slučaj smrti dječaka). Zanimljivo je kako nakon kritičnih prvih 5 godina života kod djevojčica broj smrtnih slučajeva manji nego kod dječaka. Statistički podaci pokazuju kako se takva tendencija nastavljala do starosti, odnosno do životnog razdoblja između 75 i 79 godine kada opet bilježimo veći broj umrlih žena.

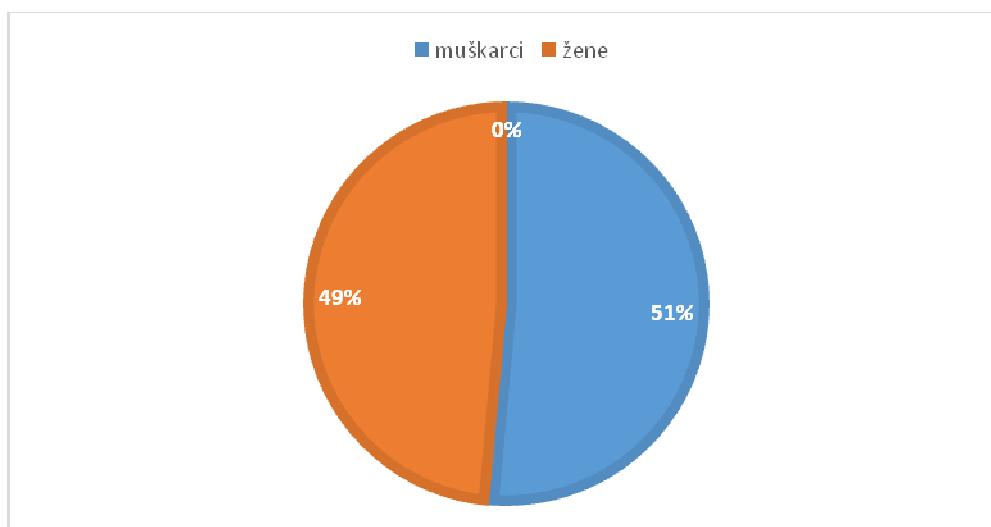
Grafikon 1. Broj krštenih dječaka i djevojčica tijekom promatranih 20 godina

Grafikon 2. Broj umrlih osoba po spolovima unutar promatranog vremenskog perioda

Grafikon 3. Udio muškaraca i žena među ukupno umrlima

VI. Sezonska kretanja demografskih pokazatelja

Želimo li pokušati dokučiti iz kojeg je razloga u određenoj godini ili tijekom određenih mjeseci rođeno više ili manje djece u obzir trebamo uzeti niz faktora, a ne ograničiti se na samo jedan uzrok. Trebamo dakle sagledati širu sliku i preispitati niz elemenata kao što su ekonomski, zdravstveni, društveni i slično. Alica Wertheimer Baletić podijelila je faktore rezistencije fertiliteta na tri skupine: sociološko-psihološke, demografske i ostale. U prvu skupinu spadaju religijske dogme, običaji, sociološke tradicije u odnosu na reproduktivnost stanovništva kao što je dob stupanja u brak, razmaci između sukcesivnih porođaja, preferencija muških nasljednika, ali i prirodni faktori restrikcije fertiliteta kao što je razdoblje laktacije, seksualni tabu u određenim danima, separacija nakon poroda i slično. Na demografske promjene utječu postupno i inertne promjene u strukturi stanovništva. U jednom trenutku dogodi se da na određenom području ima velik broj mladog i velik broj starog stanovništva koji nisu reproduktivno aktivni što dovodi automatski do smanjenja broja poroda do trenutka kada mlado stanovništvo ne dođe u godine kada će rađati djecu. Pod ostalim faktorima Wertheimer Baletić navodi one ekonomske i socijalne.⁵⁰ Isti faktori koji utječu na rezistenciju fertiliteta mogu utjecati i na povećanje fertiliteta, ponajviše one ekonomske, socijalne, psihološke i društvene faktore.

VI.1 Sezonalna kretanja broja krštenja/rođenja

Varijacije broja začeca po mjesecima ovise ponajprije o obimu poslova, sezonskim varijacijama seksualnih poriva (proljetno buđenje) i društvenim praznicima (post, karneval, i slično), ali ne treba zanemariti i druge utjecaje kao što su kanonski propisi, meteorološke prilike ili pak zdravstveno stanje (epidemije, slabost i drugo).⁵¹

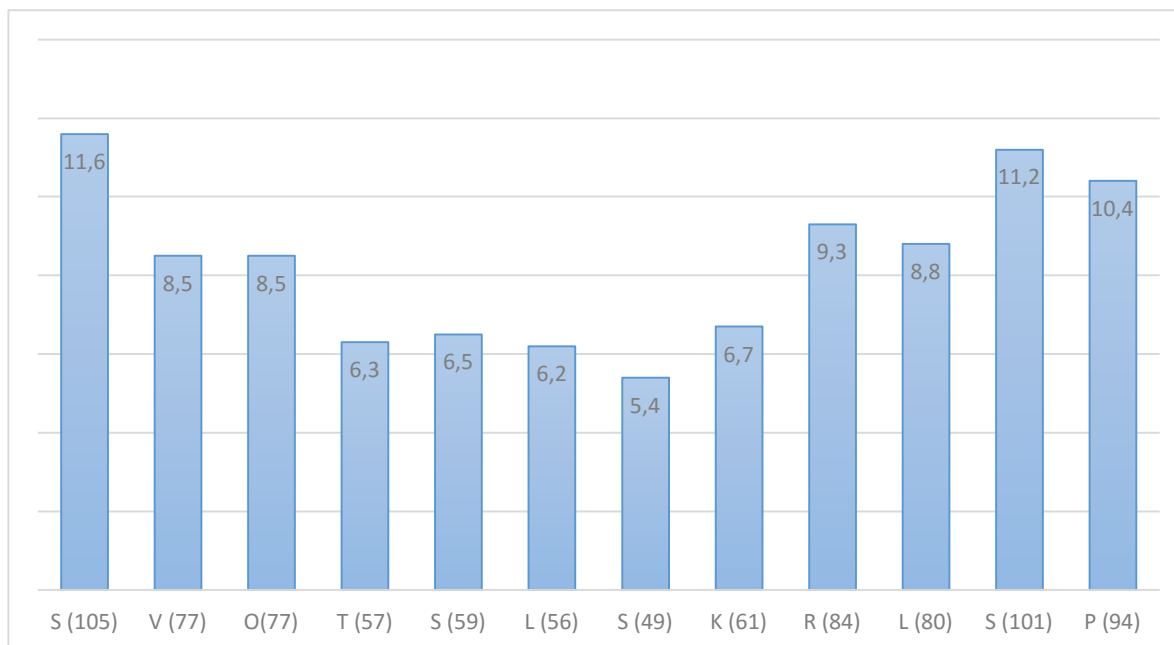
Uz pretpostavku da je prosječna trudnoća trajala 9 mjeseci, kroz analizu broja krštenih po mjesecima možemo ustanoviti i približno vrijeme začeca. Sakrament

⁵⁰ Alica Wertheimer Baletić, „Ekonomske odrednice procesa demografske tranzicije“, *Enciklopedija moderna*, god. XII br. 1 (37), 1992. str. 111.

⁵¹ Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović, Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda: Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, Zagreb-Dubrovnik, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 1999., str. 84.

krštenja su djeca dobivala uglavnom tijekom prvih nekoliko dana, iako su zabilježena i dva slučaja krštenja nakon 36 dana.

Grafikon 4. Mjesečna distribucija broja krštenja izražena u postocima⁵²

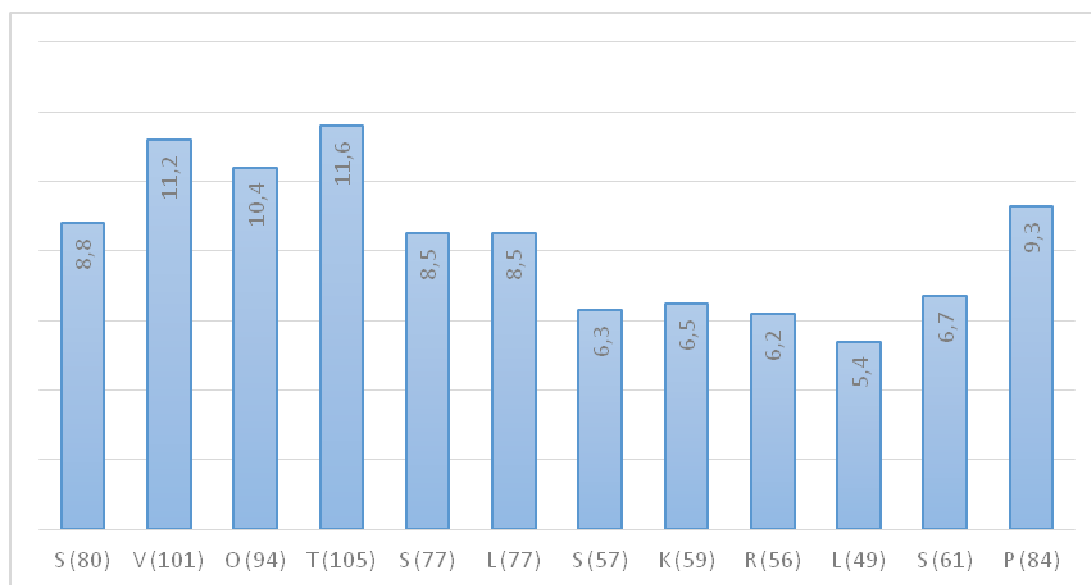
Analiza podataka pokazuje kako je najviše djece kršteno tijekom siječnja, studenog i prosinca, a najmanje tijekom ljetnih mjeseci (lipanj, srpanj). Nakon te analize lako je bilo ustvrditi tijekom kojih godišnjih doba je bilo najviše začeca. Najviše djece bilo je začeto u travnju, a zatim slijedi veljača i prosinac. Najmanje djece bilo je začeto tijekom vrućih ljetnih mjeseci (srpanj, kolovoz) i tijekom razdoblja intenzivnih poljoprivrednih radova. Visoki broj začete djece u vrijeme kada bi se parovi trebali suzdržavati od intimnih odnosa ukazuje kako se u tom smislu nisu pridržavali pravila. Pokušamo li staviti broj začeca po mjesecima u korelaciju s brojem vjenčanja po mjesecima dolazimo do zaključka kako određena povezanost postoji. Naime, pokazalo se kako je najviše djece začeto u periodu tzv. prve bračne noći, odnosno, rođena su periodu od 7 mjeseci do godine dana nakon sklapanja braka. Analizom podataka došlo se do zaključka kao su djeca u tom razdoblju najčešće začeta mjesec do dva nakon braka (u mjesecu ožujku i travnju).

Usporedimo li mjesece s najviše vjenčanja i začeca primjećujemo kako se u razdoblju od jedan do dva mjeseca nakon najpopularnijih mjeseci za ženidbu

⁵² Pored svakog mjeseca je u zagradi zapisan ukupan broj krštene djece

povećava broj začeca. Tako je primjerice u veljači sklopljeno najviše vjenčanja, a ožujak i travanj su dva od tri najpopularnija mjeseca za začecje. Dosta veliki broj začeca zabilježen je u prosincu, a studeni je drugi po redu najpopularniji mjesec za ženidbu. Pored toga, to su razdoblja kada je seksualna aktivnost očekivano pojačana zbog proljetnog buđenja spolnosti i dokolice u prosincu.

Grafikon 5. Mjesečna distribucija broja začeca izražena u postocima⁵³

U župi Tar je u razdoblju između 1850. i 1880. zabilježeno najviše začeca u lipnju, a najmanje u listopadu.⁵⁴ Od 1815. do 1829. godine u župi Svetvinčenat najviše djece začeto je u ožujku, travnju i svibnju, a najmanje u razdoblju od kolovoza do studenoga.⁵⁵ U posljednjih 25 godina 19. stoljeća u istoj je župi najviše djece rođeno u ožujku, a zatim slijede siječanj i travanj.⁵⁶ Iz toga proizlazi da je najviše djece začeto tijekom lipnja, srpnja i listopada.

Prema podacima iz matičnih knjiga krštenih/rođenih župe Pula za razdoblje između 1613. i 1815. godine, najviše djece kršteno je u siječnju, a najmanje u lipnju.

⁵³ U zagradama je pored svakog mjeseca zapisan ukupan broj začete djece

⁵⁴ Monika Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara, Varbrige i Frate, Analiza matične knjige krštenih župe Tar 1850.-1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, 20 (2013.); str. 77.

⁵⁵ Danijela Doblanović, „Sezonska kretanja začeca/rođenja župe Svetvinčenat u 18. stoljeću“, *Povijesni prilozi* Vol.43 No. 43, prosinac 2012.; str. 220.

⁵⁶ Alen Drandić, „Demografska analiza podataka matičnih knjiga krštenih i vjenčanih župe Svetvinčenat (1875-1900.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, 20 (2013), str. 120.

Djeca su dakle najčešće bila začeta tijekom proljetnog mjeseca travnja, a najrjeđe tijekom mjeseca rujna. Sveukupno gledajući najmanje djece kršteno je tijekom kasnoproletnih i ljetnih mjeseci, a najviše u kasnojesenskom i zimskom periodu iz čega proizlazi da je najviše djece začeto nakon završetka radova u polju i tijekom proljetnog buđenja seksualnost a najmanje tijekom velikih poljoprivrednih radova⁵⁷

U istarskoj župi Čepić je najviše krštenih bilo na početku i na kraju godine. Najviše začeca zabilježeno je tijekom proljetnog buđenja seksualnosti (ožujak, travanj), a najmanje tijekom velikih poljoprivrednih radova (rujan i listopad).⁵⁸

U dalmatinskoj župi Komin najviše začeca bilo je tijekom veljače i svibnja, dok je najmanji broj zabilježen u jesenskom i ranozimskom intervalu.⁵⁹ Dok u župi Bale broj začeca počinje opadati u srpnju do najniže vrijednosti u listopadu, u župi Rogotin⁶⁰ je to mjesec s najviše zabilježenih začeca. Iza mjeseca srpnja brojnošću začeca slijede siječanj i ožujak, a listopad i u ovoj župi je zabilježen kao mjesec s najmanje začeca. Zimsko-jesenski maksimum po broju rođenja zabilježen je i u župama sjeverozapadne Hrvatske (Križevci, Ludbreg, i Kuzminec).⁶¹ Dok je u istim župama, baš kao i u župi Bale minimum zabilježen u ljetnim mjesecima (lipanj, srpanj, kolovoz).

VI.2. Sezonska kretanja broja vjenčanja

U Europi se brakovi najčešće sklapaju u veljači, svibnju, lipnju, srpnju i studenom, odnosno u periodima koji su slobodni od vjerskih zabrana i u predahu između poljskih radova, kao i u periodima povećane seksualne aktivnosti (ljetni mjeseci).⁶² U drugoj polovici 19. stoljeća u južnoj i jugoistočnoj Europi bilježi se jesensko-zimski maksimum, u Skandinaviji jesenski, dok u srednjoj i sjeverozapadnoj

⁵⁷ Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli, Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Pazin, Skupština udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002., str. 32.

⁵⁸ Danijela Doblanović, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782.-1861.)“, *Tabula*, 12 (2014), str. 91.

⁵⁹ Maja Šunjić, „Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 50 (2012), str. 374

⁶⁰ Maja Šunjić, „Stanovništvo Rogotina krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 45 (2007), str. 358.

⁶¹ Jasna Čapo, „Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću“, *Zbornik Slavonija, Srijem, Baranja, Bačka, Zagreb, MH*, str. 136.

⁶² Stjepan Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u SZ Hrvatskoj u 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, 1991., str. 78.

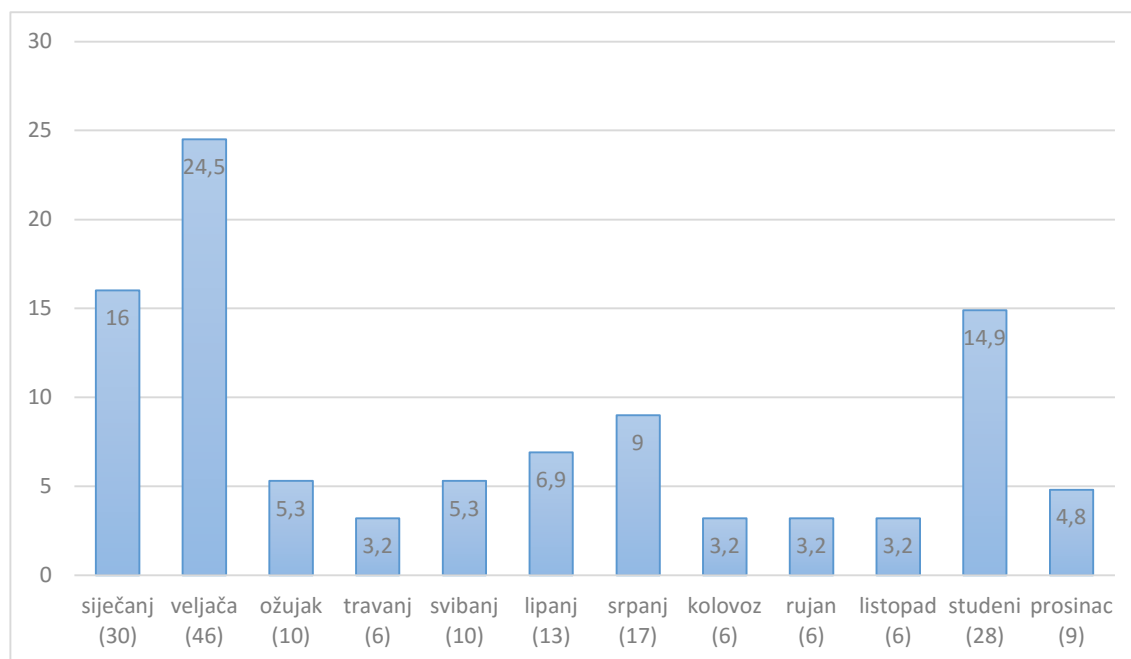
Europi prevladava proljetno-jesenski maksimum.⁶³ I u općini Bale je tijekom promatranih dvadeset godina zabilježen sličan trend kao i u ostatku južne i jugoistočne Europe u odabiru mjeseci u kojima su se sklapali brakovi. Vidljivo je kako je prevladavao jesensko-zimski maksimum upravo zbog mjeseca studenog, siječnja i veljače. Veljača je mjesec s daleko najvećim brojem sklopljenih vjenčanja. To se može objasniti željom da se vjenčanje sklopi prije crkvene zabrane u korizmeno vrijeme. Unatoč nastojanju da se izbjegne sklapanje braka tijekom crkvenih zabrana, zabilježeno je više vjenčanja sklopljenih poslije blagdana svete Katarine kojim prestaju sva slavlja do Adventa.

Prema podacima iz matičnih knjiga vjenčanih u Balama je omiljeno razdoblje za sklapanje brakova bila veljača, a s gotovo dvostruko manjim brojem sklopljenih brakova slijede studeni i siječanj. Najmanje brakova sklopljeno je tijekom travnja, kolovoza, rujna i listopada (Grafikon 6). Broj sklopljenih brakova naglo se smanjuje nakon veljače, da bi se lagano povećao tijekom lipnja i srpnja, te opet opao do studenog koji je drugi po redu mjesec s najviše sklopljenih brakova. Pojava malobrojnih vjenčanja u ožujku i prosincu ne znače unaprijed nepoštivanje zabrana, budući da s jedne strane zabrane u prosincu ne traju svih 31 dan, a s druge strane zabrane prije Uskrsa kalendarski ne traju uvijek od istog do istog datuma, već se pomiče u okviru trajanja Korizme, tako da se može dogoditi da zabrana ne traje svih 31 dana u ožujku.⁶⁴

⁶³ Jasna Čapo, „Sezonske varijacije vjenčanih u sjevernoj Hrvatskoj“, *Etnološka tribina* 12 (1989.), str. 9.

⁶⁴ Stijepan Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, str. 79.

Grafikon 6. Mjesečna distribucija broja vjenčanja izražena u postocima⁶⁵

U ruralnim sredinama poljoprivredni radovi kao što su sjetva, žetva i ubiranje plodova utjecali su na ritam života od začeća i rođenja do vjenčanja i smrti, a ritam nekih od demografskih pokazatelja kako što su vjenčanje i rođenja određivale su i crkvene zabrane te društvene norme koje su uz njih vezane.⁶⁶ Budući da su se u općini Bale stanovnici uglavnom bili vezani uz rad na zemlji, ne čude podaci kako je najmanje vjenčanja bilo tijekom mjeseci u kojima se obavljaju poljoprivredni radovi.

⁶⁵ Pored svakog mjeseca zapisan i ukupan broj sklopljenih brakova

⁶⁶ Danijela Doblanović, „Sezonska kretanja začeća/rođenja župe Svetvinčenat u 18. stoljeću“, str. 217.

Tablica 2. Zanimanja mladoženja

	S	V	O	T	S	L	S	K	R	L	S	P	ukupno
građani (<i>civile</i>)	2		1			1					1		5
posjednici-poljoprivrednici (<i>possidente, possidente agricoltore</i>)	4	9	1	1	2	1			1	1	5		25
posjednici (<i>possidente</i>)		4									1		5
zidar (<i>muratore</i>)										1			1
krojač (<i>sarto</i>)										1	1		2
kovač (<i>fabro, fabro ferraio</i>)		1		1			1						3
postolar (<i>calzolaio</i>)		2						1					3
<i>Battaio</i>											1		1
poljoprivrednici (<i>agricoltore, agricola, colone, rustico</i>)	20	29	7	3	2	11	15	5	4	2	19	9	126
Ukupno	26	45	9	5	4	13	16	6	5	5	28	9	171 ⁶⁷

Za potrebe analize utjecaja profesionalne orijentacije na vrijeme sklapanja braka korišteni su samo podaci o muškarcima, budući da su upisi o njihovom zanimanju češći i potpuniji i vjerojatno su oni više diktirali vrijeme vjenčanja. Od ukupno 187 upisa, kod njih 151⁶⁸ je zapisano kojim se poslom bave ženske osobe. No, nije bilo niti potrebno posebnu analizu raditi za žene jer su brak sklapali uglavnom pripadnici istog društvenog statusa. Tako su pripadnici građanstva uvijek sklapali brak s pripadnicama građanskog sloja, posjednici s drugim posjednicama, a poljoprivrednici s poljoprivrednicama ili domaćicama. U 4 slučaja su poljoprivrednici-posjednici također sklopili brak s domaćicama. Obrtnici i zanatlije su stupali u brak s domaćicama, poljoprivrednicama, a zabilježen je i jedan slučaj kada se kovač oženio za posjednicu.

Iako se u promatranom periodu ženilo malo ljudi čiji život nije usko vezan uz poljoprivredu, oni koji jesu ušli u bračnu zajednicu su to učinili najčešće u mjesecima

⁶⁷ Kod 16 upisa nema podataka o zanimanju mladoženja

⁶⁸ Ukupno je bilo 102 poljoprivrednice (od toga je 1 *rustica*), 23 domaćice (4 su *domestica-agricoltrice*), 8 posjednica, 15 poljoprivrednica-posjednica i 4 pripadnice građanskog sloja

kada to radili i njihovi sumještani poljoprivrednici. Jedno od mogućih objašnjenja je da su ti mjeseci jesensko-zimskog maksimuma prihvaćeni i kako tradicionalni mjeseci za sklapanje brakova pa su ih kao takve prihvatili i pripadnici drugih slojeva i zanimanja. Ti mjeseci također prethode blagdanskom razdoblju u kojem traje crkvena zabrana sklapanja braka.

U župi Rogotin najviše vjenčanja zabilježeno je zimi, osobito u veljači, te nešto manje u siječnju, dok je jesenski maksimum (studen) nešto manje izražen.⁶⁹ U Kominu se također bilježi jesensko-zimski maksimum. Iako su oba maksimuma izražena, gotovo 45% svih vjenčanja sklopljeno je u siječnju i veljači, s tim da je taj udjel ipak veći u veljači (25,52%).⁷⁰

Tijekom prve polovice 19. stoljeća na području Velog Drvenika, Malog Drvenika i Vinišća također je zabilježen jesensko-zimski maksimum, s time da je na tom području ipak prevladavao maksimum u studenom, a zatim je slijedio listopad (od 1826. do 1850. godine) te veljača i siječanj.⁷¹ Na Dubrovačkom području je također zabilježen maksimum u studenom (Lisac 31%, Konavle 20,55% od ukupnog broja vjenčanja), dok je maksimum u zimskim mjesecima bio na nešto nižoj razini od onog jesenskog (u veljači je u Liscu sklopljeno 11% brakova, a u Konavlima 13%).⁷² Jesenski maksimum prevladavao je i na području sjeverozapadne Hrvatske, odnosno oko Karlovca, Požeške kotline, slavonske Posavine i Đakova.⁷³

U istarskoj župi Svetvinčenat je u zadnjih 25 godina 19. stoljeća najviše brakova sklopljeno u veljači i studenom a najmanje u prosincu, ožujku, travnju i rujnu. Velika razlika u odnosu na župu Bale je ta što je u Svetvinčentu velik broj mladenaca sklopilo brak tijekom svibnja. Svibanj je bio treći mjesec po broju vjenčanja, dok je u župi Bale to bio mjesec u kojemu se, uz mjesec listopad sklopilo najmanje brakova. U istarskoj župi Čepić dominirao je jesenski model jer je gotovo polovica brakova (46,6%) sklopljena u mjesecu studenom, dok je drugi znatno manji maksimum zabilježen u siječnju i veljači (30%), odnosno u mjesecima koji prethode korizmi.⁷⁴ U Puli u razdoblju između 1613. i 1815. godine najviše brakova sklopljeno u veljači, a

⁶⁹ M. Šunjić, „Stanovništvo Rogotina krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, str. 362.

⁷⁰ Ista., „Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, str. 367.

⁷¹ Mladen Andreis, „Povijesna demografija Velog Drvenika, Malog Drvenika i Vinišća do godina 1900.“, *Rad. Zavoda povijesne znanosti HAZU Zadar*, sv. 40/1998., str. 257.

⁷² N. Vekarić, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, str. 52.

⁷³ J. Čapo, „Sezonske varijacije vjenčanih“, str. 8.

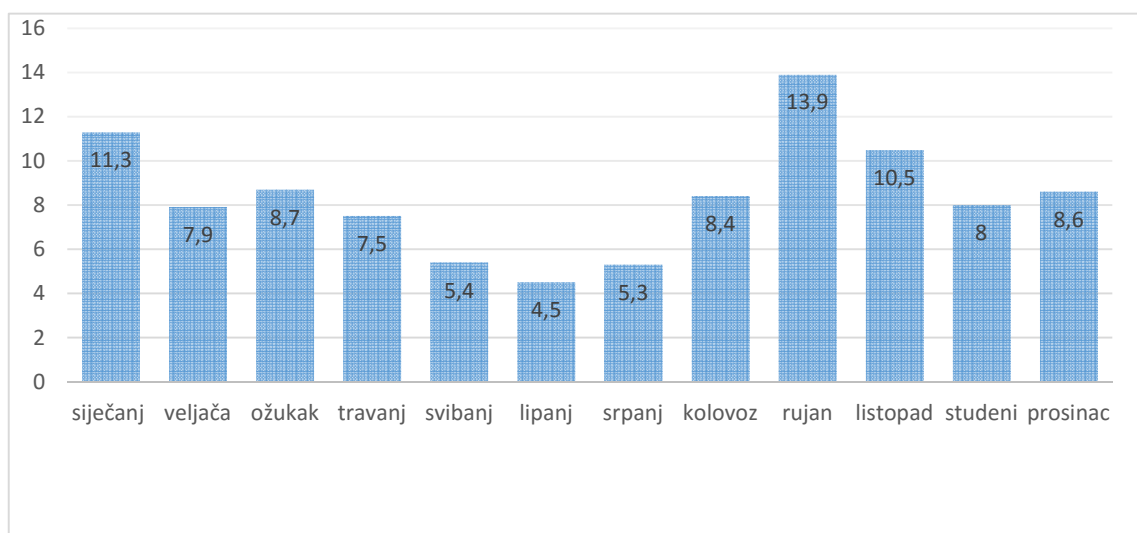
⁷⁴ Danijela Doblanović, „Povijesnodemografske crte o stanovništvu župe Čepić (1782.-1861.)“, str. 91.

zatim slijede kasnoproljetni i ljetni mjeseci (svibanj i lipanj). Najmanje brakova sklopljeno je tijekom Korizme, tijekom kasnoljetnih mjeseci i u prosincu.⁷⁵ U istarskoj župi Vranja vjenčanja se nisu obavljala u Adventu i Korizmi, tj. više od dva mjeseca.⁷⁶ U toj župi dominirao je jesenski maksimum u kojem je studeni mjesec s daleko najviše sklopljenih brakova.⁷⁷

VI. 3 Sezonsko kretanje broja umrlih

Podaci dobiveni iz matičnih knjiga umrlih ukazuju kako je najviše smrtnih slučajeva bilo u rujnu (101 zapis), a zatim siječnju (82 zapisa) i listopadu (76 zapisa). Najmanje smrtnih slučajeva zabilježeno je u kasnoproljetnom i ljetnom razdoblju, odnosno u razdoblju između svibnja i srpnja. Broj umrlih osoba po mjesecima pokazuje velike varijacije. U promatranom razdoblju je u rujnu zabilježeno 68 umrlih više nego u lipnju u kojemu je zabilježen minimum smrtnih slučajeva (33 zapisa). Detaljniji prikaz varijacije u broju umrlih po mjesecima vidljiv je u grafičkom prikazu.

Grafikon 7. Udio umrlih po mjesecima (1815. – 1832.)

⁷⁵ S. Bertoša, *Život i smrt u Puli. Starosjedioci i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća*, str. 49.

⁷⁶ Jakov Jeličić, „Matična knjiga vjenčanih župe Vranja 1771.-1806.“, *Zbornik općine Lupoglav*, Lupoglav V., str. 70.

⁷⁷ Isto., str. 76-88.

Tablica 3. Broj umrlih po mjesecima

	S	V	O	T	S	L	S	K	R	L	S	P	ukupn o
1815.	3	1	6	4	2	2		7	14		3	3	45⁷⁸
1816.	4	2	4	2	2	2	2		2	1	1	2	24⁷⁹
1817.	2	1	5	4	10	5	3	6	4	9	2	1	52
1818.	5	2	2	2	2		1	1	4	3	3	4	29
1819.	4	1	5	3	2		2	2	2	2	8	4	35
1820.	7	1	3	3	1		1	3	6	4	1	4	34
1821.	3	6	2	1	1	2	4	1	5	2	3	3	33
1822.	2	3		3		2	2	3	3	3	2	3	26
1823.	3		4	2	5	4	2	5	6	5	2	3	41
1824.	3	6	4	6	3	1	2		6	6	3	4	44
1825.	2	4	4	8	1	1	1	3	8	5	2	1	40
1826.	6	4	2			4	3	5	6	4	9	1	45
1827.	9	4	4				1	3	6	1	1	4	33
1828.	3	2	2	2				5	5	7	2	3	31
1829.	3	4	1	3	2	3	2	4	3	4	3	5	37
1830.	1	3	4	1	1	3	3	3	6	4	5	1	35
1831.	5	3	5	3	4		4	3	6	4	2	6	45
1832.	11	8	3	2	3	3	4	5	6	6	1	3	55
1833.	5		1	2			2	2	1	5	3	6	27
1834.	2	3	5	1	3	1			2	3	3	3	24
ukupno	83	58	64	55	40	33	39	62	102	77	59	63	
%	11,3	7,9	8,7	7,5	5,4	4,5	5,3	8,4	13,9	10,5	8	8,6	

Matične knjige grada Pule otkrivaju kako je slična tendencija u rasporedu smrtnosti po mjesecima bila i u Puli. Naime, u razdoblju između 1625. i 1815. godine zabilježen je maksimum smrtnih slučajeva u rujnu. Najmanje umrlih bilo je kao i u Balama u lipnju. Drugi mjesec s najviše smrtnih slučajeva je kolovoz, a slijedi ga siječanj, dakle obrnuto od situacije u Balama.⁸⁰ U župi Čepić je u razdoblju od 1782. do 1861. najviše umrlih bilo u zimskim mjesecima (prosinac, siječanj i veljača – oko 30%), te u kasno ljeto. Mjesec najviše smrtnosti bio je rujn tijekom kojeg je u polustoljetnom razdoblju stradalo najviše djece do 14. godine (dvije trećine od ukupnog broja umrlih).⁸¹ U mjesečnoj distribuciji umrlih u župi Desne-Rujnica u

⁷⁸ Jedan upis nije uključen u analizu jer se podaci u matičnim knjigama ne poklapaju

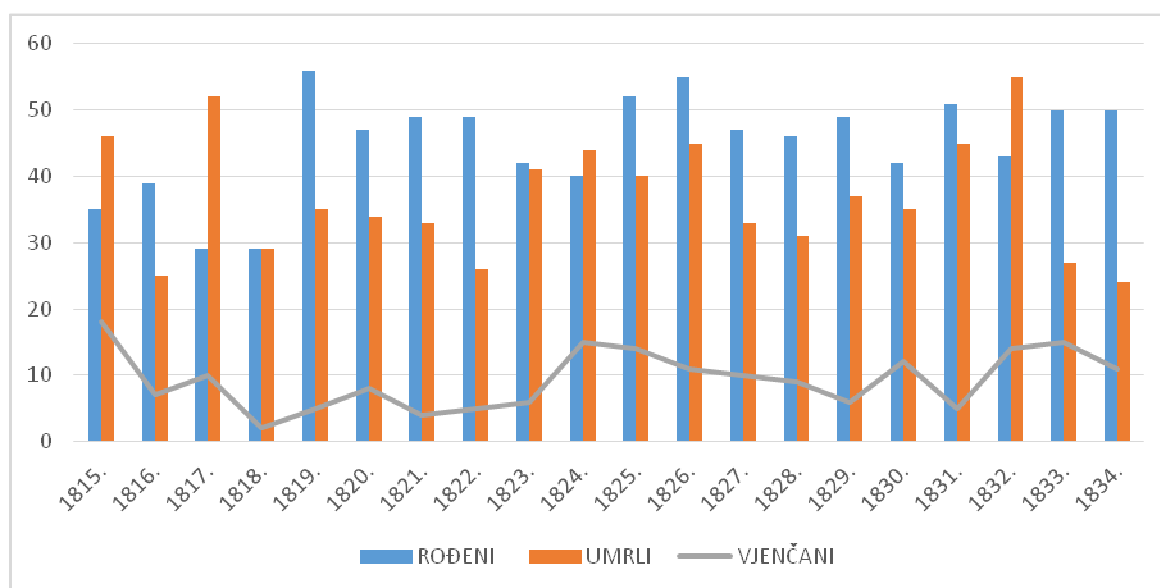
⁷⁹ I u 1816. godini je izostavljen jedan upis iz istog razloga

⁸⁰ S. Bertoša, *Život i smrt u Puli, Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, str. 65.

⁸¹ D. Doblanović, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić“, str. 92.

razdoblju od 1825. do 1861. godine, bilježi se povećani broj smrtnih slučajeva u mjesecu studenom. Nakon studenog, mjesec s najvećim brojem umrlih osoba bio je siječanj, a slijedi prosinac. I u ovoj župi se bilježi velika varijacija u smrtnosti po mjesecima jer su u studenom zabilježena 32 smrtna slučaja više nego u siječnju, a mjesec s najmanje smrtnih slučajeva je kolovoz (31). Maksimum broja smrtnih slučajeva bio je dakle u jesensko-zimskim mjesecima (studen, prosinac, siječanj) dok je minimum zabilježen u ljetnim mjesecima (svibanj, lipanj, srpanj).⁸²

Grafikon 8. Mjesečna distribucija krštenja, vjenčanja i smrtnih slučajeva

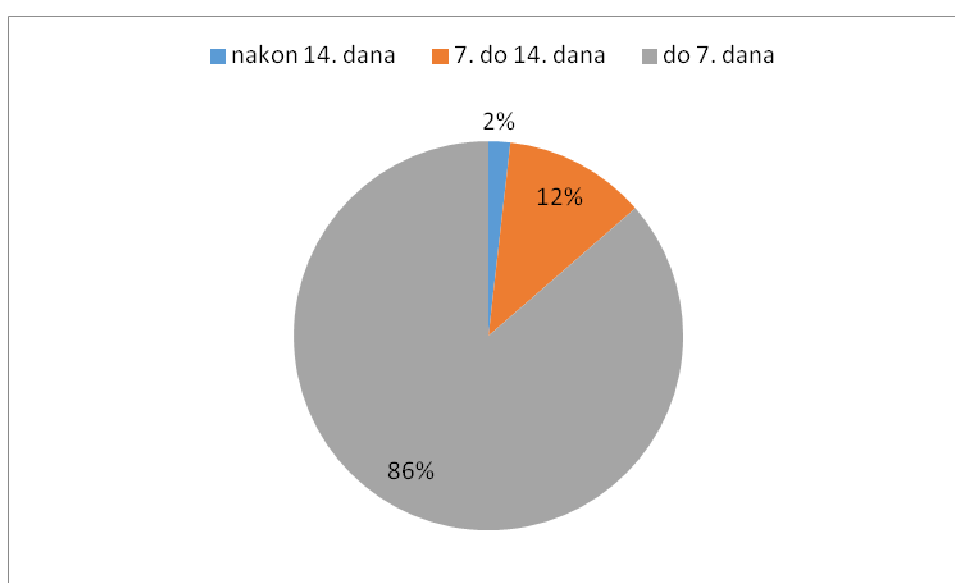
⁸² Maja Šunjić, „Na dugo pišem jerbo ne mogu se u manje iskazat: uzroci smrti u župi Desne-Rujnica (1825.-1861.)“, *Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 51/2 (2013.), str. 466.

VII. Krštenje/Rođenje

U promatranom razdoblju izvršeno je 900 krštenja. Analizom podataka ustanovljeno je kako je tijekom dvadeset godina kršteno gotovo 4% više dječaka. Samo je u pet godina zabilježeno više krštenja djevojčica u odnosu na dječake. Jedne je godine zabilježen podjednak broj krštenja po spolovima.

Budući da u popisu krštenja uz ime krštenika stoji i datum rođenja moguće je istražiti koliko je vremena u prosjeku prošlo između rođenja i primanja prvog sakramenta. Najviše djece kršteno je u razdoblju do 7 dana nakon rođenja (86%), dok je svega 2% djece kršteno nakon 14 dana života. Oko 12% djece kršteno je između 7. i 14. dana života. U prosjeku je trebalo 3,90 dana da se dijete krsti iako su brojke dosta varirale, tako da imamo i djecu koja su se krstila tek nakon 36 dana (dva slučaja), a imamo i one koji su bili kršteni isti dan. Isti dan su se krstila uglavnom ona djeca koja su bila u životnoj opasnosti. Pretražujući matične knjige umrlih ustanovljeno je kako je od 53 krštenika koja su se odmah krstila, njih 32 umrlo ubrzo nakon poroda (odmah po krštenju, nakon par sati, sljedeći dan). Djeca koja su krštena kod kuće zbog opasnosti za život naknadno bi bila odnesena u crkvu na pravu ceremoniju. Jedan od takvih primjera je i slučaj krštenja Antonije Elize Karoline koje je krštena 6 dana nakon rođenja kod kuće od strane svećenika zbog toga što joj je život bio ugrožen. Godinu dana nakon krštenja djevojčica biva odvedena u crkvu kako bi primila pravi obred.

Grafikon 9. Vrijeme proteklo od rođenja do krštenja

Tablica 4. Vrijeme proteklo od rođenja do krštenja⁸³

Broj dana između rođenja i krštenja	ukupno krštenja
36	2
32	1
27	2
25	1
23	1
22	1
19	1
16	1
15	5
14	1
13	3
12	3
11	6
10	9
9	16
8	29
7	37
6	61
5	80
4	121
3	165
2	160
1	112
isti dan	53

VII. 1. Broj krštenja po godinama

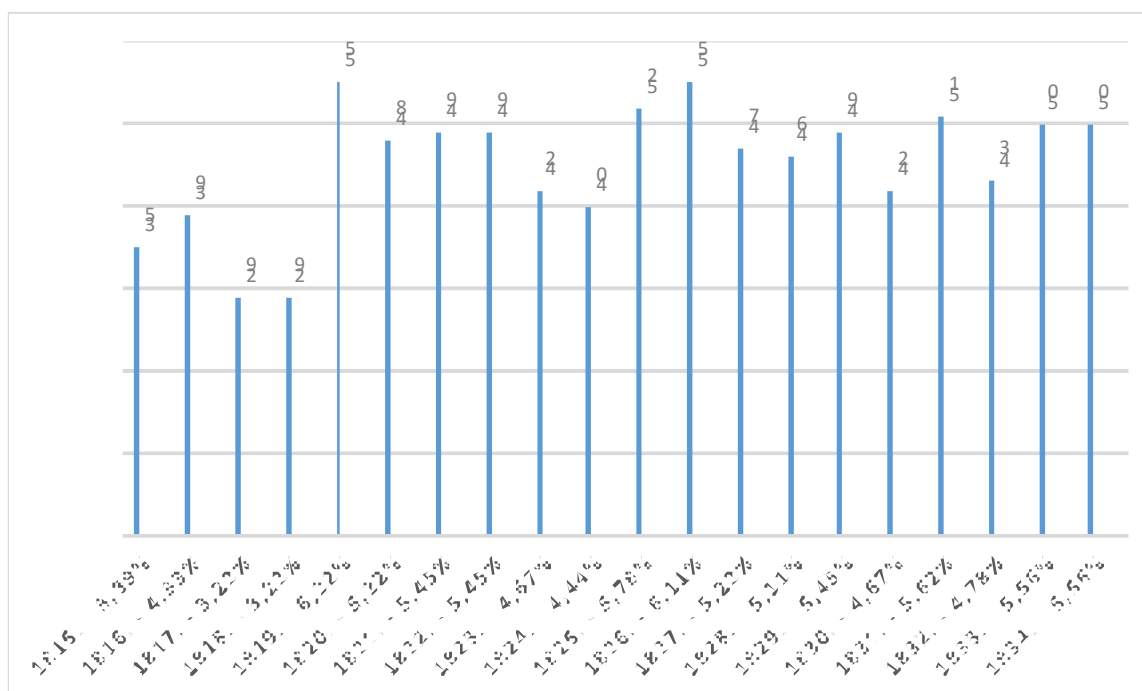
Analizirani izvori pokazuju kako je u promatranome razdoblju prosječno godišnje rođeno 45 djece. Najmanje ih je rođeno (kršteno) tijekom kriznih godina. Godine 1817. i 1818. rođen je podjednak broj djece (29) koji je za 10 upisa niži od sljedeće najniže godine po broju rođene djece. Od promatranih dvadeset godina, prve četiri su daleko najkritičnije što se tiče broja rođenja. Takva situacija je razumljiva uzme li se u obzir s kojim su se poteškoćama suočavali stanovnici tijekom nestašice hrane i pojave epidemija. Kriza naime nije počela 1817., ona je te godine kulminirala, a njene početke su ljudi počeli osjećati 1815. i ranije. Godine 1819. broj

⁸³ U analizu nisu uključena ona krštenja kod kojih nemamo upis datuma rođenja kao i ona krštenja kod kojih sa datum rođenja ili krštenja ne poklapa u dvjema matičnim knjigama.

rođene djece povećao se za gotovo 50%. To je naznaka kako se život stanovništva polako oporavljao i kako se stanje počinje stabilizirati. Ta je godina uz 1826., godina s najviše zabilježenih krštenja. I od 1819. godine je bilo variranja u broju krštene djece, pa je tako godine 1823. i godine 1824. zabilježen pad u odnosu na prethodne godine. Ponovni pad zabilježen je opet 1830. i 1832. godine. Ono što je bitno naglasiti je to da ti padovi u broju rođene djece nisu dugo trajali te da su već idućih godina te brojke naglo porasle. Takvi godišnji i dvogodišnji padovi nisu dakle imali velikog utjecaja na demografsku sliku župe.

Korelacija između broja rođenih, vjenčanih i umrlih tijekom godina postoji. Natalitet je služio za korekciju negativne demografske slike, stoga godini izrazito velike smrtnosti slijedi nekoliko godina „nadoknade“. Lijepo je to vidljivo u godinama nakon krizne 1817. godine. Obnova je krenula 1819. i trajala nekoliko godina (do 1822. je broj rođenih bio iznadprosječan). Također, vidljivo je kako je tijekom 16 godina broj rođenih veći od broja umrlih stanovnika. Više umrlih osoba bilo je samo tijekom 1815., 1817., 1824. i 1832. godine. Zanimljivo je kako tih godina bilježimo i najveći broj vjenčanja. Iako se tijekom 1817. godine vjenčao znatan broj parova u odnosu na druge godine (samo je 1815., 1831., 1824. i 1829. zabilježeno više vjenčanja), te i iduće godine rođeno je najmanje djece. Uzrok možemo tražiti u činjenici da se malo tko odlučio stvarati potomstvo u kriznim godinama gladi i epidemije tifusa. Zbog iznimno teške 1817. godine, samo dva para su se vjenčala naredne godine. Usprkos tome, 1819. godina je godina s najviše rođene djece. To može biti jedan od pokazatelja kako se gospodarske i demografske prilike počinju polagano oporavljati od nedaća. Preživjeli ljudi su brzo htjeli popraviti populacijsku sliku u župi, te su krenuli stvarati novo potomstvo. Za razliku od relativno brzog povećanja broja rođenja, do značajnog povećanja broja vjenčanih došlo je tek 1824. godine. Primjećuje se i korelacija između porasta broja vjenčanih i porasta broja rođenih u narednim godinama. Izuzmemo li krizno razdoblje, vidljivo je kako povećanje broja umrlih osoba nije utjecao na smanjenje broja rođenih u narednim godinama. Budući da su djeca bila životno najugroženija i upisi o njihovoj smrti su najčešći, roditelji su htjeli brže i češće rađati novu djecu kako bi osigurali budućnost obitelji kroz novu radnu snagu koja će kroz dogledno vrijeme dati novu inerciju toj istoj obitelji i pomoći u njenom održavanju.

Grafikon 10. Broj krštenih//rođenih po godinama

VII. 2 Tempo rađanja

Tempo rađanja govori nam o detaljima važnima za reprodukciju, odnosno slijedi li se prirodni tempo rađanja, kad žene ulaze u novu trudnoću odmah nakon prestanka dojenja starijeg djeteta, ili je li taj tempo iz nekog razloga brži ili sporiji.⁸⁴ Analizom intervala između datuma vjenčanja i rođenja prvijenca moguće je naslutiti približno vrijeme začeca, iako je ta metoda donekle ograničena jer se ne zna duljina trajanja trudnoće.⁸⁵

Začeca mogu biti:

- 1) predbračna – do 7 mjeseci ili manje od dana vjenčanja
- 2) začeca u prvoj bračnoj noći – od 7 mjeseci do godinu dana od sklapanja braka (u ovu su analizu ušla i neka predbračna djeca, ali su neutralizirana preuranjenim porodicama koji su ušli u prvu grupu)

⁸⁴ N. Vekarić i dr. *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, str. 76.

⁸⁵ Isto, str. 98.

3) odgođena začeca – više od godinu dana nakon vjenčanja (fiziološki ili sociološki fertilitet).⁸⁶

Uspoređujući upise matičnih knjiga vjenčanih s onima u matičnim knjigama krštenih dobiven je uzorak od 127 obitelji kod kojih je bilo moguće napraviti komparativnu analizu. Podaci su pokazali kako je u prosjeku obiteljima trebalo oko 7 mjeseci da stvore novu obiteljsku prinovu. U dalmatinskoj župi Komin period između vjenčanja i začeca iznosio je 10,5⁸⁷, a u župi Rogotin 15,62⁸⁸ mjeseci.

U Balama je 17 (13,4%) novorođenčadi začeto prije sklapanja braka roditelja. Prema matičnoj knjizi krštenih, jedno krštenje se dogodilo istog dana kada su roditelji stupili u brak, a jedno je vjenčanje obavljeno svega 21 dan prije krštenja što znači da je mladenka u visokom stupnju trudnoće prisustvovala svadbenoj ceremoniji. Kod jednog upisa stoji kako je dijete kršteno gotovo 14 mjeseci prije vjenčanja, a usprkos činjenici da roditelji u trenutku krštenja nisu bili u bračnoj zajednici, svećenik nije upisao kako je dijete nezakonito. U analizu su ušla i četiri upisa o nezakonitoj djeci koja su ozakonjena naknadnim brakom. Najveći razmak u mjesecima između začeca nezakonitog djeteta i vjenčanja roditelja bio je gotovo 29 mjeseci (uzmemo li u obzir kako je majka bila trudna 9 mjeseci). U ostala tri slučaja radi se o 26, 23 i 20 mjeseci razmaka.

U skupini začeca u prvoj bračnoj noći ima 57 upisa (44,7% parova). U toj skupini prosječan je interval između vjenčanja i začeca oko 1 mjesec (gledajući krštenje interval je 10 mjeseci). Najviše djece rođeno je oko 9 mjeseci nakon sklapanja braka. Otprilike mjesec dana nakon braka dijete je začelo 12 supružnika, a nakon 3. i 4. mjeseca njih još 22 (11 u 11. mjesecu i 11 u 12. mjesecu). Osmero krštenika je kršteno svega 8 mjeseci poslije sklapanja braka njihovih roditelja.

Ukupan broj odgođenih začeca u promatranom razdoblju je 53 (41,7%). Djeca u toj skupini su u prosjeku bila začeta 17 mjeseci nakon vjenčanja roditelja. Posebno visoki intervali između vjenčanja i začeca zabilježeni su tijekom kriznih godina. Ljudi su tijekom teških trenutaka, primjerice gladi i haranja epidemija, odlučili pričekati sa stvaranjem potomstva. S druge strane, glad, odnosno pothranjenost i loša prehrana

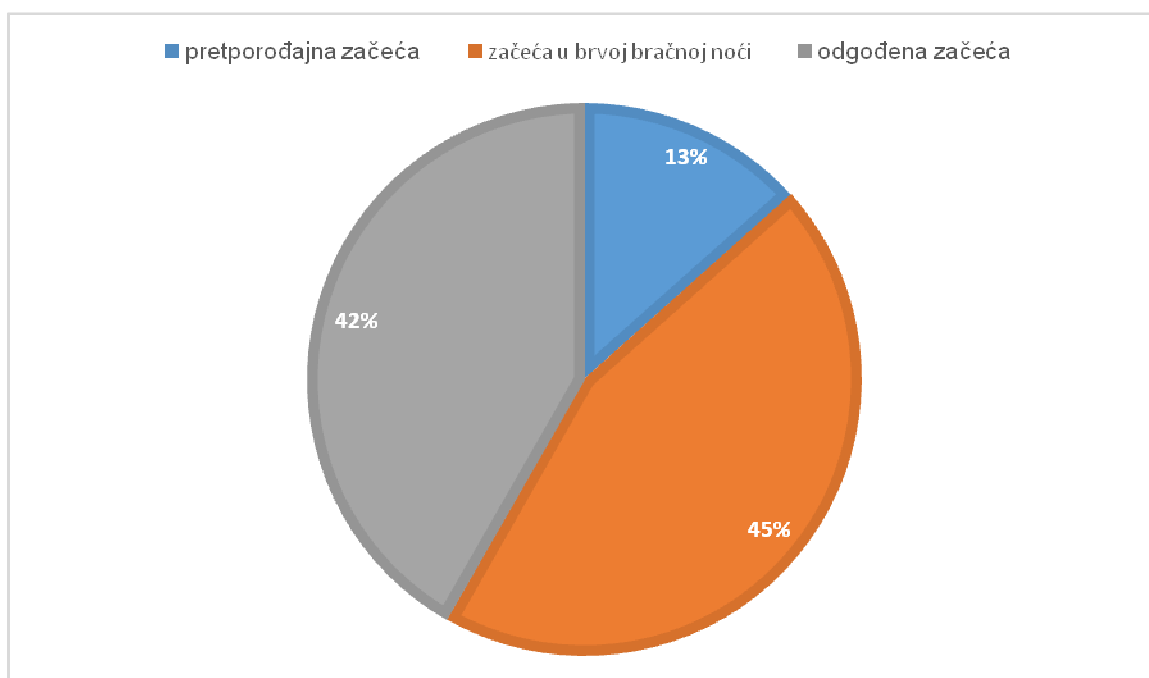
⁸⁶ Isto.

⁸⁷ M. Šunjić, „Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, str. 378.

⁸⁸ Ista, „Stanovništvo Rogotina krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća, str. 367.

bili su jedan od uzroka neplodnosti kod žena.⁸⁹ Kako je tijekom tih godina bilo manje rođenih svjedoči i analiza broja rođenih tijekom promatranog dvadesetogodišnjeg perioda. Prema toj analizi 1817. i 1818. godine rođeno je najmanje djece, gotovo dvostruko manje nego sljedeće 1819. godine. Najveći zabilježeni interval između vjenčanja i rođenja bio je 115 mjeseci, odnosno 9 godina i 7 mjeseci (106 mjeseci od začeca). Ne zna se koji je bio razlog tako dugog čekanja, fizička ili neka druga nemogućnost, ali ono što znamo je da je to bilo jedno jedino dijete tog bračnog para.

Grafikon 11. Začeca prvog djeteta

Najviše se supružnika odlučilo ubrzo nakon sklapanja braka poraditi na povećanju obitelji. U ruralnim sredinama stalni manjak radne snage zahtijevao je stalno povećanje brojnosti djece, a i kratak životni vijek zahtijevao je brzu reprodukciju, budući da jedno ili dva djeteta u obitelji nije moglo ulijevati povjerenje u sigurnost opstanka (prinove često ne bi zatekle na životu prethodno rođeno dijete).⁹⁰ Jedan od takvih primjera je i obitelj Pellizer Godina (Matej Pellizer Godina i Antonija Mitton) koja je prve blizance krstila svega 7 mjeseci nakon vjenčanja. Godinu dana nakon tog krštenja slijedi još jedno, što znači da je Antonija zatrudnjela oko 3 mjeseca nakon što je rodila blizance. Godinu dana nakon drugog poroda opet ostaje

⁸⁹ M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*, str. 94.

⁹⁰ N. Vekarić i dr. *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, str. 65.

trudna, i tako ukupno 8 puta u promatranom dvadesetogodišnjem razdoblju što ne isključuje mogućnost da su imali još djece nakon 1834. godine (supruga je te godine imala samo 33 godine).

O smrti prethodno rođene djece svjedoče i imena novorođenčadi. Naime, roditelji su često znali ime prethodno rođenog i umrlog djeteta nadjenuti novome. Takvih primjera nije malo, a posebno je dirljiv način na koji su Benedikt Cozza i Dominica Pelosa davali imena svojoj djeci. Naime, svako od petero novorođenčadi je dobilo u kombinaciji dvočlanog imena ime Anđelo (Angelus). Pregledom matične knjige umrlih ustanovljeno je kako je sigurno troje od petero djece umrlo (sve redom djevojčice). Čini se gotovo kao da ta imena imaju za njih simbolično značenje, odnosno da predstavljaju njihove male anđele koji su nakon kratkog života odletjeli na nebo. Supružnici Ivan i Matea Cergna prvom su sinu rođenom u siječnju 1818. godine dali ime Ivan. U studenom sljedeće godina krste sina koji se jednako zove što nas navodi na zaključak kako je prvi sin preminuo. I drugi sin kratko živi, umire u dobi od jedne godine. Trećeg sina krste u veljači 1821. godine s istim imenom. U promatranom razdoblju supružnici su imali osmero djece od kojih je četvero preminulo. Ovo su samo dva od mnogobrojnih primjera koji ukazuju na tragičnu sudbinu obitelji i visoki postotak smrtnosti djece.

Općenito je u župi Bale u promatranom razdoblju prosječan interval između začeca prvog i drugog djeteta bio 17 mjeseci, između drugog i trećeg 20 mjeseci, trećeg i četvrtog 23 mjeseci, četvrtog i petog 21 mjesec, petog i šestog 14 mjeseci, šestog i sedmog 28, a sedmog i osmog 27 mjeseci.

VII. 3 *Illegittimi* - nezakonita, napuštena i naknadno ozakonjena djeca

U promatranome je razdoblju u matičnim knjigama župe Bale zabilježeno 36 slučajeva ili 4% krštenja nezakonite djece. Pod nazivom *illegittimi* možemo raspoznati tri različite grupe krštenika: one kod kojih su poznata oba roditelja, ali njihov suživot nije ovjenčan bračnim zavjetom, zatim one gdje je poznata samo majka, te konačno one kojima ne znamo ime niti jednog roditelja. Od ukupno 36 upisa, kod njih 18 je bilo zapisano samo ime majke, u 9 slučajeva nisu poznata oba roditelja, dok kod 9 slučajeva znamo imena oba roditelja. Treba međutim napomenuti kako je naknadno brakom ozakonjeno četvero djece.

Tablica 5. Krštenja nezakonite djece u odnosu na promatrane godine

Godina	Broj krštenja nezakonite djece ⁹¹	Godina	Broj krštenja nezakonite djece
1815.	0	1825.	2 (-1)
1816.	2	1826.	2
1817.	2	1827.	2
1818.	3	1828.	1
1819.	2	1829.	1
1820.	1	1830.	3 (-1)
1821.	2	1831.	0
1822.	2	1832.	2 (-1)
1823.	5 (-1)	1833.	1
1824.	1	1834.	2

Najviše nezakonite djece kršteno je 1823. godine, njih petero, dok je godišnje u prosjeku kršteno jedno do dva djeteta, osim u 1818. i 1830. kada ih je kršteno troje. Treba napomenuti kako je najviše djece napušteno tijekom kriznih godina, odnosno 1816. (2), 1818 (2) i 1819 (1). Godine 1823. su također zabilježena dva slučaja krštenja djece kod kojih su nepoznata oba roditelja. Godine 1822. i 1827. zabilježeno je još po jedno krštenje nezakonite djece nepoznatih roditelja.

VII. 3. 1. Nezakonita djeca

Nezakonite je djece ukupno gledajući bilo 4%, odnosno 3,55% isključimo li naknadno ozakonjenu djecu. Usporedbe radi, u župi Tinjan je u razdoblju između 1847. i 1880. godine kršteno/rođeno 3,46% nezakonite djece⁹², u župi Tar je između 1850. i 1880. godine bilo 4,52% nezakonite djece⁹³, u Buzetu je između 1870. i 1880. nezakonito bilo 2,35% djece⁹⁴, a u Puli je između 1613. i 1815. bilo 4,35% (iako je to

⁹¹ Zagradom je istaknuto kojih su se godina krstila naknadno ozakonjena djeca te koji je bio njihov broj
⁹² Lana Krvopić, „Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847–1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, svezak 20 (2013.), str. 47.

⁹³ Monika Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara, Varbrige i Frate, Analiza matične knjige krštenih župe Tar 1850.-1880.“, str. 70.

⁹⁴ Nenad Vekarić, Božena Vranješ Šoljan, „Počeci demografske tranzicije u Hrvatskoj“, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No. 47. lipanj 2009., str., 47.

veliko razdoblje i svakako treba napomenuti kako su tijekom tih 200 godina brojke svakako varirale).⁹⁵

Broj izvanbračno rođene djece tijekom 19. stoljeća u Velom Drveniku, Malom Drveniku i Vinišću iznosi 2,9%⁹⁶, u Kominu je krajem 18. i početkom 19. stoljeća bilo 1,74%⁹⁷, dok je u Rogotinu u isto vrijeme bilo 2,58%⁹⁸ nezakonite djece. Zanimljiv je i podatak kako u razdoblju između 1870. i 1880. godine u župi Bisko nije bilo niti jednog nezakonitog djeteta dok je istovremeno u župi Babino polje bilo 11,21% nezakonite djece.⁹⁹

Vidimo dakle kako je udio nezakonito krštene djece varirao od župe do župe, te da se župa Bale našla negdje u prosjeku istarskih župa. Upisi u matičnoj knjizi krštenih pokazuju kako je bilo slučajeva kada su žene krstile i više nezakonite djece tijekom određenog vremenskog razdoblja. Marija Grabar krstila je tri nezakonita djeteta od kojih je jedno naknadnim brakom ozakonjeno, a Franciska Kotašić krstila je u razmaku od sedam godina dvije nezakonite djevojčice.

Majka djeteta kojemu se ne zna otac zasigurno je bila izvrgnuta određenoj osudi javnosti te je trebala određena doza hrabrosti da se dijete odnese krstiti i konačno odgoji samostalno, odnosno bez pomoći oca. Ponekad su majke radi izbjegavanja osude rodbine i susjeda odlazile iz svoje župe u drugo mjesto kako bi rodile svoje nezakonito dijete. U matičnoj knjizi krštenih župe Bale u promatranom razdoblju zabilježen je jedan takav primjer. Djevojka s područja župe Svetvinčenat rodila je i krstila svoje dijete u Balama. Ponekad su se ljudi našli u ljubavnim vezama koje nisu mogle biti ozakonjene, a koje su za posljedicu imale dijete koje su oboje voljeli i za koje su se oboje brinuli. Posljedice nemogućnosti ozakonjenja braka mogle su biti različite, od toga da je jedan partner već bio u braku, ili su bili različitog društvenog statusa ili je među njima postojala određena druga ženidbena zapreka.¹⁰⁰

⁹⁵ Slaven Bertoša, *Život i smrt u Pulj, Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, str. 203.

⁹⁶ M. Andreis, "Povijesna demografija Velog Drvenika, Mlaog Drvenika i Vinišća do godina 1900.", str. 252.

⁹⁷ M. Šunjić, "Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća", str. 376.

⁹⁸ Ista, "Stanovništvo Rogotina krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća", str. 356

⁹⁹ N. Vekarić, B. Vranješ Šoljan, "Počeci demografske tranzicije u Hrvatskoj", str. 47.

¹⁰⁰ M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, str. 272.

VII.3.2. Napuštena djeca

Kod 6 od 9 upisa kod kojih oba roditelja nisu poznata stoji kako su djeca bila izložena (*expositus*, *ritrovata*, *esposta*); *ritrovatta esposta sulla porta di questa scuola comunale con viglietto di essere stata battezzata, nata ieri nel nudiustertius incerta expositus, una creatura nata da genitori incogniti con viglietto manifesto d'esser stata battezzata sotto il nome di Maria, ritrovata li 5 corrente sulla porta della casa domiciale di Zuanne Bassanich della d'esso moglie, ritrovata sulla porta della casa domiciale di Zuanne Basanich da Givanni Palcich in qualle domiciliato fu batt..* Sva djeca kod kojih je nađen zapis da su krštena su ponovno prošla obred krštenja predustrožnosti radi, budući je bilo teško provjeriti jesu li ona doista prije bila krštena.

Iako su sva djeca čiji su roditelji nepoznati obilježena kao *illegittima*, ne možemo sa sigurnošću dokazati kako ona nisu rođena u zakonitom braku, a napuštena zbog siromaštva i nemogućnosti brige za njega/nju, ili pak zbog zakona i javnih osuda. Napuštanje djece niti u jednom razdoblju, a pogotovo ne u 18. i 19. stoljeću nije bila homogena pojava jer razlike koje su se manifestirale na lokalnim razinama otkrivaju da su roditelji imali različite običaje i motive povezane s napuštanjem, a mogli su biti uvjetovani i pravnim propisima koji su na pojedinim teritorijima bili različiti.¹⁰¹ Fenomen napuštanja djece javlja se pogotovo u razdobljima kriza i nestašica, a napuštena su najčešće bila nezakonita djeca nepoznate majke i oca, iako su katkada roditelji pod svojim imenom, ispričavajući se bijedom i siromaštvom, ostavljali djecu na hranidbu i brigu dobrotvornim ustanovama i obećavali da će doći po njih kada odrastu i ojačaju.¹⁰²

Od ukupno 9 djece nepoznatih roditelja, njih 4 krštenih 1816. i 1818. godine dobiva naziv *spurius* odnosno nečisti (*Julianus Andrea Spurius, Maria Spuria, Elisabetta Juliana Spuria, Maria Spuria*). Kasnijih godina su i djeca nepoznatih roditelja, odnosno ostavljena djeca dobivala normalna imena.

¹⁰¹ Mislava Bertoša, *Djeca iz obrtaljke, Nametnuto ime i izgubljeni identitet*, Zagreb, Profil, 2005., str. 23.

¹⁰² M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, str. 317.

VII. 3. 3. Naknadno ozakonjena djeca

Kao upisa kod kojih znamo imena obaju roditelja u četiri slučaja pored imena oca stoji kako je on pred svjedocima izjavio da je dijete njegovo i da ga on priznaje, iako nije u zakonitoj vezi s njegovom majkom. Čim bi takav par sklopio brak, dijete bi automatski postalo zakonito i imalo bi jednaka prava kao i sva druga djeca.

Ako bi neki župnik, poznavajući prilike u selu, pa, dakle, dobro informiran i o pravome ocu izvanbračnog djeteta, upisao u matičnu knjigu njegovo ime, bio je već na idućoj pastoralnoj vizitaciji ukoren od biskupa ili opunomoćenog vizitatora da se uz ime djeteta rođena u takvoj zajednici mora upisati isključivo oznaka „nezakonit“, odnosno od nepoznatog oca/*di padre incognito*.¹⁰³

Zanimljiv je slučaj majke Marije Grabar, kćeri Jakova koja je tri puta krstila nezakonitu djecu. Prvo dijete kršteno je 1821., drugo 1825. i treće 1829. godine. U narativnoj matičnoj knjizi kod upisa krštenja drugog djeteta stavljen je dodatak koji je napisao Antonio Bembo kojim on potvrđuje kako je Elizabeta Franciska njegova kći i kako želi da se krsti pod njegovim imenom. Kod trećeg krštenja Marija je upisana kao *vedova Bembo*, ali je njeno dijete upisano kao *illegittimo*, odnosno svećenik je najprije napisao da je zakonito, ali je onda upis prekrižen i prepravljen. U matičnoj knjizi vjenčanih stoji kako su se dotični oženili 16. siječnja 1827. te da nisu napravljene *denunzie perche non fu tempo*. Upravo taj zapis kako nije bilo vremena izvršiti propisane obaveze prije vjenčanja navodi nas na provjeru imena u matičnoj knjizi umrlih. Njihova bračna zajednica trajala je svega 4 dana jer 20. siječnja 1827. godine Antonio Bembo umire od urinarne infekcije (*urinea retentio*). Dakle od troje nezakonite djece, jedna djevojčica je priznata i naknadno ozakonjena brakom.

Provjerom u matičnim knjigama vjenčanih uočeno je kako ovo nije bio izolirani slučaj, te da su još tri para naknadnim vjenčanjem ozakonila svoju djecu (jedan par nakon 9 mjeseci, jedan nakon godinu dana i jedan nakon godinu dana i 8 mjeseci). Treba napomenuti kako je vjerojatno jedan od razloga sklapanja naknadnog braka upravo zaštita djece. Naime, u zakonima s početka 19. stoljeća djeca nisu promatrana kao autonomne individue koja neovisno od roditelja imaju svoja prava, nego su im bila određena isključivo u odnosu prema njihovoj vezi.¹⁰⁴ Neovisno i o

¹⁰³ Isto., str. 336.

¹⁰⁴ M. Bertoša, *Djeca iz obrtaljke, nametnuto ime i izgubljeni identitet*, str. 23.

zakonima, dijete koje je rođeno u nezakonitoj vezi cijeli život nosi oznaku nezakonitog djeteta zbog koje je mogao postati i metom zlonamjernog izrugivanja i osuđivanja.

Iako su četiri para naknadno ozakonila svoju djecu, ona su ipak uvrštena u analizu broja krštenja nezakonite djece jer su ipak u vrijeme krštenja, iako priznati od strane roditelja pred svjedocima, imali drukčiji status od djece koja su rođena kao *naturale e legittimo/a*.

VII. 4. Blizanci

U matičnim knjigama zabilježeno je 6 blizanačkih krštenja. Od 6 pari blizanaca, samo jedan čine dva dječaka a ostalo su sve djevojčice. Godine 1820. i 1823. rođeno je po dva para blizanaca (sve redom djevojčice). Blizanci su rođeni još 1821. i 1834. godine. Prilikom dva krštenja su isti kumovi bili za oba djeteta, dok su prilikom drugih krštenja bili različiti za svako dijete.

Svako krštenje je upisano u zasebnu rubriku, a svećenik nije stavljao nikakvu oznaku pored upisa kako bi istaknuo da se radi o blizancima. To je razlog zbog kojeg je ponekad otežano pronaći blizance budući da se upisi ne nalaze uvijek jedan ispod drugog. Blizankinje Lucija Elizabeta i Kamila Petra nisu na primjer niti krštene isti dan (krstile su se u razmaku od 4 dana), tako da su njihovi upisi dosta udaljeni jedan od drugog. U pronalasku blizanaca pomaže i rubrika u kojoj su zapisani kućni brojevi obitelji. Spajanjem istih brojeva točno možemo vidjeti koja su se sve djeca rodila u određenoj obiteljskoj kući.

VII. 5. Imena djece

Prema matičnim knjigama krštenih djeca su uglavnom dobivala dva imena (734¹⁰⁵ ili 81,6%) imena. No bilo je i tročlanih (26) i jednočlanih imena (133)¹⁰⁶.

Kod upisa krštenja djevojčica nailazimo na 60 različitih imena. Ona su ponekad zasebno napisana, a ponekad se nalaze u kombinaciji s drugim imenima.

Ukupno 28,3% djece (134 dječaka i 118 djevojčica) dobilo je ime koje u svojoj kombinaciji sadrži ime oca ili majke. U nekim slučajevima imena su sastavljena u kombinaciji s imenima djedova, što s majčine što s očeve strane. Točnije, u 58,9% (79 dječaka) slučajeva dječaci su u prvom imenu dobili isto ime kao što ima njihov otac, dok je njih 38,8% (52 dječaka) isto dobilo u drugom imenu. U dva slučaja je dječak imao prvo ime jednako kao i majka, a u jednom slučaju je prvo ime bilo kao i majčino, a drugo kao i djedovo s očeve strane.

Djevojčice su prvo ime kao i majka dobile u 41,5% slučajeva (49), dok je u 47,4% slučaja (56) drugo ime bilo isto kao i majčino. Djevojčice su ponekad imale isto ime kao i otac, i to 11 puta kod drugog imena i dva puta kod prvog imena. U dva slučaja su djevojčice imale ime koje je kombinacija očevog i majčinog imena. U jednom slučaju je djevojčica dobila ime koje je jednako majčinom i djedovom s očeve strane. Ponekad su imena bila jednaka kombinaciji očevog i djedovog (15 puta s majčine strane, 19 puta s očeve i 6 puta s obje strane kada se poklapa da imaju ista imena).

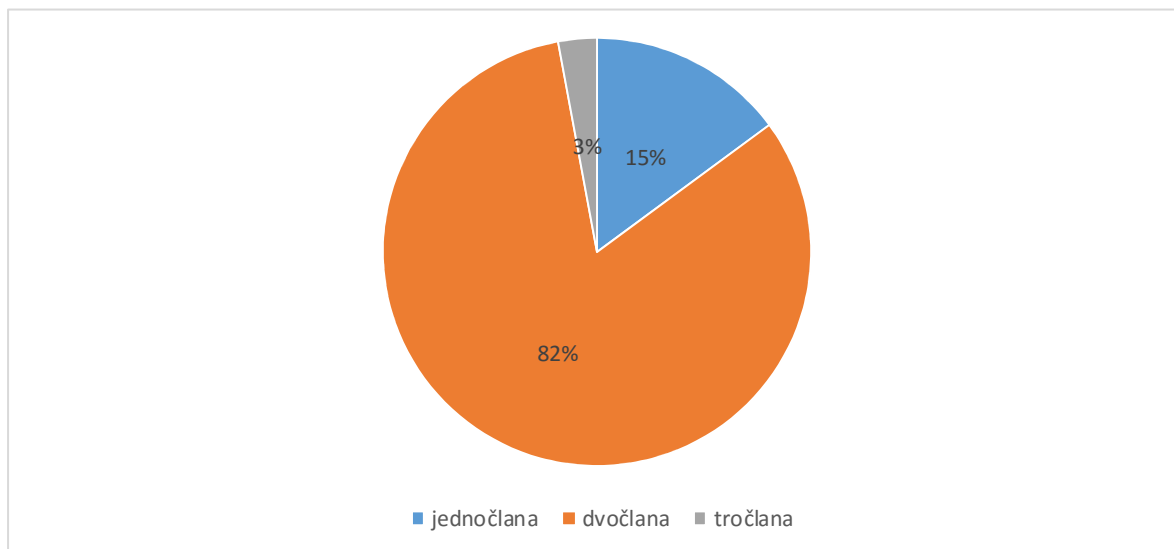
Petina dječaka i djevojčica dobilo je ime prema djedovima (21.3 %, 191). Ime su dobili ili po jednom djedu s očeve ili majčine strane (71,2% slučajeva) ili je ime bilo kombinacija imena dvaju djedova (28,2%). Među onima koji su ime dobili po djedovima 66,6 (83 slučaja) dobilo je ime po djedu s očeve strane (55 puta kod prvog imena i 28 kod drugog), dok su u 39,4 % upisa dobili ime po djedu s majčine strane (31 put kod prvog imena i 22 puta kod drugog). U slučajevima kada su djeca dobila ime koje je kombinacija imena obaju djedova bilo je primjera kada su se i jedan i drugi djed isto zvali pa se lijepo poklopilo, a bilo je i slučajeva kada su njihova imena bila različita. Treba međutim napomenuti kako ova analiza povezanosti dječjeg imena

¹⁰⁵ Osam je imena izostavljeno iz analize budući ne možemo sa sigurnošću utvrditi imaju li dva ili tri imena jer se podaci u narativnoj i tabelarnoj matičnoj knjizi ne poklapaju.

¹⁰⁶ U brojčanu analizu jednočlanih imena uključene i dvije Marije Spurie, dok je u analizu dvočlanih imena uključena Elizabeta Julijana Spuria

s imenima djedova ima i svojih manjkavosti budući da imena djedova nisu uvijek bila napisana. S toga ovaj rezultat nije pokazatelj pravog stanja, već samo analiza onih podataka koji su dostupni.

Grafikon 12. Učestalost jednočlanih, dvočlanih i tročlanih imena kod krštenika

Tablica 6. Popis od 60 korištena ženska imena

IME	1. IME	2. IME	3. IME
MARIJA	132	77	
ANTONIJA	46	30	1
KATARINA	35	21	
NEDJELJKA ¹⁰⁷	26	32	
LUCIJA	24	23	
PASQUA	20	11	
FRANCISKA	17	16	
FOŠKA	16	16	
EUFEMIJA	16	4	
ANĐELA	12	8	
JUSTINA	8	7	
ANA	8	4	1
ULIKA	8		
KAMILA	6	5	
VIKTORIJA	6		
JUNIPERA	5	3	
LAURA (LAURENTIA)	5	1	
ELIZABETA	4	11	1

¹⁰⁷ Dominica i Domenica

BONA	4	7	
IVANA	4	6	
HELENA	4	6	
APOLONIA	3	3	
METEA	3		
PETRA	2	9	
CONCORDIA	2		
PJERA (PERINA)	2		
URŠULA	2		
STJEPANA	2		
JULIANA	1	10	1
AGATA	1	4	
ADRIANA	1	2	
GRACIJA	1	2	
ELIZA (ALOYSA)	1	3	
KARLA	1		
SREĆKA	1		
MIRNA	1		
GREGORIA	1		
RUŽA	1		
DIANA	1		
MAGDALENA		4	1
BLASIA		3	
CVIJETA		3	
MIHAELA		3	
MARGARETA		3	
AGNEZA		1	
AUGUSTA		1	
AURORA		1	
KAROLINA		1	1
JAKOVA		1	
JOSIPA		1	
SUZANA		1	
TEREZA		1	
VALENTINA		1	
GAŠPARA		1	
KRISTINA		1	
MARTINA		1	
LUKRECIJA		1	
LENA		1	
PETRONILLA		1	
BORA	1		

Tablica 7. Popis od korištena 50 muška imena

IME	1. IME	2. IME	3. IME
IVAN	69	46	
ANTUN	65	45	6
MATEJ	43	7	
PETAR	39	21	
DOMINIK	31	19	
JOSIP	18	19	
NIKOLA	17	14	
MARTIN	17	7	
MIHAEL	15	11	1
GRGUR	13	9	
JURAJ	13	8	
FRANJO	13	6	1
SIMON	11	10	
JAKOV	10	23	
JULIJAN	8	19	
DAMIJAN	8	10	
ANDREJ	7	10	1
LOVRO	7	8	
ANĐELKO	7	4	1
ALBERT	7	3	
MARKO	6	7	
TOMA	6	5	
FLORIJAN	5	5	
BOŽO	4	4	
BARTOLOMEJ	4	3	1
SEBASTIAN	3	7	
PAVAO	3	4	
ALOJZ	3	3	
VALENTIN	2	4	
PAŠKVAL	2	4	
VID	2		
STJEPAN	1	7	
BERNARD	3	3	
KARLO (CAROLUS)	1	1	
KRISTOFER	1	1	
ADAM	1		
SREĆKO (FELICITAS)	1	1	
NEDJELJKO		18	
BAPTISTA		3	2
BALTAZAR		1	
KRIZMA		1	

STANISLAV		1	
LEONARD		1	1
LUKA		1	
MIRAN (PACIFICUS)		1	
VENERICUS		1	
HEKTOR		1	
ALVISE	1		
MARIO		5	3

Tablica 8. Prikaz učestalosti davanja imena prema svecima koji se slave u vrijeme krštenja djece i prema nasljednim obiteljskom pravilima

IME	UKUPAN BROJ	1. IME DATO U MJESECU SLAVLJA SVECA	2. IME DATO U MJESECU SLAVLJA SVECA	% UDIO IMENA DOBIVENIH PO SVECU	1. IME DOBIVENO PO RODBINI	2. IME DOBIVENO PO RODBINI	% UDIO IMENA DOBIVENIH PO RODBINI	1. IME DATO U VRIJEME SLAVLJA SVECA A POKLAPA SE I S IMENOM RODBINE	2. IME DATO U VRIJEME SLAVLJA SVECA A POKLAPA SE I S IMENOM RODBINE	% UDIO IMENA DOBIVENIH PO SVECU
ANTUN	116	7	4	9,40%	32	19	43,90%	8	8	13,70%
IVAN	115	4	6	8,60%	36	18	46,90%	8	6	12,10%
PETAR	60	5	1	10%	15	6	35%	1		1,66%
MATEJ	50	3	4	14%	27	10	60%	3	3	12%
NIKOLA	31				8	5	41,90%		2	6,40%
JULIJAN	27	1		3,70%	6	3	33,30%		1	3,70%
MARTIN	24	2	2	16,60%	6	3	37,50%	2		8,30%
NATALIS	8				2	2	50%	1	1	25%
PAŠKVAL	6	2	2	66,60%						
MATIJA	3	1		33,30%	1	1	66,60%			
ANTONIJA	77	2	3	6,40%	19	12	40,20%	6	5	14,20%
KATARINA	56	5	3	14,20%	1	2	5,30%		2	3,50%
LUCIJA	47	6	5	23,40%	4		8,50%			
FRANCISKA	33	1	3	12,10%	2		6%	1		3%
FOŠKA	32	1		3,10%	2		6,20%			
PAŠKVA	31	4	8	38,70%						
EUFEMIJA	20	1		5%	1		5%			
JUSTINA	15	2	2	26,60%						
ELIZABETA	15		3	20%						
JULIANA	12		2	16,60%	1	1	16,60%			

Promotrimo li najčešća imena kod djevojčica i dječaka, primijetit ćemo kako su to uglavnom svetačka imena pa se stoga nametnulo pitanje je li datum rođenja djeteta imao utjecaj na njegovo imenovanje, odnosno jesu li roditelji davali imena djeci po svecima koji su se slavili u mjesecu rođenja djeteta (Tablice 6. i 7.). Analizom 10 muških i 10 ženskih imena ustanovljeno je kako su roditelji imali praksu davati djeci imena onih svetaca koji su se slavili u trenutku njihovog rođenja. Usporedba broja imena motiviranih blagdanima (svecima) i onih naslijeđenih od predaka pokazali su dvojake rezultate. Naime, kod vrlo čestih imena pokazalo se kako prevagu u broju imaju imena koja nisu odabrana po mjesecu slavlja određenog sveca, dok kod rjeđih imena prevagu nose upravo ta imena. Određena imena su izgleda bila jako popularna već generacijama te se s toga nije gledalo da se uskladi ime sa svecem, a učestalim ponavljanjem određenih imena tijekom generacija povećava se mogućnost da ime bude jednako imenu nekog člana rodbine. Prema nasljednim pravilima imena, prvi sin dobiva ime djeda po ocu, drugi ime djeda po majci, prva kći ime bake po ocu, a druga ime bake po majci.¹⁰⁸

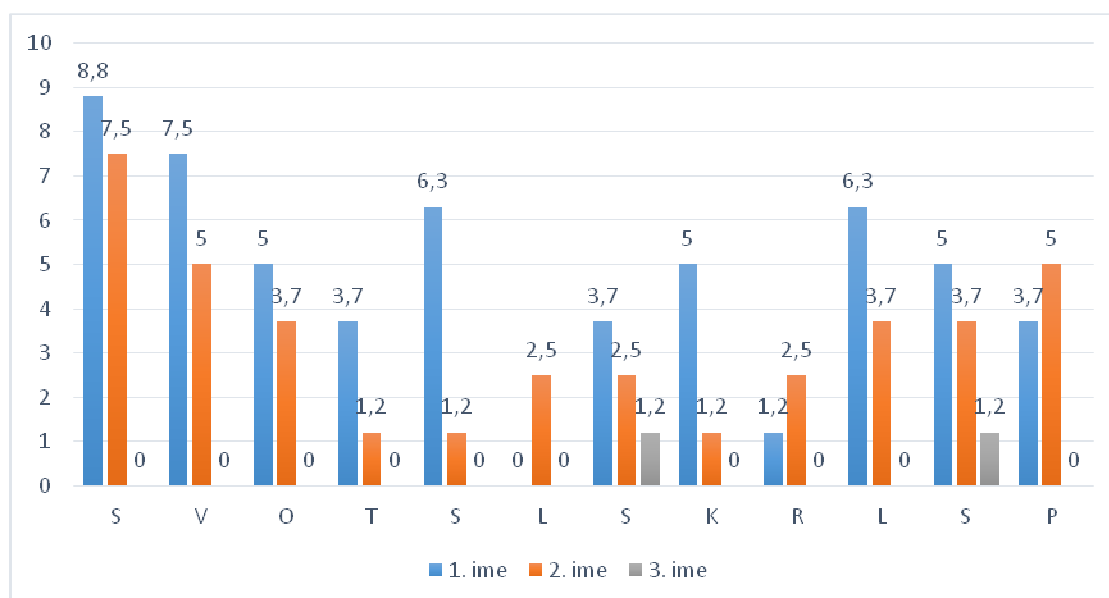
Može se dakle zaključiti kako su se primjenjivale obje metode odabira imena. U prilog odabira imena prema svecima ide i činjenica kako je velik broj djece dobilo ime upravo po svecima zaštitnicima župe. Na području župe nalaze se crkve posvećene sljedećim svecima: Mihovil, Pavao, Vid, Ivan, Nikola, Juraj, Antun, Jakov, Petar, Julijan (zaštitnik Bala), Katarina, Elizabeta (župna crkva), Jelena, Ana, Sveta Nedjelja i Marija. Pomotrimo li pobliže uočiti ćemo kako se imena svetaca podudaraju upravo s najčešće odabranim imenima.

U prvoj polovici 19. stoljeća na području Bujštine i Poreštine najpopularnija muška imena bila su Ivan, Antonio, Matej, Petar i Marko (obuhvaćali su gotovo 2/3 muških imena), dok su najpopularnija ženska imena bila su Marija, Katarina, Lucija, itd.¹⁰⁹ Vidimo kako su najpopularnija imena u sjevernijim krajevima Istre jednaka kao i napopularnija imena u župi Bale (pogotovo u skupini muških imena). To su sve redom kršćanska imena apostola ili svetaca, tako da analizom možemo ustvrditi i koji sveci su bili najštovaniji na području Istre.

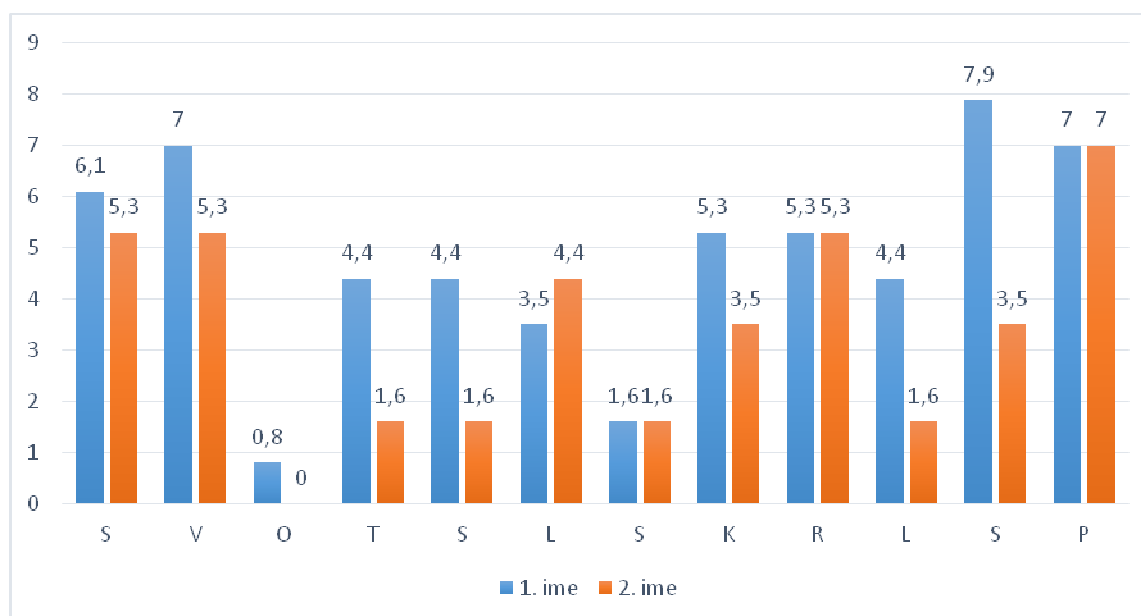
¹⁰⁸ Ankica Simpraga Čilaš, „Muška osobna imena u Promini“, *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol.37., No.2, travanj 2012., str. 341.

¹⁰⁹ Marino Manin, „Osobna imena i nadimci na Bujštini i Poreštini u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Croatia Christiana Periodica*, Vol. 30, No. 58., prosinac 2006., str. 162.

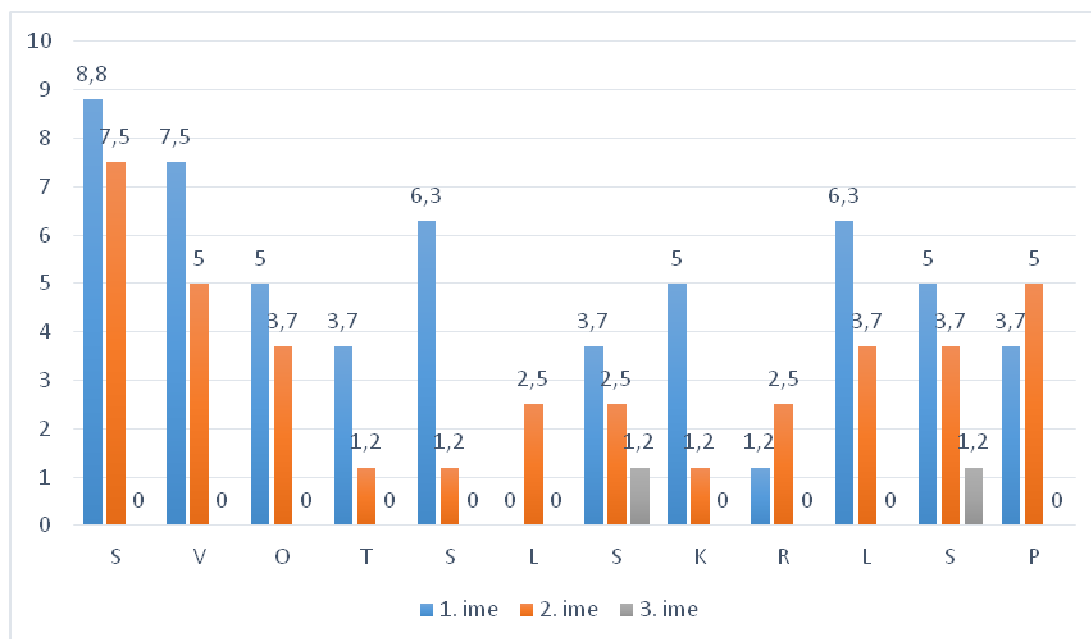
Grafikon 13. Raspored imena Antun po mjesecima (izražen u postocima)

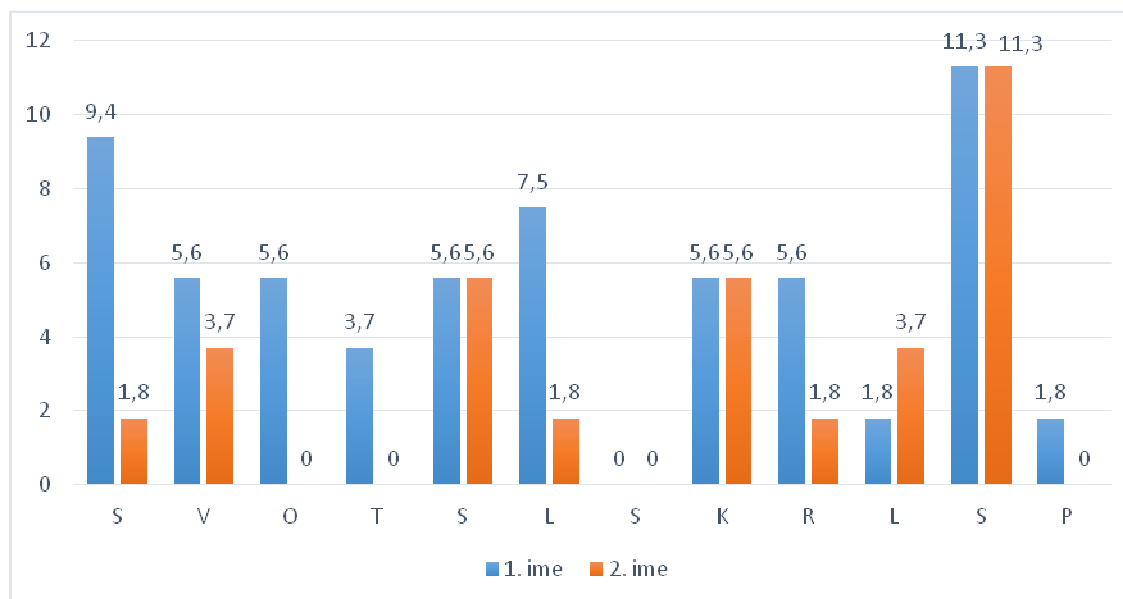
Grafikon 14. Raspored imena Ivan po mjesecima (izražen u postocima)

Grafikon 15. Raspored imena Antonija po mjesecima (izražen u postocima)

Grafikon 16. Raspored imena Katarina po mjesecima (izražen u postocima)

Prema analizi podataka iz grafičkih prikaza vidljivo je kako su tri od četiri istražena imena najzastupljenija bila u mjesecima u kojima se slavi istoimeni svetac zaštitnik. Sveti Anton Pustinjak slavi se 17. siječnja a to je ujedno i mjesec u kojemu se najviše roditelja odlučilo svojim sinovima i kćerima dati ime Anton ili Antonija (u kombinaciji prvog ili drugog imena). Sveti Anton Padovanski slavi se 13. lipnja. I kod

djevojčica i kod dječaka u svibnju je udio imena Anton i Antonija prilično visok što je možda motivirano nadolazećim svečevim blagdanom. Ista situacija je i s imenom Katarina koje se najčešće djevojčicama davalo u studenom u kojem se svetica slavi. Osobe koje nose ime Ivan svoj imendan slave 25. lipnja (Ivan Krstitelj) i 27. prosinca (Ivan Evanđelist). U župi Bale u promatranom razdoblju ne bilježi se učestalije davanje imena Ivan u mjesecu lipnju. Nešto više roditelja odlučilo se to ime dati dječacima koji su primili sakrament krštenja u prosincu. Podjednak postotak učestalosti tog imena zabilježen je u prosincu i veljači (u prvom imenu), dok je u studenom nešto veći postotak koji je ujedno i najveći postotak učestalosti tog imena.

VII. 6. Babice

U župi Bale je u razdoblju od 1815. do 1834. godine zabilježeno 40 babica. Od toga je njih 25, prema matičnim knjigama krštenih asistralo na samo jednom porodu, dok je Maria Campitelli pomogla rođiljama u čak 324 poroda. Ona je ujedno i jedna od dvije potvrđene babice. Druga potvrđena babica je Katarina Fabro koja je u promatranom razdoblju obavila svega 3 poroda.

Jedan od zadataka babica bilo je krštenje djeteta u slučaju opasnosti od iznenadne smrti. U promatranom razdoblju takva krštenja izvršila je samo potvrđena babica Marija Campitelli. Ukupno je izvršila 36 krštenja *ob periculum mortis*. Od godine 1832. spominje se još jedna potvrđena babica koja je asistirala na jednom porodu svake godine promatranog razdoblja. Ostale žene koje su bile zapisane pod rubrikom babica su ženski članovi obitelji, susjede ili neke druge žene od povjerenja koje su pomagale rođilji.

Na inicijativu zdravstvenih reformatora u 18. stoljeću, u europskim monarhijama vladari počinju intervenirati u zdravstvene i higijenske navike svojih građana postupno ih stavljajući pod državnu kontrolu što je za primaljstvo značilo izlazak iz privatne sfere, edukaciju primalja, ishođenje dozvola za rad i stavljanje njihova rada pod nadzor civilnih vlasti i liječničkog osoblja.¹¹⁰ U Engleskoj su se u 18. stoljeću počele otvarati škole za primalje, a one najbolje mogle su dobiti i službene licence koje su u ranijem razdoblju izdavali crkveni autoriteti koji su ispitivali moralne

¹¹⁰ Rina Kralj Brassard i Kristina Puljizević, „Porod iz nevolje: skrb o rođiljama pri dubrovačkom nahodištu u drugoj polovici 18. stoljeća“, *Analiz Dubrovnik* 51/1 (2013), str. 380.

vrijednosti babica, ali i njihovo poznavanje obreda krštenja u slučaju smrtne opasnosti.¹¹¹ Provizorno krštenje koje su babice obavljale u slučaju smrtne opasnosti novorođenog djeteta, Crkva je babicama povjerila na Tridentskom koncilu.¹¹² U Habsburškoj Monarhiji značajne promjene u području zdravstva uveo je liječnik, znanstvenik i reformator Gerhard Van Swieten. Njegovom zdravstvenom reformom licenciranje primalja postalo je 1770. zakonska obveza u cijeloj Monarhiji.¹¹³ Međutim, zbog pomanjkanja potvrđenih babica, navika mještana da se obrate poznatim ženama koje su i prije asistirale pri porodima, zbog iznenadnog poroda ili nekih drugih razloga, porodima su i dalje asistirale samouke babice i to posebno na selima ili u malim mjestima. Dakle slučajevi da su roditeljama pomagale babice bez formalne primaljske naobrazbe i bez potrebnih zakonom propisanih dozvola nisu izolirani samo za područje koje je istraženo u ovom radu, već su karakteristični i za ostala naselja u Istri (npr. u župi Tar u razdoblju 1850. do 1880. godine zabilježeno 103 babica od kojih su samo 3 bile potvrđene¹¹⁴) i kao i u ostatku Hrvatske. U razdoblju između 1756. i 1845. godine usporedno s razvojem medicinske struke i znanosti, u Bjelovaru i okolici je uz postojanje aktualnih zakona i pravilnika tadašnjeg carstva postojala je i uređena zdravstvena skrb materinstva te s osnivanjem primaljskih škola u austrijskom carstvu i fortifikacijskim zbivanjima u novoosnovanom Bjelovaru dolaze prve školovane (potvrđene, aprobirane) primalje bjelovarskih pukovnija (*Obstetrix approbata Regiminis Szentvariensis et Crisiensis*) kao prvi civilni zdravstveni djelatnici koje obavljaju gradsko domicilno primaljstvo uz obvezna krštenja novorođenčadi u životnoj opasnosti, iz nužde, dok u selima bjelovarskog zavičaja porodima nazoče samouke priučene žene.¹¹⁵

Za shvaćanje života babica posebno je zanimljiv dnevnik babice Marte Ballard koja je 27 godina porađala djecu na prijelazu iz 18. u 19. stoljeću u gradiću Hallowellu u Novoj Engleskoj. Babice su u njezino vrijeme bile bolje plaćene od liječnica jer je njihovo zanimanje zahtijevalo najveće umijeće i više iskustva, a za svoj su rad dobivale i po 6 šilinga po porodu što je bilo ekvivalent plaće za cjelodnevni rad

¹¹¹ Isto.

¹¹² M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, str. 327.

¹¹³ H. Bunjevac, V. Dugački i S. Fatović Ferenčić, u: R. Kralj Brassard, K. Puljizević, *Porod iz nevolje: skrb o roditeljama pri dubrovačkom nahodištu u drugoj polovici 18. stoljeća*, str. 380.

¹¹⁴ M. Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara, Varbrige i Frate, Analiza matične knjige krštenih župe Tar 1850.-1880.“, str. 80.

¹¹⁵ Dubravko Habek, „Povijesni razvoj primaljstva, porodništva i ginekologije bjelovarskog kraja“, *Radovi Zavoda za znanstveno istraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 2(2008), str. 172.

koji je obavljao suprug istoimene babice.¹¹⁶ Nerijetko su babice bile plaćene u naturi u obliku kućnih potrepština, tkanine, hrane i slično. Babica Marta je u svoj dnevnik zapisala svaki porod kojem je asistirala. U 27 godina porodila je 814 žena (otprilike na jednom porođaju svakog tjedna), a krajem 18. stoljeća asistirala je na dvije trećine ukupnih poroda na kojima su samo u 5,6 % slučajeva zabilježene komplikacije. Usporedbe radi, istraživači su usporedili te podatke s podacima doktora Jamesa Farringtona iz istoimenog mjesta s početka 19. stoljeća iz kojih se vidi kako je kod njega zabilježeno više slučajeva komplikacije nego kod babice, i to čak 15 % više slučajeva.¹¹⁷

Franolić pišući o dnevniku babice Marte navodi kako su uz nju na porodu prisustvovala i druge žene koje su rođiljama služile kao emocionalna i fizička potpora (posebno u slučajevima kada novorođenče ne bi preživjelo), ali i pravna potpora jer bi služili babici kao svjedoci kada bi majka čiji je do tada otac bio nepoznat rekla babici tijekom trudova tko je otac.

Na području Dubrovačke Republike babicama su tijekom poroda također asistirale pouzdane žene koje su najčešće nosile okrpju, slušale uputstva babice i psihički podržale rođilju. To su najčešće bile svekrve, sestre, rođakinje ili susjede s kojima su rođilje bile povezane.¹¹⁸ Kako su liječnici i kirurzi rijetko intervenirali na porodima i to najčešće u teškim intervencijama kada je instrumentima trebalo otkloniti mrtav fetus, pozivanje unaprijed liječnika na porod imalo je negativan psihološki utjecaj na rođilju te se stoga odgađao do zadnjeg mogućeg trenutka.¹¹⁹

Franolić također navodi stajalište Eduarda Shortera koji o babicama govori kao o slabo plaćenim i neobrazovanim djelatnicama u ginekologiji, iako su neke od njih imale veliko iskustvo, pa su zapravo djelovale metodom pokušaja i pogrešaka, koja je često za rođilje bila kobna. Prema njemu su babice u gradu bile obrazovanije i imale

¹¹⁶ Marija Franolić Ott, „Isčitavanje ženske povijesti iz dnevnika Marthe Ballard“, *Društvena istraživanja Zagreb* god.20 (2011), br. 3 (113), str. 883.

¹¹⁷ Isto, str. 886.; u nastavku teksta navodi se također kako je kod babice od 100 porođene djece njih 1,8 umrlo, dok je kod doktora na 100 djece bilo 3 smrtna slučaja. Podaci su pokazali kako se medicinska dostignuća onovremenih muških doktora što se tiče poroda nisu puno razlikovala od dostignuća „neškolovanih babica“.

¹¹⁸ R. Kralj Brassard i K. Puljizević, „Porod iz nevolje: skrb o rođiljama pri dubrovačkom nahodištu u drugoj polovici 18. stoljeća“, str. 397.

¹¹⁹ Isto.

su više iskustva od onih u provinciji, no i one su robovale predrasudama i narodnim vjerovanjima.¹²⁰

Tablica 9. Popis zbilježenih babica u župi Bale (1815. – 1834.)

Popis babica i broj poroda na kojima su asistirali					
Maria nata Madolin moglie di Josephus Campitelli	324	Agata Bullesich	1	Lucia Rapugna	1
Bona (Boneta) Rotta	14	Anastasia Matoncalvi	1	Lucia uxor Joannis Razzan	1
Fusca uxor Antonii Affrich	11	Antonia Mitton	1	Lucia Viti Rapan	1
Cattarina Mattasich	11	Biafon Bonaluce	1	Maria Joannis Calderin	1
Maria Drandich	8	Dominica uxor Mathei, rure Adignanensis	1	Maria uxor Francisco Merida	1
Helena uxor Michaelae Settich	7	Eupfemia Balich fil. def. Mathei	1	Maria Luscetich Monticalvi	1
Euphemia Bullesich fil. Mathei	5	Euphemia nata Tonicich def. Joannis	1	Maria uxor Giovanni Perus	1
Maria uxor Georgi Bercan	5	Euphemia vidua Simon Tonicich	1	Maria moglie di Micho Camerotti	1
Antonia Ottochian	5	Euphemia vidua Simon Drandich	1	Martina uxor Percovich	1
Aloysia Barzelogna	4	Fusca vidua Giareb	1	Mathea Pinesich	1
Orsola Clarich	5	Maria Euphemia Percovich	1	Victoria vidua Drandich	1
Joanna Lusetich	3	Maria uxor Antoni Affrich	1		
Catharina Fabro	2	Lucia Madrusan	1		
Euphemia fil. Mathei Sicut	2	Lucia uxor Joannis Drandich	1		

¹²⁰ M.Franolić Ott, „Isčitavanje ženske povijesti iz dnevnika Marthe Ballard“, str. 890., Franolić je navela i nekoliko primjera koje je Shorter zapisao o nestručnosti babica u svojem djelu. Neki od tih primjera su i primjeri pokušavanja babica da pokažu svoje veliko iskustvo u porađanju beba zbog čega bi se pretjerano miješali u prirodan tok poroda zbog čega je znalo doći do katastrofalnih posljedica, zatim navodi kako su ondašnje babice vjerovalle kako posteljicu treba odmah izvaditi iz maternice pa se nisu libile i silu upotrijebiti kako bi to učinile što je često znalo dovesti do upala i infekcija, a često su znale i davati oprečne savijete roditeljama.

VII. 7. Kumovi

Osim podataka o krštenicima i njihovim roditeljima, matične knjige krštenih sadrže i podatke o krsnim kumovima, njihovim zanimanjima i porijeklu. Krštenju uglavnom prisustvuju dva kuma i to u kombinaciji muškarac i žena, ali ima i slučajeva kada su svečanosti nazočili samo jedan ili pak tri kuma. Kumovi su ponekad bili i u srodstvu, krvnom i agnatskom. U 26 slučajeva kumovi su bili brat i sestra, u 31 slučaju su bili supružnici, 4 puta otac i kći (s time da se dva puta pojavljuju iste osobe), 2 puta majka i sin i u 1 slučaju rođaci.

Već i nasumičnim pregledom podataka o zanimanju očeva primjećuje se kako se većina stanovnika župe Bale bavila poljoprivredom. Od ostalih zanimanja nailazimo na pastire, krojače, postolare, sluge, kovače, zidare, mesare, liječnike, posjednike, gradske dužnosnike i ljekarnike. Budući zapisi u matičnim knjigama sadrže u većini slučajeva i podatke o zanimanju kumova, zanimljivo je bilo usporediti imaju li zanimanja veze s odabirom kumova na krštenju. Jesu li pripadnici nižeg društvenog sloja preferirali imućnije kumove koji bi se, ukoliko bi bilo potrebno mogli brinuti za njihovu djecu? Jesu li pripadnici bogatijih slojeva birali kumove isključivo svojeg imovinskog ranga?

Poljoprivrednici su 233 puta za kumove birali osobe koje su pripadale istom društvenom statusu kao i oni. To su mahom bili drugi poljoprivrednici (*agricola*; 173 puta), seljaci (*rustica*; 13 puta), sluškinja (*ancilla*; 2 puta), pastiri (*pastor*, 16 puta), kućanice (*domestica*; 177 puta), kovač (*faber*, 8 puta), postolar (*calzolaio*, 6 puta), zidar (*murator*, 6 puta), sluga (*servitor*, 1 put), krojač (*sartor*, 2 puta), mesar (*macellarius*, 13 puta). Isti su 141 put za oba djetetova kuma izabrali pripadnike višeg, odnosno bogatijeg društvenog sloja mahom iz reda građana (50 puta), posjednika (86 puta *possidens*, 3 puta *civiles et possidens*, 13 puta *agricola et possidens*), ljekarnika (*pharmacopola*; 4 puta), liječnika (*doctor*; 4 puta), općinskih službenika (*delegatus comunalis*; 3 puta), upravitelja šuma (*capo dei boschi*; 2 puta). Čak 292 puta za kumove su izabrali jednog imućnijeg stanovnika i jednog njihovog imovinskog ranga.

Očevi postolari su 5 puta birali kumove iz svog imovinskog ranga, 5 puta iz sloja bogatijih stanovnika i 5 puta su to bili kumovi mješovitih zanimanja. Kod ostalih obrtnika se ne primjećuje poseban obrazac odabira kumova.

Pomalo je iznenađujuće kako posjednici nisu za kumove birali isključivo pripadnike njihovog ili višeg društvenog statusa, već je bilo i situacija kada su oba kuma bili slabijeg imovinskog statusa (5 slučajeva). U 13 slučajeva odabrali su kombinaciju pripadnika višeg sloja i siromašnijeg, a u 43 zapisa stoji kako su kumovi bili iz istog ranga društvenog statusa.

Plemići i pripadnici građanskog sloja su u svim slučajevima birali za kumove pripadnike višeg društvenog sloja (građane, plemiće, doktore, gradske vjećnike i odvjetnike). Iznimka je jedan slučaj kada je jedan *nobile* uz kumu posjednicu izabrao i kuma pastira.

VIII. Vjenčanja

Jurisdikciju u bračnim i obiteljskim pitanjima Crkva dobiva od 11. stoljeća, a dva stoljeća nakon toga dolazi do razdvajanja crkvene vlasti vezane uz moralna pitanja i one svjetovne vezane uz imovinska pitanja.¹²¹

Lateranski je koncil 1215. propisao kako mladenci trebaju javno u crkvi objaviti namjeru da će se vjenčati, kako bi svećenik provjerio postoji li među njima zapreka za sklapanje braka.¹²² Iako je tada odluka donesena, malo tko se doista nje i pridržavao. Sklapali su često brakove u tajnosti za koje je bilo potrebno samo da mladenci izreknu svoju volju i pristanak, čak i ako nije bilo svjedoka. Tridentskim je koncilom 1563. uređeno sklapanje braka jer je priznao ulogu roditelja i postavio zahtjev za javnošću zaručnika i njihovom objavom, a izvršitelj obreda od tada postaje isključivo svećenik (do tada su to mogli učiniti i članovi obitelji, poslodavac, tutori, liječnik...).¹²³ U 11. stoljeću se uvodi *interrogatio*, kao obostrana izjava volje zaručnika da uz nazočnost svjedoka sklope brak (kanonski princip o braku kao sakramentu prodire postupno).¹²⁴

Jesu li se mladenci pridržavali svih propisanih uvjeta djelomično možemo vidjeti proučavajući matične knjige vjenčanih. Kao i kod ostalih sačuvanih matičnih knjiga te župe, i u ovom slučaju proučene su knjige opisnog i tabelarnog upisa.

U razdoblju od 1815. do 1834. godine u matičnim knjigama župe Bale ukupno je upisano 187 brakova. Ovom je analizom istražen broj brakova po godinama i mjesecima, učestalost sklapanja ponovnih brakova, prosjek godina ženika, njihovo zanimanje, mjesto rođenja i slično.

VIII. 1. Broj brakova po godinama

Tijekom promatranog razdoblja postojale su velike varijacije u broju sklopljenih brakova (Grafikon 17.). Najviše se parova vjenčalo 1815. godine (18), no već 1816. broj vjenčanja drastično pada (72% manje). Nagli pad mogao bi se objasniti

¹²¹ Marija Mogorović Crljenko, „Libertatum et dispensationum matrimonialium: knjige ženidbenih oprosta i dozvola za vjenčanje Porečke biskupije u 1. pol. 17. st.“, u: *Bertošin zbornik II*, ur. I. Jurković, Sveučilište Jurja Dobrile – Državni arhiv u Pazinu, 2013., str. 323.

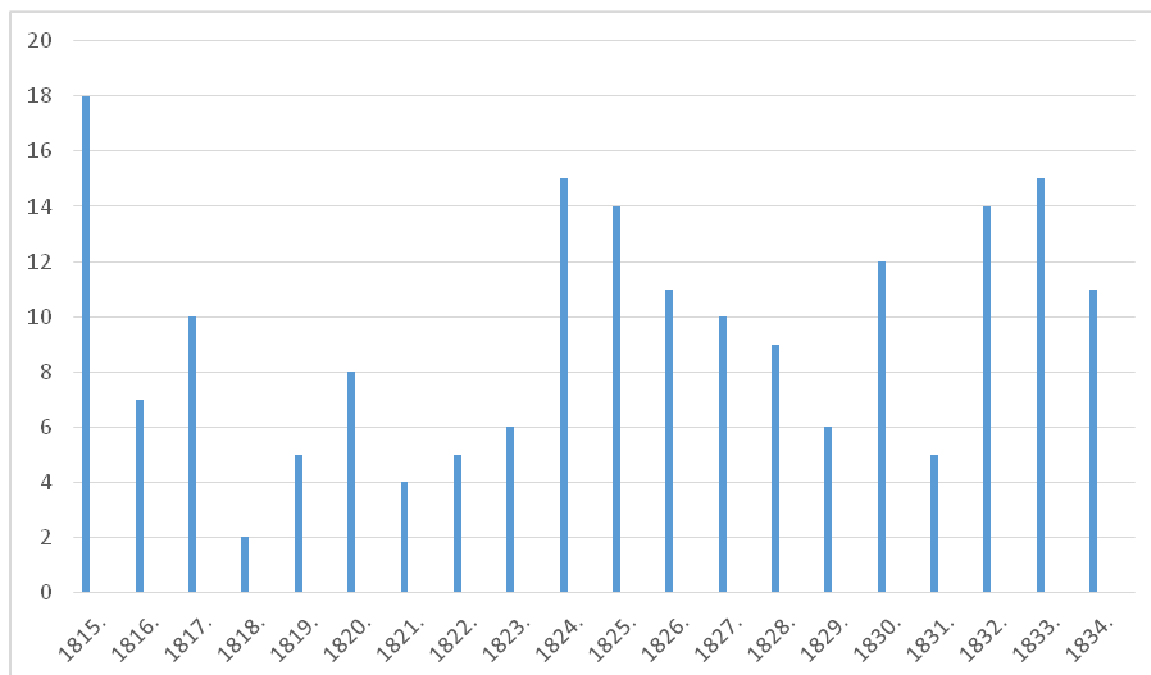
¹²² Isto, str. 324.

¹²³ Isto, str. 325.

¹²⁴ Isto, str. 323.

činjenicom kako se već tada počela osjećati kriza nestašice hrane i nagoviještati težak period pa su se s toga ljudi teže odlučivali za brak. Takva pretpostavka međutim ne može objasniti povećanje broja vjenčanja 1817. godine u kojoj se dogodila kulminacija krize nestašice potpomognuta pojavom epidemije pjegavca. Godina 1817. je očito ostavila traga na stanovnicima, pa su se naredne godine samo dva para odlučila na sklapanje braka. Od 1819. godine bilježi se postupni rast, no i dalje postoje usponi i padovi u krivulji, sve do 1824. kada se broj stabilizirao i dosegao brojku iz 1815. godine. Varijacije u broju vjenčanja nakon godine 1824. nisu prestale tako da je opet 1829. i 1831. godine zabilježen nizak broj sklopljenih brakova (6 i 5) koji je bio gotovo jednak broju sklopljenih brakova nakon krizne 1817. godine. Već iduće 1832. godine za brak se odlučilo gotovo 74% više parova.

Grafikon 17. Prikaz broja sklopljenih vjenčanja po godinama

VIII. 2. Dob mladenaca prilikom sklapanja braka

Promatrajući dob mladenaca uočeno je kako se najviše njih odlučilo na sklapanje braka u dvadesetim godinama, a najmanje u pedesetima što je bilo i za očekivati. Sve osobe koje su sklopile brak u svojim pedesetima su redom bili udovci ili udovice, a najstariji među njima kod oba spola imali su 55 godina. Promatrajući po spolovima treba napomenuti kako je najmlađi mladenac imao svega 14 godina te se oženio za djevojku od 24 godine. Kod žena najmlađe mladenke u tom vremenskom

okviru imale su 16 godina (dva slučaja). Treba međutim napomenuti kako kod jednog od ta dva upisa dolazi do neslaganja između upisanog u dvjema matičnim knjigama. Naime u narativnoj matičnoj knjizi stoji kako je mladenka imala 15 godina, a u tabelarnom upisu kako je imala 16 godina. Pretpostavka je kako je mladenka tek napunila 16 godina ili kako je ubrzo navršavala 15 pa je došlo do male zabune prilikom upisa.

Prosječna dob mladenaca je 28,76 za muškarce i 25,30 za žene. Kod sklapanja braka u kojemu i mladenka i mladenac po prvi put ulaze u bračnu zajednicu, prosječna dob muškaraca je 25,22 godine a žena 23,26 godina. Prosječna dob udovaca je 40,29 godina, a udovica 38,28 godina.

Tabelarni prikaz 10. Dob supružnika koji po prvi put sklapaju brak

Dob supružnika koji po prvi put ulaze u brak				
godine	muškarci ¹²⁵	%	žene ¹²⁶	%
14-19	15	11,81	24	19,04
20-24	50	39,37	62	49,20
25-29	42	33,07	31	24,60
30-34	13	10,23	7	5,55
35-39	6	4,72	1	0,79
40-44	1	0,78	1	0,79
45-49				
50-54				
55-60				

Kod brakova u kojima su oboje udovci prosječna dob muškaraca je 45,69 godina a žena 41,76. U brakovima udovice i ženika koji prvi put ulazi u brak prosječna dob žene je 32,42 godine a muškarca 31,14 godina. U obrnutoj situaciju, u kojoj udovac sklapa brak sa ženom koja nije udovica, prosječna dob muškarca je 37,5 godina a žene 24,6 godine. Podaci jasno ukazuju na činjenicu kako je najveća razlika u godinama supružnika bila u brakovima u kojima se udovac za novu ženu uzeo djevojku koja prvi put ulazi u bračnu zajednicu.

¹²⁵ Imamo podatke za ukuono 127 muškaraca koji u brak ulaze po prvi put s mladenkom koja također prvi put sklapa brak

¹²⁶ kod podataka o godinama supruuga imamo 126 upisa, odnosno jedan upis manje budući da kod jedne mladenke nije upisana njezina dob

Tabelarni prikaz 11. Dob udovaca koji sklapaju novi brak

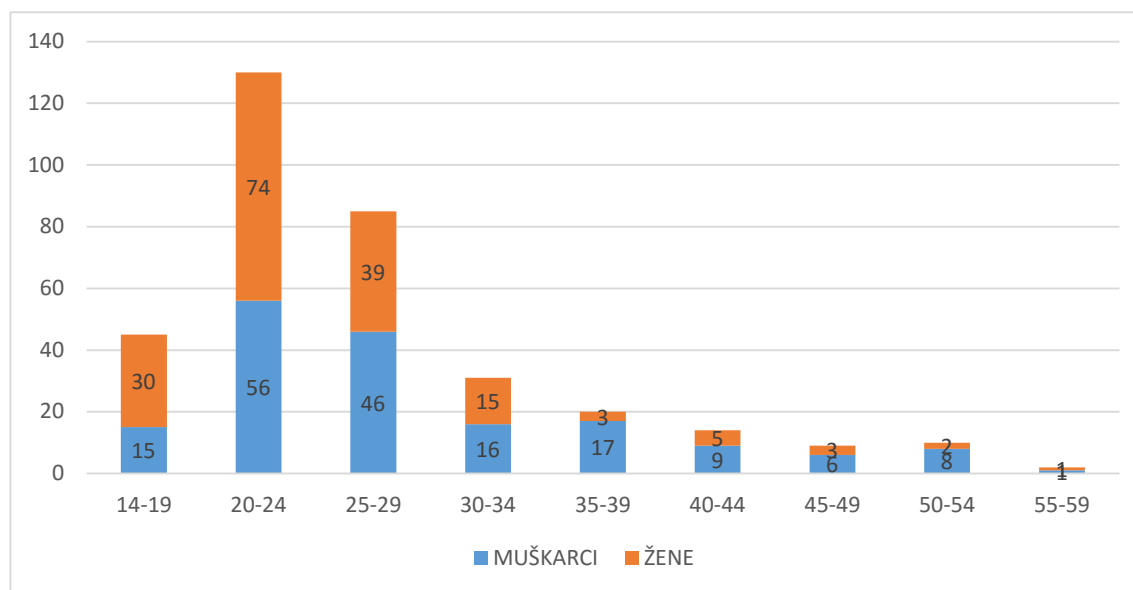
Godine	Brak dvaju udovaca				udovica i ženik koji prvi sklapa brak		udovac i mladenka koja prvi put sklapa brak	
	muškarac	%	žena	%	žena	%	muškarac ¹²⁷	%
15-19					1	12,5		
20-24							2	8,3
25-29					2	25	2	8,3
30-34			4	30,7	3	37,5	3	12,5
35-39	2	15,38	1	7,7	1	12,5	8	33,3
40-44	5	38,46	3	23,1			3	12,5
45-49			3	23,1			4	16,7
50-54	5	38,46	2	15,4			2	8,3
55-60	1	7,69			1	12,5		

Najviše mladića i djevojaka se odlučilo sklopiti bračnu zajednicu u svojim ranim dvadesetim godinama (32,2% mladića i 43% djevojaka). Za raniji brak su se češće odlučivale djevojke. Točno 50% više djevojaka od mladića je ušlo u brak do 20-te godine (30:15). Nakon 24-te godine života broj vjenčanja kod djevojaka naglo opada. Od 24. do 29. godine udalo se još 22,7% djevojaka, dok se između 30. i 60. godine udalo svega 16,9% djevojaka.

Kod muškaraca pad broja vjenčanja prilikom porasta broja godina ženika nije toliko nagao kao kod djevojaka. Kod muškaraca također ima više upisa i u kasnijoj životnoj dobi, pa se tako između 50-te i 54-te godine života oženilo 8 (4,6%) muškaraca, dok ih se 9 (5,2%) oženilo u ranim 40-tima. Kod žena u istim godinama bilježe se dvostruko i četverostruko manje vrijednosti (Grafikon 18.). Žene su najpoželjnije udavače bile mlade, odnosno u dobi kada su biološki gledano bile na početku svog fertilnog razdoblja. Za muškarce ta biološka prepreka nije bitna pa su oni brak sklapali i kasnije, odnosno nešto stariji.

¹²⁷ Godine jednog udovca se ne poklapaju o objim matičnim knjigama pa nije ušao o ovu analizu.

Grafikon 18. Dobna struktura muškaraca i žena prilikom sklapanja braka

Budući da većina upisa sadrži i podatke o roditeljima, odnosno podatke o tome jesu li živi ili su preminuli, napravljena je i analiza kojom se pokušalo dokučiti da li je smrt jednog ili oboje roditelja utjecala na dob sklapanja braka. U analizu su uključene samo one osobe koje prvi put ulaze u brak. Ukupno je bilo 36 muškaraca koji su ostali bez oba roditelja a od toga je njih 8 udovaca koji su sklopili ponovni brak. Prosječna dob mladića koji prvi put sklapaju brak, a čiji su roditelji umrli (25) bili su stari prosječno 27,4 godine. Muškarci koji su ostali samo bez oca (41 od 56) vjenčavali su se u prosjeku s 26,4 godina dok je prosječna dob muškaraca koji su ostali bez majke (18 od 20) bila 24,2 godine.

Od 32 mladenke koje su ostale bez oba roditelja, njih 28 je prvi put ušlo u brak s prosječnom dobi od 26,2 godine. Bez oca je u promatranom razdoblju ostalo 50 mladenki od čega je njih 8 već prije bilo u braku. Prosječna dob mladenki bez oca je bila 23,9 godine, dok je prosječna dob 10 od ukupno 11 mladenki bez majke bila 22,6 godina.

Prosječna dob mladoženja čija su oba roditelja bila živa u trenutku kada je brak sklopljen bile je 24,9 godina, a prosječna dob mladenka je bila 22,7 godina.

Analiza podataka pokazuje kako mladenci oba spola koji su izgubili jednog ili oba roditelja uglavnom nešto kasnije stupaju u brak od osoba kojima su roditelji živi.

Konkretnije je to kod muškaraca koji su izgubili oba roditelja razlika u 2,6 godina, kod žena 3,55 godine. Kod muškaraca koji su izgubili jednog roditelja razlika je u 9 mjeseci (kod gubitka oca). Kod muškaraca koji su izgubili majku jedino se bilježi ranije stupanje u brak od oko 6 mjeseci.

Djevojke koje su izgubile oca ulaze u brak 1,3 godine kasnije od onih čiji je otac doživio njihovo vjenčanje, dok se kod onih djevojaka koje su izgubile majku ne bilježi nikakva razlika u godinama u odnosu na one djevojke čija je majka prilikom sklapanja braka bila još na životu.

Ista analiza napravljena je za dubrovačko područje tijekom 17., 18. i 19. stoljeća te je zaključeno kako je smrt roditelja ubrzavala ženidbu, kako je smrt majke više ubrzavala ženidbu nego smrt oca te kako je smrt roditelja više ubrzavala udaju kćeri nego ženidbu sina.¹²⁸

Podaci za župu Bale pokazuju upravo suprotno, djevojke i mladići koji su izgubili jednog ili oba roditelja su se uglavnom kasnije upuštali u bračne vode. Izuzetak su mladići koji su izgubili majku koji s gotovo zanemarivom razlikom od 6 mjeseci ranije stupaju u brak. To se možda može objasniti činjenicom kako su se ti muškarci brže ženili kako bi nova žena zamijenila majku u obavljanju „ženskih“ kućanskih poslova. Djevojke koje su ostajale duže u kući u kojoj je otac preminuo, možda su to učinile kako bi pomogle majci i ostatku obitelji u radu sad kad su izgubili veliku kariku u obavljanju fizičkih poslova. Treba napomenuti kako je to bilo razdoblje kriza i porasta mortaliteta pa je svaka radna snaga u obitelji dobro došla. Budući je kod 91 (ukupno ih je bilo 128, ali smo izuzeli udovce) ženika zapisano zanimanje poljoprivrednika (*agricoltore, agricola*), a ostali su bili *possidenti, civili, calzolaio, battaio, fabro ferraio, muratore i sarto*, nametnulo se pitanje postoji li razlika u dobi ženika po zanimanjima. Prosječna dob kojom su stupali u prvu bračni zajednicu poljoprivrednici bila je 25,1 godina. Posjednici (pod tu su kategoriju uključeni *possidenti i possidenti agricoltori*) u brak su kretali s prosječno 24,2 godine, dok su *civili* u brak ulazili s prosječno s 35 godina. Prosjek godina prilikom ulaska u brak ostalih koji se bave nepoljoprivrednim djelatnostima je 28,7 godina.

¹²⁸ N. Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda: Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, str. 50.

Iako je razlika prosječnih godina između seljaka i posjednika/posjednika-seljaka gotovo zanemarivih 9 mjeseci, ipak je zanimljivo kako suprotno očekivanom *possidenti*, odnosno malo bogatiji stanovnici od običnih poljoprivrednika u prosjeku ranije ulaze u brak. Velika razlika od gotovo 10 godina bilježi se kod *civila*, a to se može objasniti činjenicom da su se možda duže vremena školovali, izbivali zbog poslovnih ili drugih razloga, ali i činjenice da im je bio suženiji izbor bračnih družica.

Tablica 12. Dob ulaska u brak u odnosu na činjenicu jesu li roditelji živi

Dob ženika	Ženik								Nevjesta							
	Živa oba roditelja		Oba roditelja pokojni		Živ samo otac		Živa samo majka		Živa oba roditelja		Oba roditelja pokojni		Živ samo otac		Živa samo majka	
		%		%		%		%		%		%		%		%
do 19	7	12,96			4	22,22	5	12,19	20	26,31	2	8,33	2	20	6	15
20-24	26	48,14	8	33,33	7	38,88	12	29,26	33	43,42	12	50	6	60	20	50
25-29	14	25,92	9	36	5	27,77	15	36,58	17	22,36	6	25	2	20	11	27,5
30-34	3	5,55	6	24			7	17,03	5	6,57	2	8,33			2	5
35-39	2	3,70	2	8	2	11,11			1	1,31	1	4,16				
40-44	1	1,85					1	2,43			1	4,16			1	2,5
45-49	1	1,85					1	2,43								

Stanovništvo i demografske prilike u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća istražio je Stjepan Krivošić. Glavni izvor za demografsko istraživanje bile su mu matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih. Upravo zbog obilnosti podataka koje iznosi autor, ali i zbog zaključaka do kojih je došao analizirajući podatke, rad može poslužiti za usporedbu demografskih prilika istarske župe Bale sa župama u sjevernoj Hrvatskoj kako bi mogli uočiti eventualne sličnosti ili razlike u prirodnom kretanju stanovništva na tim različitim područjima. U nizu podataka koje autor iznosi, stoje i podaci o prosječnoj dobi mladenaca. Treba napomenuti kako je autor istražujući dob koristio matične knjige koje se odnose na nešto kasnije razdoblje od onog obuhvaćenog istraživanjem župe Bale, no budući da nije riječ o velikoj razlici u godinama (dvadesetak) za pretpostaviti je kako se u tim godinama nije naglo promijenila dobna struktura osoba koje su sklapale brak. Prema Krivošiću prosječna

dob osoba koje su u periodu od 1851. do 1857. godine sklopile brak u križevačkoj župi iznosila je za muškarace 24,6 godina i za žene 21,75 godina. Najranija dob stupanja u brak kod muškaraca bila je 18 godina, a kod žena 16. godina. Prosječna ženidbena dob udovaca bila je 42,3 godine, a udovica 36,9 godina.¹²⁹

U kuzminečkoj župi je u razdoblju od 1854. do 1857. godine prosječna dob kod prvog stupanja u brak bila 22,5 godine kod muškaraca i 18,75 godina dok žena, dok je prosječna dob udovaca bila 38,1 godina a udovica 31,2 godina.¹³⁰

U Zagrebačkoj županiji u župi Sv. Vida na Brdovcu u razdoblju od 1848. do 1857. godine zabilježena je prosječna dob ženika od 31,5 godina za muškarce i 26, 5 godina za žene. U tom periodu djevojke su se vjenčavale relativno mlade. Četvrtina žena ušla je u prvi brak do 20. godine, a do 24. godine u brak je ušlo 54% djevojaka. Svega 5% muškaraca ušlo je u brak do 19. godine dok je do 24. u brak ušlo njih svega 28%.¹³¹

U dalmatinskoj župi Komin prosječna dob mladenaca krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća iznosila je kod žena 23,7 godina, a kod muškaraca 27, 2 godine.¹³² Za brakove u koje mladenci stupaju prvi put (prvi brak za oba partnera) prosječna dob se smanjuje na 22,4 godine za žene i 24,2 za muškarce.¹³³ U drugoj dalmatinskoj župi, župi Rogotin prosječna dob udaje bila je 24,8 godine, dok je prosječna dob ženidbe bila 28,4 godina. Analizirajući samo brakove u kojima su oba supružnika po prvi put ulazila u brak prosječna dob za žene iznosi 23,95 godina, a za muškarce 27,04 godina.¹³⁴

Dob mladenaca prilikom sklapanja braka u najjužnijim dalmatinskim župama, onima dubrovačkog kraja, istražena je u sklopu istraživanja kasnije sintetiziranog u djelu „Vrijeme ženidbe i ritam poroda“. Treba napomenuti kako su prilikom istraživanja uočene razlike u dobi stupanja u brak između gradskog dubrovačkog stanovništva i stanovništva okolnih seoskih mjesta. Prosječna dob ženika u

¹²⁹ S. Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća*, str. 80.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ A. Gabričević, „Prirodno kretanje stanovništva na području župe Sv. Vida u Brdovcu između 1672. i 1981. godine“, *Starine* 59 (1984), *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, str. 249.,

¹³² M. Šunjić, „Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, str. 369.

¹³³ Isto.

¹³⁴ Isto, „Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća na temelju matičnih knjiga i stanja duša“, str. 365.

Dubrovniku u razdoblju od 1841. do 1870. iznosila je kod muškaraca 34,48 godina a kod žena 29,74 godine. Prosječna dob mladenaca u drugim sredinama u kojima prevladava seosko stanovništvo se smanjuje pa tako je u Lastovu zabilježena prosječna dob muškaraca od 29,25 godine a žena 23,91, u Liscu je prosječna dob muškaraca 30,87 a žena 28,03. godine.¹³⁵ Kod brakova osoba u kojima su oboje po prvi put stupili u bračnu zajednicu u Dubrovniku se u istom razdoblju bilježi prosječna dob stupanja u brak od 31,05 godina a kod žena 27,14 godina. U Lastovu je kod muškaraca prosječna dob 26,89 a kod žena 22,85 godina, dok je u župi Lisac prosječna dob 29,7 za muškarce i 27,24 kod žena.¹³⁶

Rezultati dobiveni za dubrovačko područje uspoređeni su s već spomenutim podacima za sjevernu Hrvatsku te se došlo do zaključka kako je lastovski i lisački prosjek dobi ženika sredinom 19. stoljeća osjetno viši nego u sjeverozapadnoj Hrvatskoj jer u tom dijelu još nije krenula prva faza demografske tranzicije kod koje je jedna od naznaka kasnija dob stupanja u brak ženika.¹³⁷

Za usporedbu, u knjizi „Vrijeme ženidbe i ritam poroda“ navodi se i podatak za stanovništvo poluotoka Pelješca. Prema istraživanju (Nenad Vekarić) u prvoj polovici 19. stoljeća prosječna dob ženika u Ponikvama bila je 30,3 godine a nevjesta 27,0, dok su se u Janjini muškarci u prosjeku ženili s 31,5 godina nevjeste s 26,0 godina.¹³⁸ Ovi podaci iznijeti su kako bi se pokazao da se prosječna dob ženika u drugoj polovici 19. stoljeća na području dubrovačko-neretvanske županije smanjila u odnosu na prosječnu dob u prvoj polovici istog stoljeća. Demografska tranzicija započela je najprije na području Dubrovnika (kraj 18/ prva polovica 19. stoljeća), šireći se dalje prema sjeveru na Dalmaciju i Istru (oko 1870.), a potom i na kontinentalnu Hrvatsku (poslije 1880. godine).¹³⁹

Iako u Istri, pa tako i u Balama u promatranom razdoblju još nije nastupila demografska tranzicija, zanimljivo je kako je prosječna dob muških i ženskih ženika bila veća nego u drugim dalmatinskim župama (izuzevši područje dubrovačke županije) i župama sjeverne Hrvatske. Na tim je područjima čak i u analizama župa u 1. polovici 19. stoljeća prosječna dob ženika manja nego u župi Bale. Izuzetak je župa Sv. Vid gdje je prosječna dob ženika bila veća, ali jedno od objašnjenja može

¹³⁵ N. Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam: Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, str. 111.

¹³⁶ Isto.

¹³⁷ Isto., str. 34.

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ N. Vekarić i B. Vranješ Šoljan, „Počeci demografske tranzicije u Hrvatskoj“, str. 59.

biti i visok broj ponovno sklopljenih brakova u toj župi. Nije na odmet još jednom upozoriti kako su podaci za sve promatrane župe iz sredine ili druge polovice 19. stoljeća dok je u slučaju Bala promatrano razdoblje prve polovice 19. stoljeća. Gledajući dob osoba koje su prvu put sklopile brak u odnosu na prosječnu dob broj se podosta smanjuje budući je prosječna dob udovaca poprilično visoka (prosjek prelazi 40 godina), ali je on i dalje po spolovima veći nego u navedenim župama ostalih dijelova Hrvatske. Uspoređujući podatke zamjećujemo kako je najveća sličnost Bala s župom Rogotin u Dalmaciji.

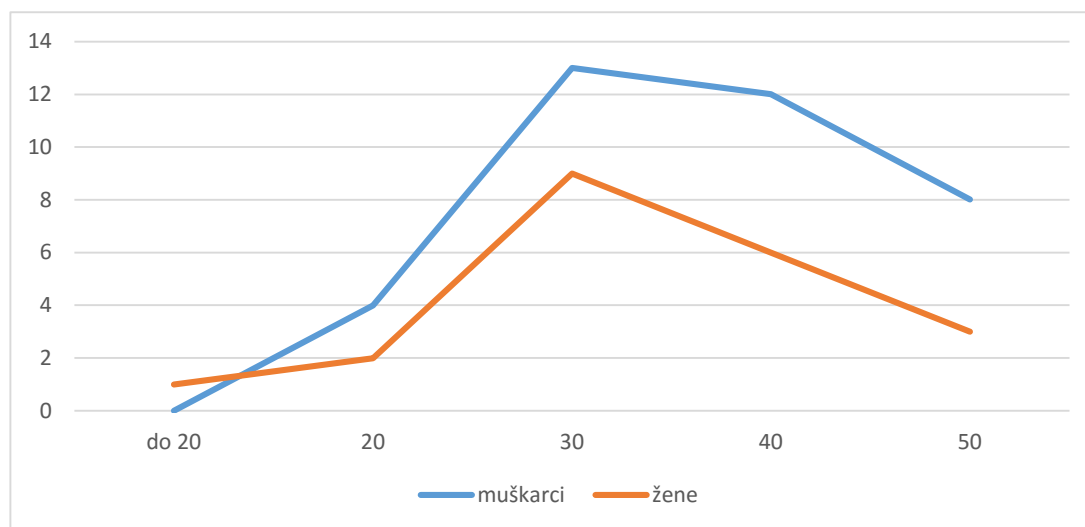
VIII. 3. Brakovi udovaca i udovica

Ponovni brak u promatranom razdoblju sklopila je 21 žena i 38 muškaraca. Najmlađa udovica koja je ponovno sklopila brak bila je sedamnaestogodišnjakinja. Prvi brak sklopila je studenom 1815. godine, a već u travnju 1817. godine sklapa drugi brak. Maria Sgrabich našla se tako na ovoj listi kao najmlađa ženska osoba koja je sklopila brak, te kao i najmlađa udovica. Nažalost i u drugom braku ostaje udovica te sklapa treći brak u ožujku 1834. godine. Ona nije jedina zabilježena osoba koja je sklopila treći brak, naime i kod Mattea Billea je prilikom sklapanja novog braka pisalo kako je *in secondo vedovo di Mattea Celia*.

I najmlađi suprug koji je u brak stupio sa svega 14 godina ubrzo postaje udovac. Prvi brak sklopio je s deset godina starijom djevojkom u siječnju 1816. godine, a drugi brak sklopio je deset godina nakon toga (lipanj 1826.) ali ovaj put s pet godina mlađom djevojkom.

Prema upisanim podacima saznajemo kako su se osobe oba spola najčešće upuštale u nove bračne veze u tridesetim godinama. Tada su (naročito u ranim tridesetima) imali mogućnost još osnovati novu obitelj pa se vjerojatno iz tog razloga češće upuštaju u novi brak. Žene još mogu roditi, imaju snage brinuti se o djeci i kućanstvu. Žene starije dobi teže nalaze partnere iz razloga što muškarci u pravili biraju mlađe žene u prokreativnoj dobi. Kod muškaraca broj ponovno vjenčanih u četrdesetim godinama života neznatno pada dok se kod žena vidi znatnije opadanje broja sklopljenih brakova kako se godine života povećavaju. Detaljnija usporedba godina ponovnog sklapanja brakova osoba obaju spolova vidljiva je u grafičkom prikazu.

Grafikon 19. Dob udovaca i udovica koji su ponovno sklopili brak

VIII. 4. Dobna razlika među supružnicima

Među ponovno sklopljenim brakovima trinaest ih je sklopljeno između osoba koje su prethodno bile u braku. Prosječna dobna razlika među njima bila je 7,3 godine. Od tih trinaest slučajeva, četiri puta je žena bila starija od supruga, a najveća zabilježena razlika u godinama je četrnaest godina.¹⁴⁰ U ponovno sklopljenim brakovima među udovcima u kojima je suprug stariji bilježe se veće razlike u godinama među supružnicima. Najveća zabilježena razlika bila je dvadeset godina.

Takav trend bilježi se i u brakovima u kojima je samo jedna osoba prije bila u braku. Naime, od trideset i jednog tako sklopljenog braka u samo pet slučajeva je ženska osoba bila starija od supruga i to s najvećom razlikom od deset godina, dok je kod suprotnog spola zabilježeno kako je pet puta muškarac bio stariji od dvadeset i četiri godine. Najveća zabilježena razlika je dvadeset i osam godina. Prosječna dobna razlika između njih bila je 11,3 godine.

Kod brakova u kojima su supružnici po prvi puta sklopili brak ne bilježe se toliko velike razlike u godinama supružnika. Prosječna dobna razlika između njih bila je 4,5 godina. Najveća zabilježena razlika je šesnaest godina, a jedaneast puta su bili vršnjaci.

¹⁴⁰ U ostala tri braka zabilježena je manja razlika u godinama, donosno u jednom slučaju je žena bila godinu dana starija i u dva slučaja dvija godine.

Od svih ukupno upisanih brakova (izuzevši udovice jer su one istražene odvojeno), u četrdeset i dva slučaja je žena bila starija od muškarca. Treba napomenuti kako je od ta četrdeset i dva slučaja, u njih trideset i šest starija supruga bila u svojim dvadesetim godinama, u ostalim slučajevima bila je u ranim tridesetim godinama i u jednom slučaju je imala četrdeset i jednu godinu. Može se dakle zaključiti kako su i te starije djevojke, odnosno nove supruge bile u naponu svoje snage što se tiče mogućnosti obavljanja posla i osnivanja obitelji. Najveća zabilježena razlika u godinama je kao u slučaju braka dvaju udovaca u kojemu je žena bila starija četrnaest godina.

I u današnje vrijeme su učestaliji slučajevi u kojima su supruzi stariji od supruga tako da se na temelju samo tih podataka ne mogu donositi generalni zaključci. Može se međutim pretpostaviti kako su mlađe i snažnije žene bile poželjnije za ženidbu jer je postojala veća mogućnost da se obitelj proširi, a i lakše su se mogle suočavati sa svakodnevnim radnim izazovima, bilo to kod kuće ili primjerice na polju, budući da su prema upisima supružnici uglavnom bili *agricoltori*.

Suprotno uvriježenom mišljenju kako su se nekad svi ljudi ženili jako mladi, prema upisima je vidljivo kako su su nerijetke bile i osobe koje su nešto kasnije ulazile u brak. Prema upisima najstariji muškarac koji je po prvi puta sklopio brak imao je četrdeset i sedam godina. Još dva muškarca su imala preko četrdeset (četrdeset i pet i četrdeset i sedam), a petorica iznad trideset i pet godina. Kod žena koje su stupale u bračnu zajednicu po prvi put zabilježena je samo jedna koja je imala četrdeset i jednu godinu te njih šest koje su imale više od trideset godina.

Ovi podaci mogu poslužiti kao kuriozitet jer bez daljnjih informacija ne možemo zaključiti koji bi bio razlog zbog kojeg se te osobe ranije nisu odlučile osnovati obitelj. Ne možemo ih grupirati u određeni društveni sloj kako bi mogli pokušati dokučiti možebitne razloge, budući da pored upisa tih osoba stoje zanimanja i *agricola*, *possidens*, ali i *civil*. Razlozi dakle mogu biti različiti, od financijskih kod osoba siromašnijeg društvenog sloja, zatim školovanja bogatijih stanovnika, odlazak u vojsku ili pak jednostavno zbog njihovih osobno karakternih osobina.

VIII. 5. Brak među srođnicima

Već u rimskom pravu srodstvo u izravnoj lozi smatrano je ženidbenom zaprekom bez ograničenja što i danas vrijedi u svim pravnim sustavima, dok je bračna zapreka braka po pobočnoj liniji različito regulirana u prošlosti i danas.¹⁴¹ Inocent III. je na lateranskom koncilu ograničio ženidbenu zapreku na 4. koljeno po kanonskom računanju. Pobočno srodstvo u 1. koljenu (brat i sestra) smatrano je neoprostivom zaprekom, dok kod 1. i 2. stupnja po kanonskom (3. po civilnom) računanju (ujak i nećakinja) zabrana nije bila apsolutna.¹⁴² Do 2. stupnja dispencijaciju je mogao dati isključivo papa, dok su za dispeznacije do 4. koljena odgovorni nadležni biskupi.¹⁴³ Dispencijaciju za sklapanje braka koju je davala rimska kurija morali su dobiti mladenci koji su bili u krvnom ili tazbinskom srodstvu 3. i 4. koljena.¹⁴⁴ Mladenci su tražili oprost, jer su u srodstvu, a potom je lokalni crkveni sud, odnosno biskupski sud slao molbu Sv. Stolici koja od biskupa očekuje da sastavi članke po kojima će ispitati sjedoke prije nego se odluče traže li zaručnici opravdano dispencijaciju.¹⁴⁵

U župi Bale je u promatranom razdoblju sklopljeno 6 brakova koji su prije sklapanja bračne zajednice morali dobiti dozvolu, budući da su mladenci bili u krvnom srodstvu. U 4 slučaja radilo se o krvnom srodstvu u 4. koljenu, u jednom se radilo o srodstvu 2. i 3. koljena i u jednom o srodstvu 3. i 4. koljena. Zanimljiv je i upis pored kojeg stoji napomena kako je nakon sklapanja jednog braka otkriveno kako je među supružnicima postojala prepreka za sklapanje braka po krvnom srodstvu. Naknadnom dispencijom (nakon 2 dana) paru je ipak potvrđen brak (*nel matrimonio delli Pietro Vidotto def. Matteo e Euffemia Fioretti di Antonio celebrato li 23. cor., essendosi scoperto l'impedimento divimente per il quarto grado di consanguinita tra loro intercedente, fu partecipata la scoperta al rev. monsignor vicario capelano. Quindi dietro sua dispensa fu convalidato tale matrimonio questo oggi da me P. Mitton alla presenza di N. Pesel e Vincenzo Guerengo testimoni*).

¹⁴¹ Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović, Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda: Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, str. 55.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Isto.

¹⁴⁴ M. Mogorović Crljenko, „Libertatum et dispensationum matrimonialium: knjige ženidbenih oprosta i dozvola za vjenčanje Porečke biskupije u 1. pol. 17. st“, str. 326.

¹⁴⁵ Isto.

VIII. 6. Provenijencija mladenaca

Najčešći brakovi su bili oni između župljana, iako nailazimo i na podatke o provenijenciji mladenaca iz drugih bližih i daljnjih područja. Pored mjesta rođenja mladenaca najčešće piše i koliko su vremena već nastanjeni na području župe, ukoliko su obitavali na tom prostoru prije vjenčanja (*nato a Dignano domiciliato in questa localita da 5 anni, da Fiavona quivi domiciliato da molti anni...*).

Mladenke su dolazile s teritorija Savinčente iz sela Bokordići (1), Režanci (1), Smoljanci (9), Čabrunići (1) i Štokovci (1). Ponekad nije bilo precizirano iz kojeg su točno sela. Primjerice iz teritorija župe Žminj bilo je pet mladenaca, a samo je za dva navedeno točno podrijetlo (Vidolini (1) i Balići (1)). S područja župe Lanišće (Brest (1), Rechiavaz-Račice (1), Račja Vas (1)), Kanfanara (Sošići (1), Burići (1)), područja pulskog distrikta (S. Lucia) (1), iz Rovinja (1), Rovinjskog sela (1), Vodnjana (2) i mjesta Vošteni (1) (Sveti Lovreč).

Najudaljeniji put prevalila je gospođa Elena Francesca Lucchetti, građanka koja je u Bale došla iz Trevisa. Zanimljivo je kako je i njezin suprug također rođen u Italiji u mjestu Goito u Lombardiji. On nije jedini mladoženja koji je u župu Bale došao iz Italije. Naime, i Daniele Timeus je u kaštel došao iz mjesta Ovaste s područja Karnije. U Balama se odlučio skrasiti konjanik iz Klagenfurta. Dalek put kaštela prevalio je i Ivan Vozilla iz Zadra koji je neko vrijeme prije dolaska u Bale boravio u Galižani.

Bilo je i mladoženja koji su došli iz drugih dijelova Istre, a jedan je i iz Primorsko-goranske županije, točnije iz Mošćenica (1), iz Rovinja (1), Vodnjana (3), Gajane (1), s područja Kanfanara (Burići (2) i Morosini (1)), s područja Žminja (Sveti Ivanac (1)), iz Savičente (2) i područja pod njegovom jurisdikcijom (1 nepoznato mjesto, Štokovci (3), Čabrunići (1)), iz Plomina (1), Labina (1), Trstenika (1) i Brda (1).

Analiza podataka pokazala je kako se u promatranom razdoblju više žena odlučilo za preseljenje u drugu župu što ne iznenađuje jer su se nakon braka žene uglavnom selile u mjesto muževljevog prebivanja. Najčešće su to bile djevojke iz susjednih župa, ponajprije s područja Savičente, zatim Žminja i Kanfanara.

Mladići su također najčešće dolazili s tih područja. Pretpostavka je da su ljudi u susjednim župama zbog blizine bili u češćim kontaktima i da su češće cirkulirali po susjednim mjestima što je automatski povećavalo mogućnost da se pronađu budući supružnici. Valja međutim napomenuti kako kod 8 muškaraca stoji napomena kako se oni već neko vrijeme nalaze na području župe što znači da su vjerojatno došli zbog posla ili nekog drugog razloga te su konačno na tom mjestu pronašli i buduću suprugu. Kod ženskih osoba nema niti jednog takvog upisa.

VIII.7. Kumovi

Napravimo li i samo letimični pogled na popis kumova zapisanih u matičnim knjigama vjenčanih u promatranom razdoblju uočavamo kako se u većini slučajeva njihova uloga više svodi na puke svjedoke ceremonije sklapanja braka bez posebne povezanosti mladenaca s njima. Takav zaključak izvodi se iz činjenice kako se često ponavljaju imena istih osoba. Tako je na primjer Franjo Berne svjedokom bio 90 puta. On je po zanimanju bio vratar crkve (*ostiarius ecclesie*). Isto zanimanje se u upisima pojavljuje 119.¹⁴⁶ Uz Franju Bernea kao zvonari i sakristani spominju se i Petar Cucurin, Valentin Berne i Antonio Dellabernardina. To nije jedino zanimanje vezano uz crkvu koje se pojavljuje među kumovima, naime, kumovi su znali biti i kapelani i kanonici (24). Od ostalih zanimanja pojavljuju se poljoprivrednici (74), građani (31; *civil, maestro publico, delegato comunale, podesta*), posjednici (21), postolari (10), pastiri (11,), trgovci (10), stolari (6), krojači (8), liječnik (1), zidar (1) i ljekarnik (1). Prilikom sklapanja brakova dvaju pripadnika građanskog sloja kumovi su mahom bili drugi pripadnici istog sloja ili klerici, dok su oni kao kumovi prisustvovali brakovima pripadnika različitih slojeva. Bilo je tako slučajeva kada je pripadnik građanskog sloja s kovačem bio svjedok na ceremoniji sklapanja braka posjedniku, ali i slučajeva kada je s poljoprivrednikom bio svjedok pri vjenčanju drugog poljoprivrednika.

Iako su kumovi uglavnom bili iz župe Bale, bilo ih je i nekoliko čija je provenijencija iz drugih krajeva: Rovinj, Karnija, Žminj, Savičenta, Vodnjan i Kanfanar.

¹⁴⁶ U nekoliko upisa nije pisalo da je *ostiarius* nego samo *campanaro* ili *sacristiano*.

VIII.8. Dan vjenčanja

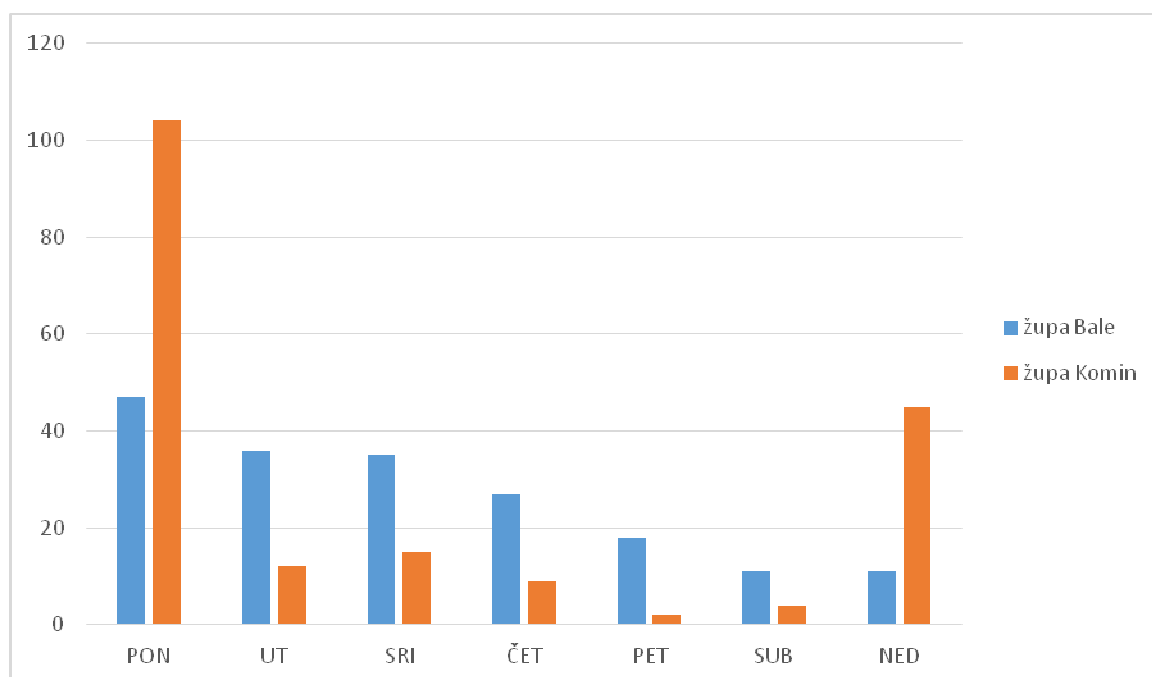
Usporedba datuma sklapanja brakova zabilježenih u matičnim knjigama u promatranom dvadesetogodišnjem periodu s kalendarima za odgovarajuće godine pokazala je kako je najpopularniji dan za sklapanje braka bio ponedjeljak (25% brakova). Suprotno današnjem običaju subota je dan koji je zajedno s nedjeljom bio najrjeđe izabran kao dan sklapanja nove bračne zajednice. Na svaki od ta dva dana sklopljeno je po 11 brakova (5,8%). Učestalost sklapanja brak opadala je pred kraj tjedna (Grafikon 20). Istraživanje matičnih knjiga župe Komin pokazalo je sličan obrazac prilikom odabira dana vjenčanja izuzmemo li nedjelju kao drugi po redu dan u kojem je najviše ljudi ušlo u bračnu zajednicu. Ponedjeljak je u toj župi također bio dan kojeg je najviše mladenaca izabralo za sklapanje svoje nove zajednice. Subotom je također sklopljeno više brakova nego petkom no, radi se o vrlo maloj razlici uzme li se u obzir ukupan broj sklopljenih brakova (razlika je u dva sklopljena braka). Moguće je da je ponedjeljak bio prihvatljiviji za sklapanje braka jer je nedjelja bila posvećena Bogu, a u ruralnim sredinama 19. stoljeća nije postojao radni tjedan kakvog u današnje vrijeme poznajemo tako da se slavlje moglo održati bilo kojeg dana.¹⁴⁷

U istarskoj župi Čepić u razdoblju između 1782. i 1861. godine bilježi se sličan trend u odabiru dana za sklapanje braka. Najpopularniji dani za održavanje ceremonije sklapanja bračne zajednice bili su ponedjeljak (39%) i srijeda (37%), a broj vjenčanja je opadao kako se bližio kraj tjedna.¹⁴⁸

¹⁴⁷ M. Šunjić, „Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, str. 368.

¹⁴⁸ D. Doblanović, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782.- 1861.)“, str. 92.

Grafikon 20. Dani u tjednu prilikom kojih su sklapani brakovi

IX. Smrt

Na temelju matičnih knjiga umrlih istražio se ukupan broj umrlih, udio muškaraca i žena među umrlima, uzroci smrti, zatim smrtnost po godinama, ali i smrtnost ovisno o starosti umrle osobe. Budući je godina 1817. zabilježena kao godina u kojoj je kulminirala glad i kriza mortaliteta potpomognuta napadom tifusa, posebna se pozornost posvetila toj godini i pokušalo se usporediti situaciju u općini Bale s drugim drugim istarskim općinama i gradovima za koje su istraživanja izvršena. Usporedba podataka bila je moguća zahvaljujući radu Miroslava Bertoše koji je istražujući matične knjige pojedinih istarskih gradova donio niz zaključaka vezanih za krizno razdoblje gladi i mortaliteta, posebno se osvrnuvši na 1817. godinu.

Hladna ljeta između 1810. i 1820. godine izazivala su propasti uroda, pandemija gladi i opća nestašice širila se Europom, a krivulje mortaliteta razarale su naglim zaokretima koordinatni sustav grafičkog prikaza kretanja stanovništva dok je natalitet naglo opao.¹⁴⁹ O pomanjkanju hrane u Istri sačuvane su brojne arhivske vijesti koje sadrže podatke o ugibli stoke zbog pomanjkanja hrane, o nedostatku mesa, o propalim ratarskim kulturama i uništenim vinogradima.

IX.1. Broj umrlih po godinama

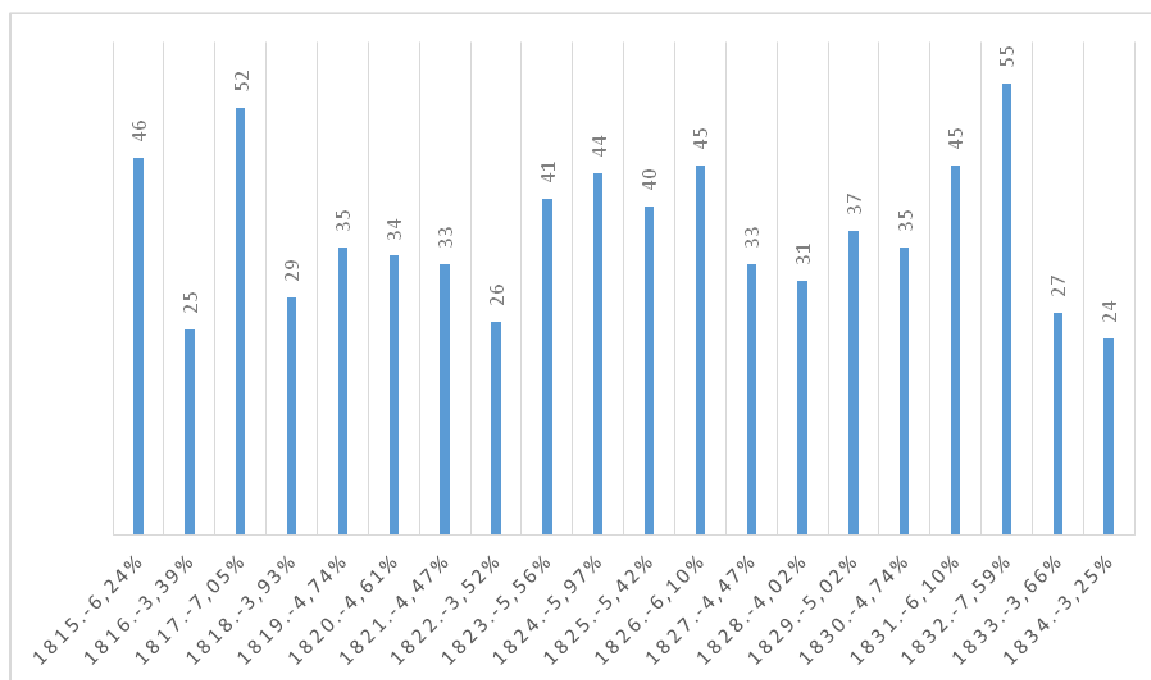
Od 1815. do 1834. godine na području župe zabilježeno je 737 smrtnih slučajeva. Godine s najviše zabilježenih smrtnih slučajeva su 1817. (52 upisa) i 1832. (55 upisa). Distribucija broja umrlih varira od godine do godine, ali se najčešće radi o brojkama između 30 i 45 umrlih. Najmanje smrtnih slučajeva bilo je 1834. godine (24), a zatim su slijedile godine 1816. i 1822. s 26 slučajeva i 1833. s 27 upisa.

Promatrajući krivulju smrtnosti vidljivo je kako godina 1817., unatoč činjenici kako je označena kao godina velike krize mortaliteta i gladi, nije godina u kojoj je umrlo najviše osoba. S tri smrtna slučaja više nego u 1817. godini, 1832. godina zabilježena je kao godina u kojoj je najviše ljudi preminulo. Te dvije godine su jedine u kojima broj umrlih osoba premašuje brojku pedeset. Međutim, prilikom analize treba uzeti u obzir i godine koje su prethodile tim godinama u kojima je zabilježeno

¹⁴⁹ M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i seopći modeli*, str. 62.

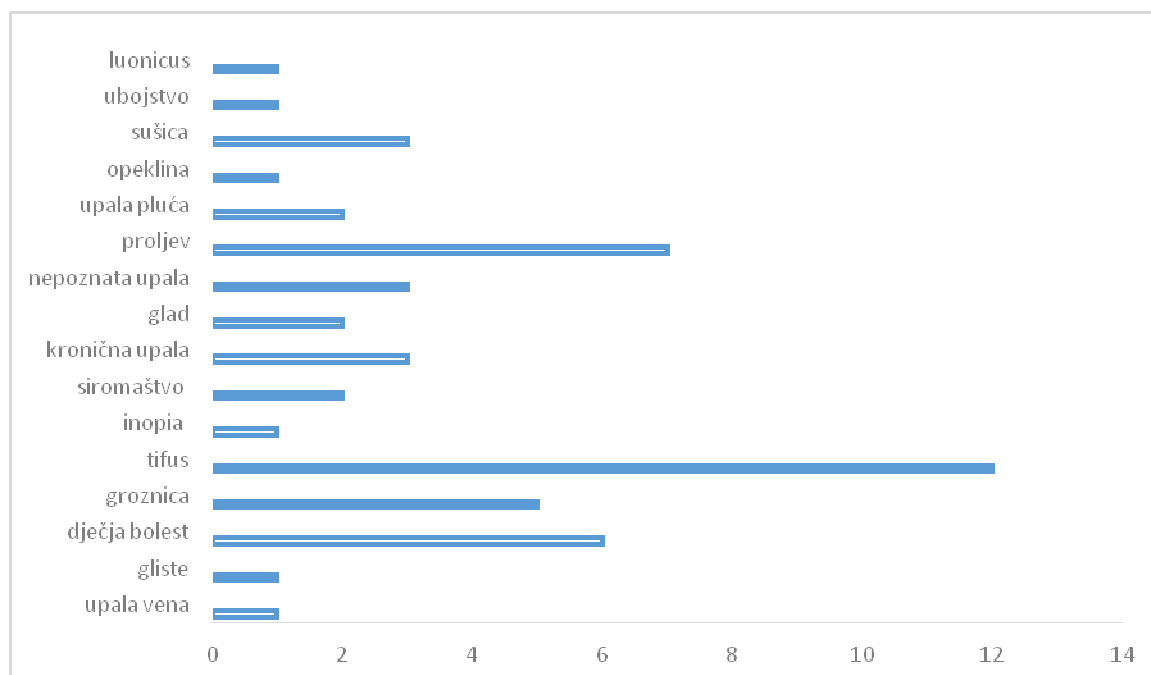
najviše smrtnih slučajeva. Naime, o demografskoj krizi se može govoriti kada je broj umrlih dvostruko veći od prethodnog prosjeka¹⁵⁰ a u 1817. godini je upravo toliko zabilježeno smrtnih slučajeva u odnosu na 1816. godinu (52 slučaja u 1817. i 26 slučajeva u 1816. godini). U niti jednoj godini osim u 1817. nije zabilježen dvostruko veći broj umrlih od prethodnog razdoblja. I godini 1832. prethodila je godina u kojoj je zabilježeno samo 10 smrtnih slučajeva manje. Interesantno je kako se nakon visoko smrtnih godina broj umrlih naglo smanjuje, pa je tako u dvjema godinama nakon 1832. zabilježen pad od više od polovice zabilježenih smrti. Slično se dogodilo i nakon 1817. godine kada se broj umrlih osoba smanjio za 44,23 %.

Grafikon 21. Broj umrlih po godinama (1815. – 1834.)

¹⁵⁰ S. Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u SZ Hrvatskoj u 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća*, str. 23.

Grafikon 22. Prikaz uzroka smrti za 1817. godinu

Od ukupnog broja umrlih 1817. godine, njih 27 je bilo muškog, a 25 ženskog spola. Od tog broja bilo je 11 staraca, 21 odrasla osoba i 20 curica i dječaka do 10 godina. Najviše umrlih bilo je tijekom studenog, a drugi po redu mjesec s najviše smrtnih slučajeva bio je svibanj, mjesec u kojem je zabilježen i najveći broj oboljelih od tifusa. Grafikon jasno pokazuje kako je tifus bio najčešći uzrok smrti u 1817. godini. Od njega je te godine umrlo oko 24% ljudi. Žrtve tifusne zaraze bile su osobe svih životnih dobi, iako je najviše smrti zabilježeno među osobama srednje životne dobi.

Iste godine u Kopru je od tifusa umrlo 16,6%, Piranu 11,3% i Izoli 14,5% ljudi.¹⁵¹ Područje južne Istre nalazilo se na samoj granici prodora pandemije te su stoga podaci o broju umrlih od tifusa u Šišanu, Medulinu, Lobariki, Galižani i Fažani znatno manji nego na drugim istarskim lokacijama.¹⁵² U Žminju je samo 3% stanovnika umrlo od tifusa, dok u Pićnu nije zabilježen niti jedan slučaj. U oba

¹⁵¹ Rino Cigui, „Febbre maligna con accidenti di pettechie. Alcune considerazioni sulla carestia sull tifo petecchiale in istria nel 1817.“, u: D. Krmav (ur.), *Epidemične bolesti v Istri v 19. in 20. stoletju/Le malattie epidemiche in Istria tra '800 e'900/Zarazne bolesti u Istri tijekom 19. i 20. stoljeća : [prispevki s Študijskega dneva, relazioni della Giornata di studio, Izola-Isola, 6-10-2009]*, Kopar, Histria editiones, 2010., str.41.

¹⁵² Isto, str. 40.

gradića kao najčešći uzrok smrti bilježi se glad.¹⁵³ U Savičenti također nema zabilježenih slučajeva tifusa, ali se zato kao i u Žminju i Pićnu, kao glavni uzrok smrti spominje glad.¹⁵⁴ I u matičnim knjigama umrlih župe Bale nailazimo na upise o smrti zbog gladi ili siromaštva. Od tih uzroka su najčešće stradavale osobe starije životne dobi. Jedan od primjera je i upis o smrti 70 godina starog muškarca koji je nađen mrtav, a kao uzrok smrti se navodi glad (*apresso le potri degli don Giuseppe Sanvicenti fu ritrovato morto, ammogliato. Per volere di questo signor podesta fu lui portato a economo parrocchiale e data la benedizione, fui ivi tumulato*). Takvih upisa međutim ima mnogo manje on onih koji spominju tifus ili pak groznice i dječje bolesti. Epidemija nije jednako zahvatila sva istarska mjesta, a niti glad i siromaštvo nisu u svim mjestima bili jednako naglašeni.

U kriznim godinama bolesti poput rahitisa, tuberkuloze, osteoporoze, dijareje, infekcija, kroničnih upala, bubrežnih bolesti i srčanih oboljenja možemo povezati uz glad i siromaštvo.¹⁵⁵ Budući da je proljev drugi po redu uzrok smrti 1817. godine, a odmah posije slijede različiti oblici upala i infekcija, ne možemo zanemariti činjenicu kako je manjak adekvatne prehrane ipak imao više utjecaja na smrtnost te godine nego što se to iz prve može iščitati u maticama. Prvi slučaj tifusa od kojeg je obolio 30 godina star Toma Prodan, zabilježen je u 10. travnja 1817. godine. posljednji slučaj u toj godini zabilježen je 31. kolovoza. Zbog pomanjkanja hrane ljudski organizam je zasigurno oslabio i samim time bio podložniji upalama, infekcijama i zarazama. Jedan od razloga brzog širenja zaraznih bolesti, odnosno tifusa 1817. godine mogu biti i loši uvjeti stanovanja i loša higijena, koji su u kombinaciji s hladnim vremenom i nestašicom hrane imali katastrofalne posljedice.¹⁵⁶

Dok proljev kao drugi najčešći uzročnik smrti može upućivati na prehranu slabije kvalitete, lošu higijenu ili crijevne infekcije, groznice u različitim oblicima (*febre scuta, febre putrida, febre maligna, febre nervosa, petecchie...*) upućuju na egzantematični tifus s njegovim popratnim pojavama.¹⁵⁷

¹⁵³ M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, str. 66.

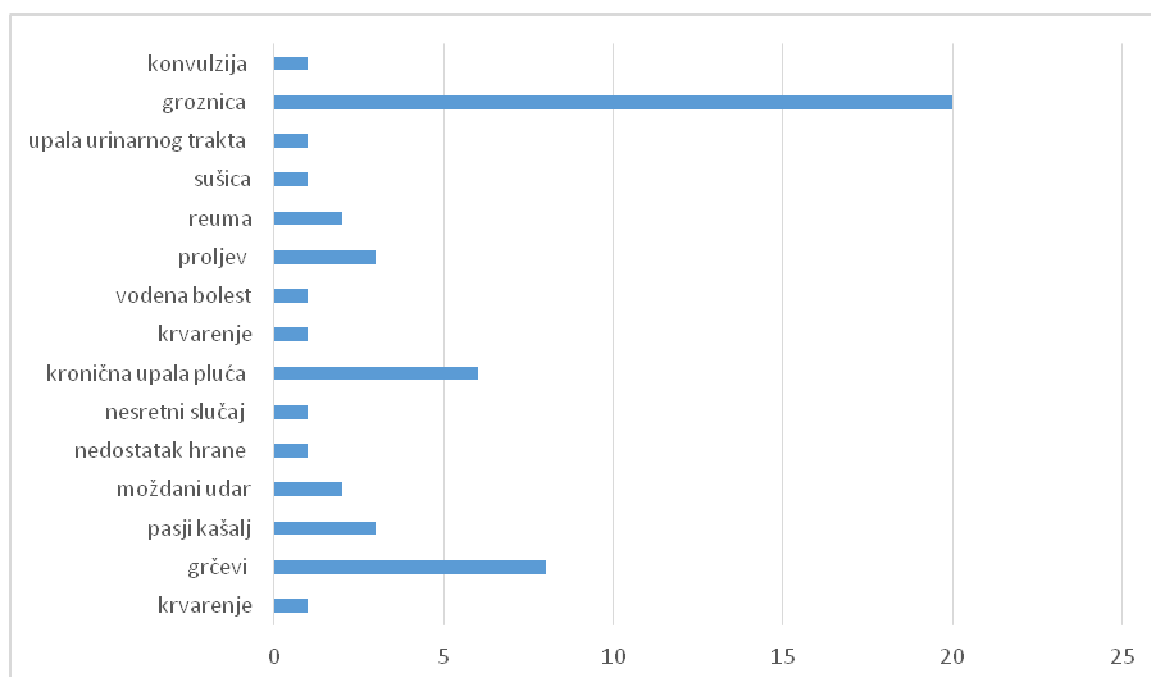
¹⁵⁴ D. Doblanović, „Svetvinčenat kroz matične knjige umrlih (1791.-1841.)“, str. 549.

¹⁵⁵ M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, str. 81.

¹⁵⁶ Isto, str. 35.

¹⁵⁷ Isto, str. 77

Grafikon 23. Prikaz uzroka smrti za 1832. godinu

Od najčešćih razloga smrti u godini s najvećim brojem smrtnih slučajeva spominju se groznice (*febre acuta*, *febre vermiculosa*, *febre perniciosa*, *febre gastrica*), kronična upala pluća i grčevi. Najviše umrlih bilo je tijekom zimskih mjeseci, siječnja i veljače kada su najčešće bolesti bile vezane uz respiratorni sustav, pasji kašalj i groznice. Ukupno je umrlo 28 žena i 26 muškaraca, od čega 3 starije osobe, 29 odraslih i 22 maloljetnika do 10 godina koji su najčešće obolijevali od pasjeg kašlja, proljeva, grčeva i *febre vermiculose*. Budući se iza zbirnog naziva različitih vrsta groznica krije i više nego dvostruko veći broj smrtnih slučajeva od drugog po redu uzroka smrti, možemo si postaviti pitanje ne krije li se možda iza tih simptoma neka epidemija.

IX.2. Dob umrlih osoba

Prosječna dob umrlih osoba u promatranom razdoblju bila je 25,85 godina. Muškarci su u prosjeku umirali godinu dana mlađi od žena (25,4 : 26,3). Napravimo li presjek prosječnih godina smrti bez djece do 1. godine dobivamo puno veće prosječne godine smrti: žene su umirale u prosjeku 4 godine starije od muškaraca (32,8 : 28,7).

Tablica 13. Prikaz dobne strukture umrlih (1815. – 1834.)¹⁵⁸

	1815	1816	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1823	1824
umrli na porodu	/	/	1 ¹⁵⁹	/	1	3	2	/	/	/
do 1	5	1	6	2	10	9	6	4	8	5
1	3	1	1	4	2	3	4	1	5	8
2	/	/	2	3	2	3	3	3	5	3
3	2	2	4	1	1	1	1	2	3	/
4	2	3	/	/	1	/	2	/	1	/
5	1	/	1	/	/	/	/	/	/	/
6 do 9	4	3	3	/	2	1	/	/	4	1
10 do 14	1	2	2	/	3	/	1	/	1	2
15 do 19	2	/	/	2	/	/	2	/	2	1
20 do 24	2	/	/	1	/	/	3	2	1	2
25 do 29	1	1	/	1	/	1	/	/	/	/
30 do 34	1	1	2	2	1	/	1	/	1	3
35 do 39	2	1	2	2	1	/	1	3	/	3
40 do 44	3	2	3		2	2	1		/	4
45 do 49	4	/	2	1	/	/	2	2	/	/
50 do 54	2	3	5	3	1	1	/	2	/	1
55 do 59	/	1	1	/	3	2	1	/	1	3
60 do 64	3	1	1	3	3	3	1	1	3	1
65 do 69	/	1	2	/	/	/	2	/	/	1
70 do 74	2	/	6	1	1	2	/	2	/	4
75 do 79	/	/	/	/	/	/	2	1	3	/
80 do 84	/	/	2	1	/	/	1	1	2	2
85 do 90	/	/	1	/	/	/	/	/	/	/
bez oznake ili se ne podudaraju upisi	6	2	6	2	1	2	/	1	1	/
Ukupno	46	25	49 ¹⁶⁰	29	35	33 ¹⁶¹	33	25 ¹⁶²	41	44
muškarci	27	16	27	13	18	12	19	15	21	21
Žene	18	9	25	16	17	22	14	11	20	23

¹⁵⁸ Tablica je zbog veličine podijeljena u dva dijela.

¹⁵⁹ Umro nakon *hore anius*

¹⁶⁰ U godini 1817. ukupno je bilo 52 zapisa o smrtnim slučajevima međutim kod tri slučaja se nisu poklapale godine umrlih osoba unutra dviju matičnih knjiga pa su oni izostavljeni iz analize, a izostavljena su još tri upisa jer nisu poznate godine umrlih osoba. Treba međutim napomenuti kako su poznati spolovi, vrijeme smrti i uzrok smrti, pa će se stoga ti elementi uključiti u istraživanje (kao npr. ukupan broj umrlih te godine po spolovima).

¹⁶¹ Jedno dijete je rođeno mrtvo (*natus mortuus*) pa stoga nije uvršteno u ovu tablicu

¹⁶² U godini 1822. također imamo jedan zapis o smrti koji moramo izostaviti iz analize zbog istog razloga zbog kojeg su izostavljeni i upisi prethodnih godina, dakle zbog nepodudaranja u upisima o dobi umrle osobe.

	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834
umrli na porodu	1	2	2	1	2	2	2	2	3	3
do 1	6	14	5	5	4	3	6	8	5	2
1	2	4	3	2	1	3	4	4	3	2
2	4	4	2	4	3	1	4	3	1	2
3	3	1	2	1	1	/	2	2	/	2
4	1	/	/	1	1	1	1	1	/	2
5	/	/	/	2	/	/	1	3	2	/
5 do 9	/	/	1	2	3	/	2	1	1	2
10 do 14	1	1	/	/	/	2	2	2	/	1
15 do 19	1	1	/	1	/	2	1	2	2	2
20 do 24	/	/	1	1	1	/	2	3	1	/
25 do 29	1	1	1	/	1	2	2	1	2	/
30 do 34	2	2	/	/	1	1	1	1		/
35 do 39	4	2	3	/	1	2	1	2	/	1
40 do 44	2	1	2	2	/	3	2	8	1	/
45 do 49	1	2	/	/	5	/	3	3	/	1
50 do 54	1	3	2	2	1	2	3	3	2	/
55 do 59	/	1	2	1	1	/	1	2	1	/
60 do 64	3	3	2	4	3	2	2	1	/	2
65 do 69	2	/	1	1	1	2	1	1	2	1
70 do 74	3	1	2	1	4	2	1	1	/	/
75 do 79	1	1	1	/	2	4	/	1	1	/
80 do 84	1	1	1	/	1	1	1	/	/	1
85 do 90	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
bez oznake	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Ukupno	40	45	33	31	37	35	45	55	27	24
muškarci	19	22	20	15	16	20	19	26	16	17
Žene	21	23	13	16	21	15	26	29	11	7

Tablica 14. Umrlih po spolovima i dobnim skupinama

	muški	%	% ukupnom broju	žene	%	% ukupnom broju
umrli na porodu	18	4,78	2,44	8	2,23	1,08
do 1	52	13,82	7,06	72	20,11	9,64
1	28	7,44	3,80	28	7,82	3,80
2	28	7,44	3,80	21	5,86	2,85

3	10	2,64	1,35	19	5,30	2,58
4	13	3,43	1,76	4	1,11	0,54
5 do 9	21	5,55	2,85	13	3,63	1,76
10 do 14	10	2,64	1,35	10	2,79	1,35
15 do 19	12	3,17	1,63	8	2,23	1,08
20 do 24	12	3,17	1,63	7	1,95	0,95
25 do 29	6	1,58	0,81	7	1,95	0,95
30 do 34	10	2,64	1,35	10	2,79	1,35
35 do 39	18	4,76	2,44	12	3,35	1,63
40 do 44	19	5,02	2,58	20	5,58	2,71
45 do 49	15	3,96	2,03	12	3,35	1,63
50 do 54	21	5,55	5,55	17	4,74	2,30
55 do 59	13	3,43	1,76	7	1,95	0,95
60 do 64	23	6,08	3,12	20	5,58	2,71
65 do 69	9	2,38	1,22	9	2,51	2,38
70 do 74	16	4,23	2,17	16	4,46	2,17
75 do 79	5	1,32	0,67	10	2,79	1,35
80 do 84	4	1,05	0,13	11	3,07	1,49
85 do 90	1	0,26	0,13	1	0,27	0,13
bez oznake ¹⁶³	13	3,43	1,76	16	4,46	2,17
ukupno	378 ¹⁶⁴	51,35		358 ¹⁶⁵	48,64	

Najviše smrtnih slučajeva kod oba spola zabilježeno je do prve godine života. Na porodu ili netom poslije poroda umrlo je nešto više dječaka od djevojčica, ali su zato djevojčice češće umirale tijekom prvih mjeseci života (tablica 17). Smrtnost djece koja su preživjela kritične prve mjesece života postupno opada, no ona je i dalje vrlo visoka u odnosu na smrtnost osoba srednje životne dobi. Udio smrtnosti djece od 1. do 10. godine života u ukupnom broju umrlih iznosi 25%.

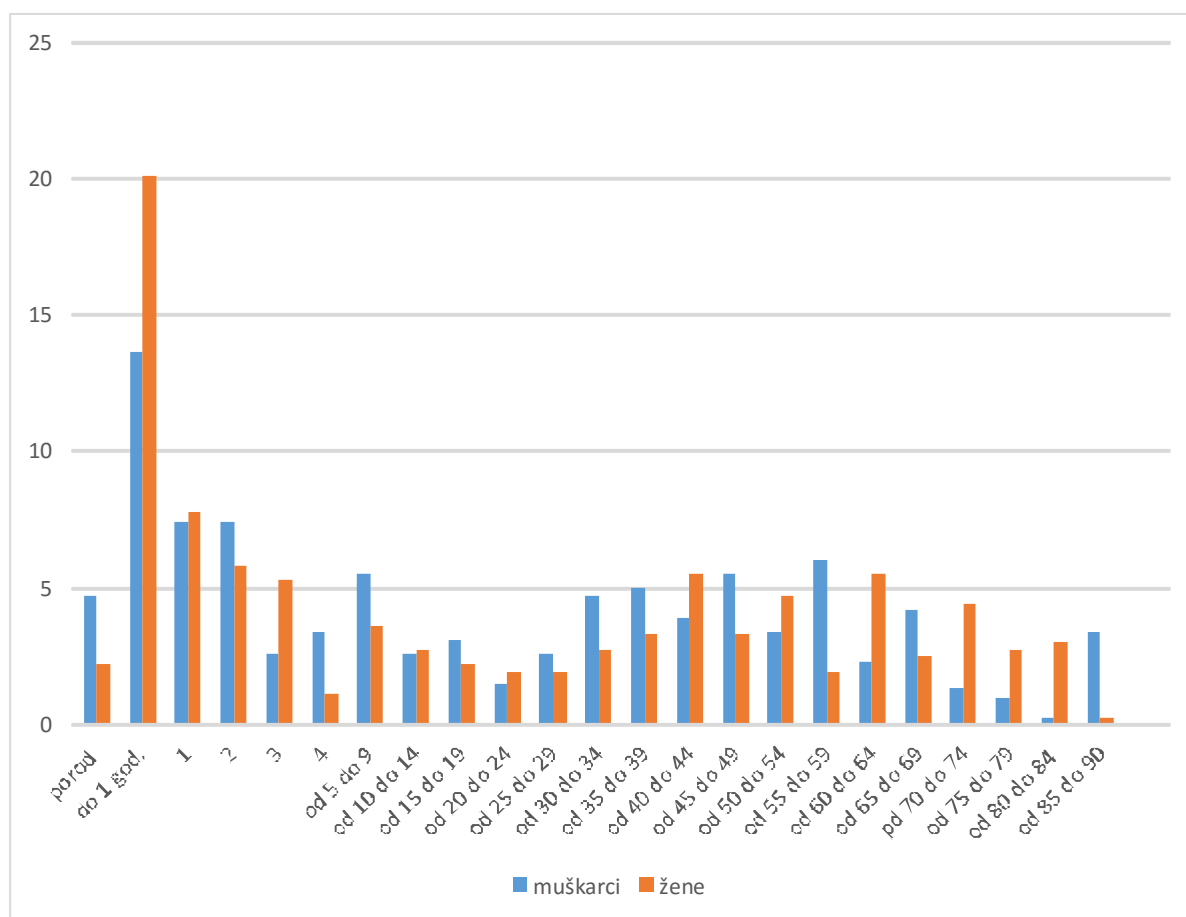
¹⁶³ U ovoj rubrici su zbrojeni upisi u kojima znamo spol osobe ali ne i koliko su imali godina kada su preminuli te upisi kod kojih nismo mogli sa sigurnošću odrediti godine umrlih osoba budući se podaci u dvjema matičnim knjigama ne poklapaju.

¹⁶⁴ Jedno muško dijete zabilježeno je kao mrtvorodeno pa njegovi podaci nisu korišteni prilikom ove analize.

¹⁶⁵ Jedno žensko dijete je *battezzato in utero* te je stoga zbog pretpostavke da je rođeno mrtvo izostavljeno iz analize.

Broj smrtnih slučajeva koji opada tijekom srednjih godina opet dobiva uzlaznu putanju nakon 35. godine života. Od 20. do 35. godine smrtnost obaju spolova bila je gotovo podjednaka (3,8% : 3,1%). Smrtnost muškaraca između 35. i 65. godine je za 2% veća od smrtnosti žene istih godina. Broj smrtnih slučajeva između 65. i 75. je podjednak kod oba spola, a u kasnijoj životnoj dobi zabilježeno je više smrtnih slučajeva ženskih osoba što može upućivati na činjenicu da su žene bile dugovječnije od muškaraca.

Grafikon 24. Dobna struktura umrlih (1815. – 1834.) izražena u postocima

IX.3. Smrtnost djece

Nedovoljno unošenje kalorija i proteina u tijelo utječe na mogućnost začeca, a nerijetki su slučajevi da i ako uspije doći do začeca dođe i do spontanog pobačaja kao posljedice opće slabosti majčinog tijela.¹⁶⁶

Dojenačka smrt je smrt koja pogađa djecu u njihovom najosjetljivijem razdoblju, odnosno od rođenja do prve godine života. Uzroci mogu biti dvojaki: endogeni i egzogeni. Prvi se odnose na uvjete trudnoće, poroda i genetski predodređenih mana djeteta a najčešće pogađaju djecu u prvim danima i mjesecima života. Egzogeni uvjeti su vezani uz rizik zaraznih bolesti, što je opet vezano uz lošu prehranu i loše higijenske uvjete.¹⁶⁷ Dojenčad najviše umire tijekom prvih 28 dana života, tako da je u pravilu mortalitet za prvih 28 dana veći nego mortalitet do godine dana starosti, a posebno je velik mortalitet dojenčadi tijekom prvih 6 dana života.¹⁶⁸

Broj smrtnih slučajeva djece do dvije godine povećava se tijekom teških vremena nestašice hrane jer majke zbog neuhranjenosti ne uspijevaju dojiti djecu a zbog siromaštva ili nestašica nije bilo moguće pribaviti drugu hranu za malene. Posljedice nestašice hrane i siromaštva na mortalitet djece ne jenjavaju dugo vremena jer je neuhranjenost utjecala na tjelesni razvoj djevojčica koje će kao odrasle također osjetiti poteškoće prilikom začeca i rođenja djece.¹⁶⁹

Tablica 15. Smrtnost dojenčadi

	Dojenčad			
	Dječaci		Djevojčice	
0-23 sata	18	13,74%	8	6,10%
1-6 dana	5	3,81%	16	12,21%
7-29 dana	1	0,76%	11	8,39 %
1-11 mjeseci	30	22,90%	42	32,06%
Ukupno = 131 ¹⁷⁰	54 ¹⁷¹	41,22%	77 ¹⁷²	58,77%

¹⁶⁶ M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, str. 94..

¹⁶⁷ Sabrina Bonomo, *La mortalità infantile a Casalserugo nell'ottocento. Una ricostruzione nominativa*, Facoltà di scienze statistiche, Univerista degli studi di Padova, diplomski rad, 2003.-2004., str. 1.

¹⁶⁸S. Krivošić, „Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige“, str. 16.

¹⁶⁹ Miroslav Bertoša, „Aspetti demografici della carestia e della pestilenza nell'Istria del primo Ottocento“, str. 240.

¹⁷⁰ U jednom zapisu dijete je označeno samo kao creatura od 12 dana bez imena i spola pa je stoga izostavljano iz ove analize o smrtnosti dojenčadi među spolovima.

Tablica 16. Smrtnost dojenčadi u pojedinim mjesecima

	Smrtnost dojenčadi prema mjesecima							
	0 - 23 sata		1 -6 dana		7 - 29 dana		1 - 11 mjeseci	
siječanj	4	14,28%	7	29,16%	6	24%	6	8,57%
veljača	6	17,85%	3	12,5%	2	8%	5	7,14%
ožujak	2	7,14%	2	8,33%	3	12%	6	8,57%
travanj	1	3,57%					3	4,28%
svibanj	2	7,14%	1	4,16%			2	2,85%
lipanj	3	10,71%					1	1,48%
srpanj							5	7,14%
kolovoz	1	3,57%	2	8,33%	1	4%	9	12,85%
rujan	1	3,57%	1	4,16%	2	8%	13	18,57%
listopad	3	10,71%	3	12,5%	3	12%	10	14,28%
studeni	2	7,14%	4	16,66%	3	12%	5	7,14%
prosinac	4	14,28%	1	4,16%	5	20%	5	7,14%
ukupno		29		24		25		70

IX. 4. Uzroci smrti

U 19. stoljeću, posebice u njegovoj drugoj polovici, dolazi do svojevrsne revolucije u razvoju medicine potaknute otkrićem uzročnika zaraznih bolesti, pronalaskom odgovarajućih cjepiva, unapređenjem kirurgije, unapređenjem medicinskih instrumenata i slično. Osnivaju se nove grane u medicini: bakteriologija i serologija. Zaslužnici za razvoj tog područja znanosti, Louis Paster, Emil Koch, Emil von Behring i mnogi drugi, predanim radom otkrivaju uzročnike bolesti i pronalaze adekvatne lijekove. Godine 1885. otkriveno je prvo cjepivo protiv bjesnoće (Paster), 1890. protiv tuberkuloze (Koch), 1893. otkriveni su antitoksini za tetanus i difteriju

¹⁷¹ Izostavljeni su upisi pored kojih piše da su dječaci umrli *dopo pochi giorni* budući da se ne može sa sigurnošću znati jesu li umrli u periodu do 6 dana života ili nakon toga.

¹⁷² Kod tri upisa piše kako su djevojčice umrle *dopo pochi giorni*

(Behring), 1892. cjepiva protiv kolere, a 1896. protiv kuge. To je samo nekoliko primjera od niza otkrića koji su promijenili život i sudbine ljudi.¹⁷³

Veliki broj roditelja umirao je prilikom poroda stoga je otkriće uzročnika puerperalne sepse (1847. godine) bila iznimno važna karika u smanjenju smrtnih slučajeva kod trudnica. Samo zbog pranja ruku babica i medicinskog osoblja u otopini klornog vapna prije pregleda, broj smrti drastično se smanjuje.¹⁷⁴ Iste godine uvela se i narkoza kloroformom i to je omogućilo uspješno izvođenje carskog reza koji je spašavao život ne samo majci, već i novorođenčetu. Bol i infekcije su kočile napredak kirurgije, a pronalaskom narkoze i antiseptike nastaje moderna kirurgija koja već nekoliko godina kasnije postiže nevjerojatne uspjehe. Mortalitet se nakon pronalaska asepsa smanjuje s 80 % na 3% posto.¹⁷⁵

Promotrimo li uzročnike smrti stanovnika župe Bale u promatranom razdoblju, vidimo kako su oni uglavnom vezani za kronične upale, groznice, želučane smetnje, infekcije rana i slično. Ljudi su zbog nepovoljnih i često nehigijenskih uvjeta života, nedostatka liječnika te nepoznavanje uzroka, umirali od uzročnika koji danas spadaju u lakše zdravstvene poteškoće kojih se rješavamo antibioticima i cjepivima.

U matičnih knjiga umrlih Bala za navedeno razdoblje zapisana su 52 različita uzroka smrti. Kod 43 upisa nije bio napisan uzrok smrti, a kod njih još 29 piše da se on ne zna (*ignoratur*). Najčešći razlog izostavljanja upisa o uzroku smrti je nedostupnost liječnika, odnosno stručne osobe koja bi mogla dati točan naziv uzročnika smrti. Kako bi što manje rubrika ostalo prazno, svećenici su često prilikom upisivanja davali laičke ili opisne nazive. Godine 1863. izdan je Popis naziva bolesti, socijalnog statusa i zanimanja radi upisa u matične knjige, nakon čega podaci o bolestima postaju ujednačeniji a dijagnoze specifičnije.¹⁷⁶

Uzroci smrti se u gruboj raščlambi mogu odvojiti na dvije kategorije; bolesti i drugi uzroci. U drugu kategoriju spadaju nesretne smrti, ubojstva, smrtne presude, itd.

¹⁷³ Ladislav Glesinger, *Povijest medicine*, Zagreb, Školska knjiga, 1978., str. 232-236.

¹⁷⁴ Isto., str. 233.

¹⁷⁵ Isto., 245.

¹⁷⁶ Danijela Doblanović, „Svetvinčenat krot matične knjige umrlih (1791.-1841.)“, u: *Bertošin zbornik II*, ur. I. Jurković, Sveučilište Jurja Dobrile – Državni arhiv u Pazinu, 2013. str. 550.

Bolesti su se upisivale na latinskom i talijanskom jeziku, ovisno o matičnoj knjizi u koju su se vršili upisi. Upisi iz obje knjige se uglavnom poklapaju, a oni iz narativne matične knjige dodatno nadopunjuju upise iz tabelarne knjige jer sadrže često opise stanja bolesnika i dužinu trajanja bolesti. Često i stoje objašnjenja što je prethodilo bolesti, odnosno stanju zbog kojeg je okončan život (npr. dok u tabelarnom upisu stoji kako je osoba umrla od vodene bolesti, u narativnoj piše i kako je umrla *dopo vario tempo di male e per scirro che aveva nel fegato*).

Najčešći uzrok smrti bila je groznica (147 puta). Zapisan je čitav niz različitih oblika groznice, a neke od njih su: *f. chronica*, *f. acuta*, *f. maligna*, *vermiculosa*, *f. putrida*, *f. perniciosa*, *f. perpera*, *f. tertiana*, *pulmonaris febris*, *reumatica febbre* i *f. consumtiva*. Groznica nije pravi uzrok smrtni, ona je samo simptom određene bolesti, no budući se pored upisa najčešće ne nalaze drugi podaci, teško je dokučiti koje bi to bolesti mogle biti.

Drugi najčešći uzrok smrti je dječja bolest. Njoj su podložna ponajprije tek rođena djeca, ali i ona nešto starija. Veliki broj upisa tog uzroka smrti (106) ukazuje na visoki stupanj smrtnosti djece. Prave uzroke smrti teško je i u ovom slučaju dokučiti budući da su svećenici i u ove rubrike upisali simptome. Pored upisa o uzrocima smrti najčešće su stajali nazivi poput *febbre infantile ordinaria*, *morbus infantilis* i *morbus puerilis*. Od ostalih uzročnika smrti kod djece matične knjige navode grčeve, proljev, gliste, dizenterije, groznice (*febbre putrida*, *febbre vermiculosa*, *febbre nervosa*, i dr.), upale (*inflammatorio ordinariis*), hripavac, rahitisa, sušica. Gotovo isti uzroci smrti kod djece zabilježeni su u župi Savičenta u razdoblju između 1791. i 1841. godine. Prema matičnim knjigama te župe, djeca su najčešće obolijevala od glista, proljeva, dizenterije, dječje bolesti, rahitisa, ospica, grčeva, šarlaha i hripavca.¹⁷⁷ Analiza matičnih knjiga s područja Kvarnera iz 19. stoljeća pokazala je kako su pod najčešćim uzrocima smrti novorođenčadi zabilježeni općeniti simptomi bez imenovanja bolesti, što se može komparirati i s upisima iz župe Bale u kojima *morbus infantilis* i *febre infantile* označeni kao najčešći uzori smrti djece do godine dana. Među ostalim bolestima navode se grčevi, neuhranjenost, konvulzije i grčevi. Djeca od 1. do 3. godine umirala su od grčeva, konvulzija, sušice, proljeva,

¹⁷⁷ Isto, str. 551.

šarlaha i tuberkuloze, dok su starija djeca umirala od tuberkuloze, proljeva i šarlaha.¹⁷⁸

Starije osobe najčešće su oboljevale od moždanog udara, proljeva, sušice, groznica, vodene bolesti i kronične bolesti u prsima. Često je pod uzrokom smrti bilo napisano da je osoba umrla od starosti. Marija Doblanović, 67 godina stara udovica, najmlađa je osoba kod koje pod uzrokom smrti piše kako je umrla od groznice i starosti. Najstarija osoba umrla od starosti je Josip Barbieri koji je u trenutku smrti imao 86 godina. Od starosti je umrlo više žena nego muškaraca (81% : 19%), a najviše njih imalo je između 75. i 84. godine.¹⁷⁹ Zanimljivo je kako pored upisa o smrti najstarije osobe, 90 godina stare Helene Drandić ne stoji kako je dotična umrla od starosti već kako se uzrok smrti ne zna budući da nije bilo liječnika koji bi bolest mogao identificirati.

Najviše starijih osoba umrlo je tijekom rujna, zatim siječnja, studenog i ožujka. Primjećujemo kako je riječ ili o hladnijim mjesecima ili o mjesecima u kojima se mijenjaju godišnja doba pa je vrijeme varljivo. Djeca do jedne godine su najranjivija bila tijekom kasnoljetnog i zimskog perioda, dok je kod djece od 1 do 10 godina daleko najviše smrti zabilježeno tijekom kolovoza (25), rujna (29) i listopada (26). Najmanje smrti novorođenčadi zabilježeno je u kasnoproletnom i ljetnom razdoblju, odnosno u travnju (3), svibnju (3), lipnju (1) i srpnju (5). Srpanj (6) je i kod djece od 1 do 10 godina zabilježen kao mjesec s najmanje umrlih.

Već je ranije u tekstu navedeno kako narativno pisane matične knjige umrlih često sadrže opise bolesti ili zanimljive opaske koje u konačnici pomažu pri ocrtavanju slike života ljudi. Saznajemo tako primjerice kako je župnik župe Bale zbog bolesti koja je trajala nekoliko mjeseci i koja nije imenovana, poslan u Poreč na liječenje, kako je mališan od 5 godina umro nakon što je cijeli svoj život proveo u boli zbog opekotine, kako je dječak od 4 mjeseca bez roditelja pokopan na račun grada, kako je srednjovječni muškarac umro nakon što je nekoliko mjeseci patio od strašnog siromaštva, a mladić od 22 godine nakon što je dva mjeseca prije smrti ranjen u koljeno od strane nekog vojnika, i mnoge druge zanimljive opaske.

¹⁷⁸ Tatjana Čulina i Višnja Jovanović, „Causes of death in children of the Kvarner Bay area (western Croatia) in the 19th century“, *Medicina Fluminensis*, Vol. 51, No. 2, 2015, str. 279.

¹⁷⁹ Između 75. i 79. godine života od starosti je umrlo 7 žena, a jednak broj žena umrlo je između 80. i 84. godine.

Kao što je vidljivo u tablici uzroka smrti, ljudi su osim bolesti umirali i od čitavog niza drugih uzroka kao što je ubojstvo, osuda vješanjem, utapljanje, ranjavanje i slično.

Samoubojstvo je počinio zapovjednik lovaca u službi na području župe. U opisnom dijelu teksta stoji kako je umro od rane koju je sam sebi zadao puškom (*morte violenta data si con fucile da se malesimo*). Ovakav opis ne govori je li smrt bila slučajna ili namjerna, ali nastavak teksta donosi informaciju kako dotični gospodin nije pokopan na groblju već kraj zidina s vanjske strane.

Krizne 1817. godine na cesti je 30 godina star muškarac zatečen od strane razbojnika i ubijen (*stato improvvisamente sorpreso da un archibugiato*). Još jedan njegov vršnjak stradao je zbog ranjavanja od strane nepoznatog počinitelja na cesti (*per una feritta ricevuta da 4 giorni sulla strada che conduce a Rovigno da ignota persona*). Postoji i upis iz 1824. godine kada je muškarac osuđen na vješanje zbog zločina koje je počinio (*assoggettato a giudizio statale er opera di carnefica e da lui condanato alla pena di morte*), a kasnije je i pokopan ispod vješala (*sepolto sotto il patibolo*). Smaknuća su se obavljala po nalogu predstavnika vlasti, a smaknuti su se mogli samo uhvaćeni razbojnici.¹⁸⁰

Zapisan je i čitav niz nesretnih slučajeva kao što je pad s konja (*caduto ieri da un cavallo*), utapanje (*sofocato in mare nel porto di Vestre*), udarac u mali prst (*vulnus casuale in digito minore manus, dopo 8 anni di una grave malattia cagionata da una casuale legerissima feritta*) i opekline. Zanimljiv je upis u kojem se navodi kako osoba nije primila sakrament *per aver sempre visuta in stato imbecille*, odnosno zato što je bila osoba s mentalnim poteškoćama.

¹⁸⁰Slaven Bertoša, „Matične knjige kao vrelo demografske, etničke, društvene i gospodarske povijesti Pule (1613-1815.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, Hrvatski institut za povijest, Časopis za suvremenu povijest, 33., br.1., Zagreb, 2001, str. 178.

Tablica 17. Uzroci smrti

Uzroci smrti	broj umrlih
groznica (febbre chronica, f. acuta, f. maligna, vermiculosa, f. putrida, f. perniciosa, f. perpera, f. tertiana, pulmonaris febris, reumatica febre, f. consumtiva)	147
dječja bolest (morbus infantilis, morbus puerlis, febre ordinaria infantilis)	106
kronična bolest (chronicus morbus, pulmonaris morbus, morbus vermiculosa)	75
proljev (lienteria, diarrhea, flusso, fluxus, disenteria)	50
sušica (tissis, tussis, consunzione, consumtiva)	40
grč (spasma)	25
smrt nakon poroda (statim ac natus)	23
starost (senectus)	22
bol u prsima (morbus pectoralis)	18
tifus (tiphus, petechialis febre, petechie)	18
vodena bolest (hidrops, hidrops pectoralis, idrotorace)	17
moždani udar (appoplezia)	15
reuma (reuma, reuma pectoralis, reumatici dolores)	8
nedostatak hrane (marasmus, famis)	8
pasji (magareči) kašalj (tuxix canina)	8
konvulzija (convulsio)	8
posljedica ranjavanja (vomica aperta, vulnere)	6
upala (inflammatoria febre, inflammatio, inflammatio pulmonum)	6
colico	5
ubojstvo (occisus)	4
upala pluća (peripneumonia)	4
siromaštvo (miseria)	3
upala urinarnog trakta (retentio urine)	3
opekline (adustio, scottatura)	3
gangrena (chronicus gangrena, gangrena in ore, scorbutica gangrena)	3
upala grla (gutaris morbus)	2
krvarenje (emorlagia matricialis, emorogia a naso)	2
hepatitis	2
paraliza (parayisis - nella resica uvinaria)	2
gliste (verminatio)	2
rahitis (rachitis)	2
skorbus (scorbutus)	2
dentitio	2

inopia	2
angina	2
imbecillita	1
bolesti vezane uz želudac (gastroederitidis)	1
infarkt (infartus)	1
smrzavanje (frigus)	1
ospice (rosipole)	1
šarlah (scarlatina)	1
utapanje (sofocato)	1
guša (struma)	1
nesretan slučaj (accidentalis)	1
luonicus	1
osuđen na smrt (damnatus a mortem)	1
anasacra	1
asma	1
atrofija	1
pad s konja	1
polip na srcu (polyphus in corde)	1
utapljanje	1
smoubojstvo	1

Analizom upisa iz matičnih knjiga umrlih saznajemo kako nisu sve umrle osobe rođene na području župe Bale, već ih ima iz svih krajeva poluotoka, ali i iz Italije. Jedna umrla osoba porijeklom je bila s područja Vicenze, jedna iz Trsta, dok je treća bila s područja Furlansko-julijanske provincije. Jedna umrla osoba bila je porijeklom iz Gologorice. Od istarskih mjesta spominju se: Rovinj (najviše upisa), Labin, Pazin, Pula, Pićan, Sutivanac, Savičenta, Žminj, Štokovci, Vodnjan, Kanfanar, Barban, Lipa, Pazin i Šišan. Zabilježena je i smrt jedne osobe koja je porijeklom s Grobnika.

X. Zaključak

Glavna zamisao istraživanja čija je sinteza napisana u ovom radu bila je da se pomoću matičnih knjiga koje su prvorazredni izvori za proučavanje povijesti stanovništva za razdoblja prije službenih popisa stanovništva, pokuša stvoriti slika o životu običnih pojedinaca u malom istarskom mjestu. Pažljivim proučavanjem izvora možemo dokučiti s kojim su se sve poteškoćama suočavali ne bi li preživjeli u teškim i oskudnim vremenima. Uostalom, da nije bilo njihove snalažljivosti u premošćivanju životnih prepreka koje je surova prošlost postavljala pred njih, tko zna koliko današnjih ljudi ne bi uopće postojalo.

Ovim radom dana je samo kratka sinteza o trima najvažnijim događanjima u ljudskom životu, a to su rođenje, vjenčanje i smrt. Obradom suhoparnih statističkih podataka dobivenih korištenjem suvremene kompjuterske tehnologije pokušalo se stvoriti sliku o navikama, običajima, i općenito o životu stanovnika Bala u prvoj polovici 19. stoljeća. Dobiveni podaci stavljeni su u povijesni kontekst i uspoređeni su s podacima drugih istraživača koji su proveli slična istraživanja za druga hrvatska mjesta. Pokušalo se objasniti koji su obrasci ponašanja ljudi u pojedinim životnim situacijama, odnosno zašto se većina ljudi odlučuje sklopiti brak baš u određenim mjesecima, zašto se djeca češće rađaju tijekom određenih perioda ili pak zašto većina mladića i djevojaka ulazi u brak s određenim godinama. Dobiveni statistički podaci koji nisu potkrijepljeni objašnjenima i zaključcima sami po sebi nemaju veliku vrijednost i djeluju pomalo dehumanizirajuće. Oni ljude svode na brojke i postotke, ali ukoliko služe kao oruđe za postizanje cilja tj. dokučivanja svakodnevnice života običnih ljudi, onda je njihova vrijednost mnogo veća.

Posebno su dirljivi podaci koji govore o smrtnosti stanovništva, odnosno podaci dobiveni iz matične knjige umrlih. Zbog loše gospodarske situacije, siromaštva, neadekvatnih lijekova, loše higijene i pomankanja liječnika, ljudi su često umirali od bolesti koje su danas lako izlječive. Prilikom istraživanja koliko god objektivni pokušavali biti ne možete se oteti dojmu o tragičnim sudbinama dječice koja su umirala u velikom broju te se pokušati staviti u položaj njihovih roditelja koji su se nerijetko i više puta morali nositi s teškim gubitkom. Tu su zatim i opisi teških smrti od gladi, neimaštine i ozljeda te sudbine napuštene djece.

U posljednje vrijeme sve se više istraživača i povjesničara zanima za ovakvu vrstu povijesnog istraživanja tako da postoji sve veći broj stručnih radova koji doprinose boljem shvaćanju društvenih i socijalnih procesa života u prošlosti. Sintezom radova može se stvoriti šira slika i u konačnici dokučiti jesu li postojale razlike u životu ljudi u istoj regiji, u istoj pokrajini ili u istoj državi. Koja su područja prije ušla u demografsku tranziciju i kako je tekao put do promjene u demografskoj strukturi ljudi.

XI. Izvori i literatura

Izvori

1. Matična knjiga krštenih (1814. – 1829.)
2. Matična knjiga krštenih (1815. – 1880.)
3. Matična knjiga vjenčanih (1789. – 1834.)
4. Matična knjiga vjenčanih (1815. – 1882.)
5. Matična knjiga umrlih (1606. – 1831.)
6. Matična knjiga umrlih (1815. – 1880.)
7. Popis stanovništva iz 2011., Statistički podatak iz popisa stanovništva iz 2011. godine, DZS, <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm>

Literatura

1. Andreis, Mladen, "Povijesna demografija Velog Drvenika, Mlaog Drvenika i Vinišća do godina 1900.", *Rad Zavoda povijesne znanosti HAZU Zadar*, sv. 40/1998., str. 227-301.
2. Bertoša, Miroslav, „Valle d'Istria durante la dominazione Veneziana con speciale riguardo allla struttura economica ed etnica del Castello e del suo territori“, *Atti*, Vol. III, Fiume-Trieste, Unione degli Italiani dell Istria e di Fiume, Università popolare di Trieste, 1972.
3. Isti, „Politička povijest kaštela Bale do početka 17. stoljeća“, *Istarski mozaik, Časopis za kulturu, kulturana i društvena pitanja Istre*, godina XI, br. 1, Pula, siječanj-veljača 1973., str. 38-46.
4. „Aspetti demografici della carestia e della pestilenza nell'Istria del primo Ottocento“, *Proposte e ricerche, Economia e societa nella storia dell Italia centrale*, N. 27., Ancona 1991., str. 226-247.
5. Isti, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula, Zavičajna naklada „Žakan Juri“, 1995.
6. Isti, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb, Antibarbarus, 2002.
7. Bertoša, Mislava, *Djeca iz obrtaljke, Nametnuto ime i izgubljeni identitet*, Zagreb, Profil, 2005.

8. Bertoša, Slaven, „Matične knjige kao vrelo demografske, etničke, društvene i gospodarske povijesti Pule (1613-1815.)“, *Časopis za suvremenu povijest, Hrvatski institut za povijest, Časopis za suvremenu povijest*, 33., br.1., 2001, str. 175-180.
9. Isti, *Život i smrt u Puli, Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Pazin, Skupština udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002.
10. Bonomo, Sabrina, „La mortalita infantile a Casalserugo nell ottocento. Una ricostruzione nominativa“, *Facolta di science statistiche, Univerista degli studi di Padova, diplomski rad*, 2003-2004.
11. Doblanović, Danijela, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. – 1861.)“, *Tabula*, 12 (2014.), str. 89-104.
12. Ista, „Sezonska kretanja začeca/rođenja župe Svetvinčenat u 18. stoljeću“, *Povijesni prilozi*, Vol. 43, No. 43 (2012.), str. 217-233.
13. Ista, „Svetvinčenat krot matične knjige umrlih (1791.-1841.)“, u: *Bertošin zbornik II*, ur. Jurković Ivan, Pula-Pazin, 2013., str. 535-560.
14. Dukovski, Darko, *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*, Pula, Istarski ogranak društva hrvatskih književnika, 2004.
15. Čapo, Jasna, „Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću“, *Zbornik Slavonija, Srijem, Baranja, Bačka, Zagreb, Matica hrvatska*, str. 121-142.
16. Ista, „Sezonske varijacije vjenčanih u sjevernoj Hrvatskoj“, *Etnološka tribina* 12 (1989.), str. 5-20.
17. Čulina, Tatjana, Jovanović Višnja, „Causes of death in children of the Kvarner Bay area (western Croatia) in the 19th century“, *Medicina Fluminensis*, Vol. 51 No. 2, 2015, str. 276-282.
18. Erceg, Ivan, „Kretanje stanovništva u bivšoj mletačkoj Istri za vrijeme austrijskog i francuskog vladanj (1803.-1811.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU / Zbornik Historijskog zavoda JA / Zbornik Historijskog instituta JA*, Vol. 13 srpanj 1984., str. 1-50.
19. Franolić, Ott Marija, „Isčitavanje ženske povijesti iz dnevnika Marthe Ballard“, *Društvena istraživanja Zagreb* god.20 (2011), br. 3 (113), str. 877-895.

20. Gabričević, Ante, „Prirodno kretanje stanovništva na području župe Sv. Vida u Brdovcu između 1672. i 1981. godine“, *Starine JAZU*, 59 (1984), str. 187-308.
21. Gelo, Jakov, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Zagreb, Globus, 1987.
22. Glesinger, Ladislav, *Povijest medicine*, Zagreb, Školska knjiga, 1978.
23. Habek, Dubravko, „Povijesni razvoj primaljstva, porodništva i ginekologije bjelovarskog kraja“, *Radovi Zavoda za znanstveno istraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 2(2008), str. 169-184.
24. Ivetić Egidio, „Aspetti della struttura familiare nell Istria rurale del primo ottocento. Le parrocchie di Canfanaro e Dignano nel 1822.“, *Quaderni Giuliani di storia*, XVI, 2, Trieste, 1995., str. 7-31.
25. Isti, „Istra kroz vrijeme, Pregled povijesti Istre s osvrtom na grad Rijeku“, *Collana degli atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, br. 30, 2009.
26. Isti, „La popolazione del Istra nell etta moderna, lineamenti evolutivi, Collana degli atti“, *Centro ricerche storiche-Rovigno*, N.15, Trieste-Rovigno, 1997.
27. Isti, „La popolazione del Istra nell etta moderna, lineamenti evolutivi“, *Collana degli atti, Centro ricerche storiche-Rovigno*, N.15, Trieste-Rovigno, 1997.
28. Jelinčić, Jakov, „Matična knjiga vjenčanih župe Vranja 1771. – 1806.“, *Zbornik općine Lupoglav*, 2005., str. 69-94.
29. Krivošić Stjepan, „Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige“, *Arhivski vjesnik*, 31/1988 sv.32., str. 13-30.
30. Isti, *Stanovništvo i demografske prilike u SZ Hrvatskoj u 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća*, Varaždin, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, 1991.
31. Kralj Brassard, Rina, Puljizević, Kristina, „Porod iz nevolje: skrb o roditeljama pri dubrovačkom nahodištu u drugoj polovici 18. stoljeća“, *Anali Dubrovnika* 51/1 (2013), str. 359-388.
32. Krmac, Dean, „Alcune essenziali considerazioni sul movimento demografico in Istria nella fase centrale del primo periodo statistico (1828-1848)“, u: *Bertošin zbornik II*, ur. Ivan Jurković, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli-Državni arhiv u Pazinu, 2013., str. 561-522.

33. Krvopić, Lana, „Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847. – 1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, svezak 20 (2013.), 39-58.
34. Manin, Marino, „Osobna imena i nadimci na Bujštini i Poreštini u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Croatica Christiana Periodica*, Vol. 30, No. 58., prosinac 2006., str. 153-166.
35. Margetić, Lujo, *Statut grada Bala*, Rijeka, Adamić, 2007.
36. Mogorović Crljenko, Marija, *Druga strana braka*, Srednja Europa, 2012.
37. Ista, „Libertatum et dispensationum matrimonialium: knjige ženidbenih oprosta i dozvola za vjenčanje Porečke biskupije u 1. pol. 17. st.“, u: Bertošin zbornik II, ur. Jurković Ivan, Sveučilište Jurja Dobrile – Državni arhiv u Pazinu, 2013., str. 321-334.
38. Pavić, Milorad, „Mletačka Istra u geografsko-statističkim opisima druge polovice 18. stoljeća“, u: *Bertošin zbornik II*, ur. Jurković Ivan, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Državni arhiv u Pazinu, 2013., str. 431-452.
39. Šetić, Nevio, *Napoleon u Istri*, Pula, Istarska književna kolonija Grozd, 1989.
40. Šimpraga Čilaš, Ankica, „Muška osobna imena u Promini“, *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol.37., No.2, travanj 2012., str. 333-364.
41. Šunjić, Maja, „Na dugo pišem jerbo ne mogu se u manje iskazat: uzroci smrti u župi Desne-Rujnica (1825-1861)“, *Anali Dubrovnika* 51/2 (2013), str. 461-499.
42. Ista, Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća, *Anali Dubrovnika* 50 (2012), str. 365-384.
43. Ista, „Stanovništvo Rogotina krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, No.45 Kolovoz 2007., str. 347.-389.
44. Vekarić, Nenad, „Počeci demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 47, lipanj 2009., str. 9-62.
45. Vekarić, Nenad, Benyovsky, Irena, Buklijaš, Tatjana, Levak, Maurizio, Lučić, Nikša, Mogorović, Marija, Primorac, Jakša, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda : Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, Zagreb-Dubrovnik, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 1999.

46. Vlahov, Dražen, Jelinčić Jakov, Doblanović Danijela, „Uvod“, *Vjesnik istarskog arhiva*, Svezak 11-13, pazin 2004-2006., 11-28.
47. Wertheimer, Baletić Alica, „Ekonomске одреднице процеса демографске транзиције“, *Enciklopedija moderna*, god. XII br. 1 (37), 1992., str. 106.-114.
48. Zuprić, Monika, „Kčeri i sinovi Tara, Varbrige i Frate, Analiza matične knjige krštenih župe Tar 1850.-1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, svezak 20 (2013.), str. 59-84.

XII. Sažetak

Rad je usredotočen na svakodnevicu stanovništva župe Bale u prvoj polovici 19. stoljeća (od 1815. do 1834. godine) promatranu kroz matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih. Značajni trenuci u životu baljanskih župljana pokušali su se rekonstruirati analizom statističkih podataka. Napravljena je analiza sezonskih kretanja broja rođenih, umrlih i vjenčanih, zatim analiza dobi vjenčanih i umrlih osoba, postotak umrlih, vjenčanih i rođenih po godinama, ali i niz drugih analiza koji se odnose na biranje imena djeteta, srodstvo vjenčanih, utjecaj smrti roditelja na ranije sklapanje braka, odabir kumova prilikom vjenčanja i krštenja, najčešća zanimanja očeva i kumova, i slično. Ti isti podaci stavljeni su u kontekst vremena i uspoređeni s podacima dobivenima istraživanjem drugih gradova i sela diljem Hrvatske.

XIII. Summary

This thesis focuses on the everyday life of the population of the parish Bale in the first half of the 19th century (from 1815. to 1834.) observed through the church registers of birth, marriage and death. Statistical data obtained in the mentioned registers made possible to reconstruct some significant moments in the lives of parishioners. It was also possible to make an analysis of seasonal trends in birth/conception, marriage and death, analysis of inhabitants' age during marriage and death, the percentage of births, marriages and deaths per year, analyses related to the choice of child's name, marriages among relatives, the impact of the death of the parents before marriage, choosing godparents at weddings and baptisms, the common occupation of the fathers and godparents, and much more. The same statistical data was put into the context of time and compared with data of other towns and villages all over Croatia, collected by several other researchers.